

بابک

و

خورمی لرین آزادلیق حرکاتی

پروفئسور ضیاء بونیادوو

بابک
و
خورمی لرین آزادلیق حرکاتی

یازانی:
پروفیسور ضیاء بونیادوو

کۆچورن:
فرهاد جعفر اوغلو

کونئی آذربایجان

اورمو - ۱۳۹۲

آذربايجانين ميللى قهرمانى،

اۇلۇ بابكىن اۇجا روحونا

ايتحاف اولونور!

ايچينده كى لىر

۱. كۇچورندن ۱
۲. مؤلف حاقيندا (ضياء بونىادوو كيم دىر؟) ۲
۴. ۱. آرانداسوسىيال حر كات ۴
۲. "خورم" تىرمىنى حاقيندا ۱۱
۳. جاويدان. بابك و خورمى لىرىن فعاللاشماسى. بىذ قالاسى ۱۸
۴. خورمى لىرىن عصيانى و اونون اينكىشافى ۲۷
۵. عصيانىن سون دۇورو. بىزىن سوقوطو ۳۷
۶. بابكىن سون گون لىرى ۴۸
۷. خىلافتده سونراكى سىياسى حادثه لره ۵۵

كۆچۈرۈندۈن

اثر بارە دە : بو كىتابچا آذربايجانين تارىخچى عالمى رحمتلىك پروفىسور ضياء بىنادوون يازدىغى " آذربايجان ۹-۷ ينجى عصرلرده " كىتابين ۵- ينجى فصلى- آذربايجان خالق كوتله لرى نين خىلافتە قارشى حرکاتى- دىر. بو كىتاب جبار جباروو و حسن على زاده طرفيندن روس دىلیندن آذربايجان تورکجه سينه ترجمه اندىلميش و شرق - غرب نشرياتى طرفيندن ۲۰۰۷- ينجى ایلده باکی شهرينده يايلىمىشدىر.

بىز ده همين نشرين اساسيندا "بابک و خورمى لرین آزادلىق حرکاتى" ادلى كىتابى نشر اوچون حاضيرلاماغا باشلادىق. بو فصلى لاتین الفباسيندان [عرب منشالى] آذربايجان الفباسينا كۆچوررکن متنين اصلينه صادىق قالميش و اونو ال دىلمه ميش صورتده عزيز اوخوجولار اوچون حاضيرلادىق. تلفظ باخيمىندان آنلاشيلماس اولان بعضى سوزجوك لرین تلفظونو لاتین الفباسى ايله [] دىرناق ايچينده گىتردىك .

مولفين سطرلر آراسيندا وئردىگى ايضاحات اصل متنده () پارانتز ايچينده وئرىلمىشدىر ، بىز ده همين ايشى تکرار ائتدىك. همچنين دىرناق آراسيندا بعضى چتين سۆزلرين آنلامى و يا بير پارا قيسا معلومات كۆچورنن طرفيندن آرتىرىلدى.

امانتدارلىغى يثرينه يثتىرمك مقصد ايله خاطرلالتمالى ييق كى دىرناق آراسيندا اولان بعضى معلومات كىتابين تورکجه ترجمه سينده (باكى ۲۰۰۷) مؤوجود ايدى. بىز ده اونلارى عينا اۆز اليغاميزا كۆچوردوك. نهايتده بو اثر ايمكان داخلينده گونئى آذربايجاندا تشكىل اولونان بيرينجى و ايکينجى تورک دىلى(آذربايجان تورکجه سى) اورتوقرافى سمينارينين آلدىغى قرارلار اساسيندا نشر اوچون حاضيرلانمىشدىر.

ف . جعفر اوغلو

۲۷ بوغا (دلو) ۱۳۹۲ / ۱۷ مای ۲۰۱۳

مؤلف حاقیندا (ضیاء بونیادوو کیم دیر؟)

(بو بؤیوک عالیمین یاشاییشی حاقیندا - اونو لاییقینجه تانیتدیران - کیتاب و یا مقاله تاپا بیلمه دیکدن "adam.az" عنوانلی سیته دن قیسا و ییغجام صورتده اولان بیر بیوقرافی سی عینا نقل ائدیلیر. عالیمین شکیلی ده آدی چکیلن سیته دن گؤتورولوبدور.)
"ضیاء موسی اوغلو بونیادوو

[Ziya Musa oğlu Bünyadov] ۱۹۲۳-جو ایل دئکابری ۲۱-ده آستارا شهرینده آنادان اولوب. اورتا مکتبی بیتردیکدن سونرا باکی پادا قوشونلاری مکتبینه داخل اولوب. ۱۹۴۲-جی ایلدن موحاربه نین سونونا کیمی جبهه ده ووروشوب. وزوود و جریمه لن لر باتالیونونون کوماندری اولوب. ۱۸ یاشیندان ووروشان بونیادوو ایکی دفعه یارالانیب و کونوزیا آلیب.

۱۹۴۵-جی ایلده ۲۷ فئورال تاریخینده گؤستردیگی شوجاعت لره گؤره اونا "سووت اتفاقی قهرمانی" فخری آدی وئریلیر. موحاربه دن سونرا ضیا بونیادوو موسکوادا شرق شوناسلیق فاکولته سینین بیتیریر. ۱۹۵۴ - جو ایلده ایسه نامیزدلیک دیسستر تاسیاسینی مودافعه ائدی. بوندان سونرا اونا موسکوا یا دا سانکت-پتئربورقدا قالب ایشلمک تکلیف اولونور او ایسه "من آذربایجانلی یام آنجاق باکیدا ایشله ییب یاشایاجام" - دئییر.

ضیاء بونیادوو باکی دؤولت اونیورسیتتینده معلم کیمی درس دئمکدن باشلایاراق سوندا میلی علم لر آکادئمیاسینین ویتسئ پرنزیدنتی و آکادئمیانین حقیقی عضو و پیله سینه قالخیر. ایندیکی شرق شوناسلیق اینستیتوتو دا اونون آدینی داشییر. عینی زاماندا ۱۹۷۰-جی ایلدن "آذربایجان ع. آ-نین خبرلری" ژورنالینین تاریخ، فلسفه و

حقوق سٹریاسینین باش رتداكتورو اولموش دور. ۱۹۵۸-۵۹-جو ایللرده آ.د.ی. (آذربایجان دؤولت اونیورسیتته سینده) -دا درس دئتمیش دیر. بونیادوو ۲۵۰-دن آرتیق اثر چاپ ائتدیرمیشدیر. ۱۹۸۰-جی ایلده او، دؤولت موکافاتینا لاییق گؤرولور. داها چوخ شؤهرت تاپمیش مونوقرافیا لاری - "آذربایجان VII-IX عصرلرده"، "آذربایجان آتابی لر دؤولتی" (۱۱۳۶-۱۲۲۵) "قافقاز آلبانیاسی تاریخیندن"، "خزر دینیزی عرب مخزلرینده"، "تورپاق مولکیتی وئرگی لری نین نؤوع لری: وئرگی لر و خارزمشاهلارین وئرگی ییغیمی" (۱۰۹۷-۱۲۰۳) و س. علمی اثرلرین مؤلفی دیر.

ضیاء بونیادوو هم ده شرق دیل لری نین بیلجی سی کیمی گؤزل ترجمه چی ایدی. ض. بونیادووون اثرلری فرانسادا، عراقدا، روسیادا، تورکیه ده و دونیانین بیر سیرا باشقا اؤلکه لرینده نشر اولونموشدور. او، دونیانین بیر سیرا عالیم لری نین اثرلرینی اینگیلیس، عرب، روس و تورک دیل لرین ن ترجمه اتمیشدیر. او، پروفئسسور واسیم ممدلی ئو له بیرگه "فوران" ی آذربایجان دیلینه ترجمه اتمیشدیر. ضیاء بونیادوو؛ قیرمیزی بایراق، آلتکساندر نئوسکی، ۲-جی درجه لی وطن موحرابه سی، قیرمیزی اولدوز اوردنن لری و مندال لارلا تلطیف ائدیلیمیشدیر. فئورال ۱۹۹۷-جی ایلده ضیاء بونیادوو یاشادیغی ائوین قارشیسیندا قتله یئتیریلیمیشدیر."

بو کیتابدا ایشلنیلن لاتین کؤکلو سای لار :

XIII	۱۳	X	۱۰	VII	۷	IV	۴	I	۱
XIV	۱۴	XI	۱۱	VIII	۸	V	۵	II	۲
XV	۱۵	XII	۱۲	IX	۹	VI	۶	III	۳

۱. آراندای سوسیال حرکات

VII عصرده میدانا گلیب پاولیکیان حرکاتی آدی ایله مشهور اولان گئیش آنتی فنودال حرکات اورتا عصرلرین چوخ اوزون سورن و ان کوتلوی بدعتچی حرکات لاریندان بیری ایدی. بو حرکات ایندی یه دک معلوم اولدوغو کیمی، بیر تک بیزانس ایمپریاسی و اثرمنیستان تاریخینده دئییل، همچنین آلبانیا تاریخینده ده ایز بوراخمیش دیر کی، ایندی یه دک بو بارهده یالنیز اؤتری دانیشلمیش دیر.

ایندی یه دک هئچ بیر تدقیقاتچی دئمه میش دیر کی، پاولیکیان حرکاتین میدانا گلمه سی آلبانیا ایله علاقه داردیر. یالنیز ق.م. بارتیکیان قئید ائتمیش دیر کی، چوخ قدیمده پاولیکیان لارین آدی "انوازاق [ənuzaq] (؟) قافقاز آلبانیاسیندا دا" چکیلردی . ی.ا. لپیشیس ، ست.ت. مئلیک-باخشیان ، آ.ق. ایوهاننسیان ، ف. کوننیر و دیگرلری بئله ظن اندیرلر کی، پاولیکیان حرکاتی VI عصرده تۆرمیشدی، لاکین ق. بارتیکیان ماتئناداراندا اولان ایکی سند اساسیندا ثبوت ائدیر کی، بو حرکات VII عصرده میدانا گلمیشدیر. بو یازمالاریندا آشکارا چیخاریلمیشدیر کی، ان قدیم بیر منبع ده: ۷۰۶-۷۰۷-جی ایلرده کی پارتاو (آلبان) کیلسه ییغینجاغینین قطعنامه سینده پاولیکیان لارین آدی چکیلیر. قطعنامه نین تام متنی بئله دیر:

"موقدس قریقوریدن باشلایارق، سیرا ایله اوتوز بیرینجی کاتولیکوس اولان اثرمنی کاتولیکوسو ایلیا زامانیندا چاغیریلیمیش آلبان کیلسه ییغینجاغینین قایدالاری و قطعنامه لری.

کئشیش میخییل آلبانیا پاتریارخی تاختینا چیخان زامان لاردا اوزونون آشاغیداکی هم تاخت لاری ایله: کاپالاک یئپیسکوپو ایوهاننئس، آمارا یئپیسکوپو ساک، خوشی یئپیسکوپو یئلیزار، مئسکوقمان یئپیسکوپو عزیزائل، مئسیرانک یئپیسکوپو زاخاری و

گيرديمان يثيسكوپو ايوهاكيم ايله اۆلكه ميزين آبادليغى و دينيميزين پراوسلاوليغى] pravoslavlǵı اينگيليزجه: orthodoxy] حاقيندادانيشيب راضيلاشميشدير.

بئله ليكله، من، شئروى - آپوپيات پاتريكى، گيرديمان حۆكمدارى و آلبان كنيازى، وراز قريقور پاتريكى و آلبان ايسپاراپتتى، بابى شاخرپئروزيان، وراز-كورداكيان نسليندن يونساتاخيان نسليندن روستوم، وراز-يوهانان نسليندن واهان، كارويان نسليندن سومبات، قانكاريان نسليندن ماخمت، راهاتيان نسليندن قريقور، هامگيتان نسليندن پاتريك، واروكيان نسليندن آرئوكو، مردانشاهيان نسليندن شئروى، تامديكيان نسليندن ابيات وارتيش اثرمنى تاريخى نين ۸۸-جى ايلينده بو قرارا گلديك:

سيز خالكندون بىدتى [Xalkedon bidəti] و يا مايراقوم باره سينده و ياپاوليكيان لار باره سينده و يا قوهوم ايله كيين كسمك و يا عموميتله، هر بير مسئله حاقيندا هر هانسى بير تدبير گورنده هئچ كسين ايختيارى يوخدور كى، سيزين امرينيزه تابع اولماسين. اگر بيرئله سى چيخارسا، قوى اللهين غضبينه راست گلسين، سيز ده (اونو) اؤز ايراده نيزله موحاكيمه ائتمه يه و كيلسينيز و كنيازلاردان هئچ بيرى نين حاقى يوخدور كى، بو ايشه قاريشسين؛ سيز قبول ائنديگينيز قرارلارين اوستونده مؤحكىم داينين.

من، آپوپيات پاتريكى [apoipat patriki]، گيرديمان حۆكمدارى و آلبانيا كنيازى شئروى بوتون اؤز آتات لاريم ايله بو يازنين اوستونه اؤز مؤهورومو باسديم."

VII عصرين آخىرى - VIII عصرين اول لرينده عرب لر آلبانيادا اؤز حاكميت لريني هله قورماميش اولسالار دا، آلبانيا اوزرينه بؤيوك باج قويموشدولار. يئرلى فئودال لار، بو باجى وئرمكله علاقه دار اولاراق اؤز ضررلرني اؤده مك اوچون اهايلدن ييغيلان وئرگى يوكونو داها دا آغيرلاشديرماغا باشلاياندا اۆلكه ده خالق هيچانا گلدى كى، بو دا، عاداتا اولدوغو كيمي نتيجه ده بىدعت حرركاتى كاراكتئرني آلدى. بو حرركاتدان بيرى پاوليكيان حرركاتى ايدى.

گيرديمان يثيسكوپو نئرسئسين (باكور) آلبانيا كنيازى بيرينجى ورازترداتين [Varaz-Trdatin] آروادى ايسپارما ايله سازيشه گليب، اثرمنى كيلسه سيندن آيريلديغيني خبر آلان كيمي اثرمنى كاتوليكونون جدى تشويشه

دوشمه‌سی‌نین سببی بو ایدی کی، موختلیف بیدعت‌لر تنز یاییلا بیلردی. اثرمنی کاتولیکوسو ایلیا بو باره‌ده خلیفه عبدالملکه (۶۸۵-۷۰۵) خبر وئردی و اونون کۆمگی ایله آلبان کیلسه‌سینی قریقوریانلاشدیرماغا باشلاماغا موفق اولدو. نئرسس عذابلا اۆلدورولدو. ایسپارما زیندانا سالیندی.

لاکین فیکریمیزجه، کاتولیکوس ایلیا پاولیکیان بیدعتینی آلبانیانین یالیز حاکم یوخاری طبقه‌لری آراسیندا یاتیرماغا موفق اولموشدور. گنیش اهالی طبقه‌لری آراسیندا ایسه پاولیکیان بیدعتی بؤیوک آنتی‌فئودال حرکات کاراکتری آلدی و آلبان ویلایت‌لریندن گیردیمان و خصوصیه بالاساکان بو جهتدن آیریجا یئر توتدولار.

موسس خورئنسکی بو ایکی ویلایت اهالی‌سی‌نین هیجان و ناراضیلیغینی قئید ائتمیشدیر؛ او یازیر کی، "باخاساکان اۆلکه‌لرینده" بیر "یالانچی نظریه" چوخ یاییلمیشدی و گیردیمان وادیسینده ده "همین بیدعتین آردیجیل‌لاری" وار ایدی. بونو موئیسی کالانکاتوکلو [Moisey Kalankatuklu] دا تصدیق ائدیر.

اثرمنی کاتولیکوسو ایلیانین خلفی کاتولیکوس اودزونلو ایوهانن (۷۱۷-۷۲۸) "پاولیکیان‌لارا قارشى" خصوصی مکتوب یازمیشدیر و بو مکتوب پاولیکیان‌لاری پیسله میش دوین [Dvin] کیلسه ییغینجاغینین "۳۲ قایداسینین" اساسینی تشکیل ائتمیشدیر:

"پاولیکیان‌لار آدلانان موردار مسخنی طریقتچی‌لرینه اؤز ائوینده یاتاق یئری وئرمک، یاخود اونلارا قوشولماق، اونلارلا اوتوروب-دورماق، صحبت ائتمک اولماز، عکسینه، اونلاردان تامامیه اوزاقلاشماق، ایرنمک و اونلارا نیفرت ائتمک لازیم‌دیر، چونکی اونلار شیطان بالاسی و ابدی آتشین کۆزرتی‌لری‌دیر؛ اگر بیرى‌سی اونلارا قوشولوب اونلاری سنورسه و اونلارلا دوستلوق ائدرسه، بئله‌لرینه ایشگنجه و آغیر جزا وئرمک لازیم‌دیر، هم ده او قدر کی، اونلارین اعتقادلاری ساغلام اولسون و مؤحکم‌لنسن. اگر اونلار یئیندن بئله عمل توتسالار، امر ائدیریک، بئله‌لرینی وبا خسته‌لیگینه توتولان‌لار کیمی، خریستیان کیلسه‌سی عضولریندن آیریپ آتسینلار".

ست.ت.مئلیک-باخشیان، هابئله بیر سیرا دیگر اثرمنی‌شوناس‌لار بئله ظنن ائدیرلر کی، دوین ییغینجاغینین قطعنامه‌سینده آدلاری چکیلن پاولیکیان‌لاردان "سونرالار

تهلوکەلی بیر قوه " کیمی بحث ائدیلمیر . لاکین گئووندون "تاریخ" ینده بو کیمی فیکیرلری رد ائدن معلومات واردیر. گئووند "گوناهکار اوغوللار" دان دانشیر. ق.بارتیکیان بئله حساب ائدیر کی، بونلار آنجاق پاولیکیانلار اولاییلر. گئورونور، پاولیکیانلار ۷۶۸-جی ایلده پارتاو کیلسه بیغینجاغینین قطعنامه لرینده آدی چکیلن بیدعتچی لردن عبارت دیر؛ همین قطعنامه ده بئله دئییلیر: "قوی کیلسه لرده مانعه سیز اولاراق واردایتلر (معلملر) تعیین اولونسونلار کی، اللهین ایدراک تعلیمینه مانعچیلیک گؤستريلمه سین و کیلسه لری پوزان تفریقتچی بیدعت اونلارا سیرایت ائتمه سین".

عرب مؤلفلری نین وئردیگی معلوماتدا ائله حادثه لره و اینسانلار فعالیتینه تصادف ائدیریک کی، بونلار پاولیکیانلارین فعالیتینه چوخ اوخشا بیر. VIII-IX عصرلرده بئیلقان ایالتی نین اهالی سی عربلره مؤحکم اطاعت سیزلیک گؤستیردیله: فیکریمیزجه، بو حال آلبانیادا بیدعتچی لرین، خصوصیله پاولیکیانلارین بؤیوک فعالیتینین نتیجه سی ایدی. مثلا، بلاذری بیلدیریر کی، خلیفه ابوالعباس [سفاچ؛ بیرینجی عباسی خلیفه سی]ین (۷۵۰-۷۵۴) حؤکمرانلیغی زامانی بئیلقان اهالی سی عصیان قالدیریب گیلاب قالاسینا گیرمیشدی؛ اونلارین باشچی سی کاباد ابن آصف البیلقانی ایدی. یعقوبی ده بو حادثه دن بحث ائدیر، لاکین علاوه ائدیر کی، "گیلاب قالاسینا چوخلو آوارا توپلانمیشدی" و بونلارین باشچی سی وارد ابن صفوان السامی ایدی. یعقوبی "آوارالار" دئینده، گئووندون "گوناهکار اوغوللار" آدینی وئردیگی آدم لارا اوخشار اینسانلاری نظرده توتوردو.

داها سونرا یعقوبی بیلدیریر کی، خلیفه هارون الرشیدین (۷۸۶-۸۰۹-) دؤورونده بئیلقان اهالی سی، برده یه گلیمیش خلیفه جانیشینین علیه نه یئیدن عصیان قالدیردیله. "آغوان تاریخی" نین ک.پاتکانوو طرفیندن ائدیلمیش ترجمه سینه داخیل اولمایان بیر نچجه صحیفه سینده آشاغیداکی معلومات واردیر: "همین گونلرده (۲/۸۴۱-جی ایلده) بالاکاناسیک بئیلقان لی لار (؟) گلدیلر و سیسان دزور و آماراس [Sisan Dzor - Amaras] ماحال لارینی تالاییب ویران ائدیله، ابو موسی آدلانان یئسای اونا لارا قارشى قالدی و اونلاری [تامامیله] ازدی.

م.م.آتمان یازیر کی، "نامعلوم" بالاکانلی لارین "باسقینی حاقیندا دیگر منبع لرده معلومات یوخدور". سونراکی تدقیقات لار بو نتیجه نین دوزگون اولمادیغینی گوستردی. بئله کی، منبع لردن بیز بیلیریک کی، عرب خیلافتینه قارشی خورمی لرین آزادلیق حرکاتینین رهبری بابک آلبان کنیازی سهل ابن سومبات و آبلاسادین و واساکین قوشون لاری ایله بالاساکان ویلایتیندن کئچهرک بیرلشمه یه گئدرکن ویلایت اهالی سی آراسیندا حددن آرتیق تویجو ییغدیق لاری اوچون، بالاساکانلی لار ۸/۸۲۷- جی ایلهه بابکه قارشی عصیان قالدیردیلا. بو عصیان موفقیتسیز اولدو. م.کالانکاتوکلوی بیلدیریر کی، ۱/۸۳۰- جی ایلدن بیرآز اول بالاساکانلی لار بئرجور ماحالینا و آرساخ (قاراباغ) ایالتی نین اورناس، کارناکاش، خاکاری و تاپات کندلرینه هوجوم ائتدیلا، لاکین بابکین کومگی ایله ایستپانوس آبلاساد طرفیندن دارماداغین ائدیلهیلر".

۸۳۰/۱- جی ایلهه آبلاساد اولدورولدوکن سونرا بالاساکانلی لار یننیدن عصیان قالدیریب قوروزو توتدولار و اورادا اؤز مؤوقع لرینی مؤحکم لتدیلا. م.کالانکاتوکلونون دئدیگینه گؤره، بالاساکانلی لار بو دفعه آلبانیانین آشاغیداکی ویلایت لرینی ۱۲ ایل عرضینده ال لرینده ساخلامیشلار: وئرین وایکونیک، بئرجور، سیساکان (و کوتاک)، میوی (خاباند)، آماراس، پازکانک، مخانک و تریقاوار.

یالیز ۱۲ ایل کئچن دن سونرا، تقریباً ۸۴۱/۲- ینجی ایلهه "آبلاسادین آدام لاری اونون قاتیلینی توتوب ایشگنجه ایله اولدوردولر. آبلاسادین قارداشی اوغلو، ابو موسی آدلانان یئسای دینجلیک سئون بیر کیشی ایدی؛ او بو ویلایت لری اله کئچیردی و هامی یا حؤکمرانلیق ائتدی. یئنه همین ایلهه بابان (بابک) ایرانان آراز چابینی کئچهرک، آماراس ویلایتینده دوشرگه سالدی".

لاکین قوروز قالاسی یاناشیلماز اولدوغونان، بابک اونو آلا بیلمه دی، بونا گؤره ده محاصره ده اولان لارا "صولحدن دانیشماغا" باشلادی. بالاساکانلی لاری تسلیم اولماق اوچون دیله توتا بیلمه یین بابک بزه قاییتدی و سرکرده لردن روستومو اؤز یئرینده قویوب امر ائتدیکی، "قالا ایله ووروشماسین، عکسینه، اونلاری (بالاساکانلی لاری) خوشلوقلا اطاعته جلب ائتسین". لاکین روستوم [Rostom] بابکین امرینی یئرینه

یئترمه ییب قوروز قالاسینا هوجوم ائندی، اوندا "قالاین مردلری [اهالی سی] ایران اوردوسونو (یعنی بابکین اوردوسونو) بؤیوک مغلوبیته دوچار ائدیلهر".

شوبه سیز، "آغوان تاریخی" نین نشر ائدیلمه میس پارچاسیندا آدی چکیلن و ۸۴۰/۱- جی ایله یئسایبی ابو موسی طرفیندن دارماداغین ائدیلهن بالاکاناسیک ایله ۸۳۰/۱-ینجی ایله عصبان قالدیران بالاساکانلی لار - عینی آدام لاردیر. بوندا هئچ بیر شوبه اولما بیلمز و بیز یالنیز بیر مساله نی آیدینلاشدیرمالیییق: بس بو بالاکاناسیک کیملردیر؟

ب.ف.مینورسکی یازیرکی، بالاکاناسیک آدینی بئیلقان آدی ایله علاقه لندیرمک ایمکانی اونو چوخ هوسلندیریر، لاکین او، پایتاکاران (اثرم. ایالت آدی) ایله بئیلقان آراسیندا فیلولوژی عینیت اولدوغونا تامامیله یقینلیک حاصل ائتمه میشدیر. لاکین داها سونراکی منبع ایله تانیس اولدوقدا ب.ف.مینورسکی نین شوبه لری آرادان قالدیر. ایستپانوس اوربئلیان بیلدیریر کی، "بالاساکان ویلایتی نین اهالی سی بابانا تابع اولماقدان بویون قاجیرتدیلهر، بونا گؤره ده او، آلبانلی آبلاسادین کومگی ایله ویلایتی رحمسیزجه سینه تالاییب ویران ائندی، حتی قادین و معصوم اوشاق لاری قیردی".

هرچند ب.ف.مینورسکی بئله حساب ائدیر کی، اوربئلیان بو مساله ده سهو بوراخا بیلر، لاکین بونا باخمایارق، او اینکار ائتمیر کی، بالاساکان ایله بئیلقانین یئری بیر-بیری ایله دوز گلیر. دئییلن لره بونو دا علاوه ائتمک اولار کی، "اثرمنیستان جوغرافیاسیندا، پایتاکاران، موغان چؤلونده کی بالاساجان اولان یئرده گؤستریمیشدیر".

بئله لیکله، بالاساکانلی لار و یا بالاساکاجیک (بئیلقانلی لار) بئیلقان و یا پایتاکاران اهالی سی ایدی. بابکین آبلاساد، سهل و یئسایبی ابو موسا ایله اتفاق باغلامیش اولماسینا باخمایارق، بو ویلایتین اهالی سی بابک علیهمنه عوصیان قالدیردی، چونکی بابک، اؤز فعالیتینین محض بو دؤورونده، خورمی لرین خیلافتدن قوپاریب آیردیقلاری چوخ گئنیس اراضی اوزرینده تأثیرلی نظارت حیاتا کئچیرمک اقتداریندا دئییلدی.

همین بالاساكانلی لار و یا بئیلقانلی لار - پاولیکیان اولا بیلردیلر؛ چونکی اونلار IX عصرین اورتالارینا دک ائله جدی بیر قووه ایدی لر کی، ایستر بابکین موتفیقلری اولان یئرلی کنیازلار، ایستره خیلافت اونلارلا حسابلاشمالی اولوردولار.

سونرالار، احتیمال کی، پاولیکیانلارین هامی سی و یا بیر حیصه سی قیریلیب توکنمک و یا موسلمانلاشدیریلماق تهلوکه سی نین تأثیری آلتیندا بئیلقانان بیزانسا کؤچه بیلردی، آز حیصه سی ایسه ایسلام دینینی قبول ائده رک، آسسیمیلیاسیایا معروض قالمیشدی. بونو آشاغیداکی فاکت تصدیق ائدیر: دئ قویئ کودامانین اثرلرینی نشر ائدرکن، اونا معلوم اولمایان بیر دینی طریقتین آدینا راست گلمیش و اونون ترانسکرپسیاسینی نایلاکانی و یا نایکالانی شکلینده وئرمیشدی. لاکین لی ایسترئنج بو طریقتین آدینی بایلاکانی شکلینده اوخوماغی تکلیف ائتدی، قویئ ده درحال بونونلا راضیلاشدی. معلوم اولدو کی؛ بو طریقت پاولیکیانلار طریقتی ایدی و کودامانین اثرینده اونلارین آدی "بایلاکانی"، یعنی بئیلقانلی لار شکلینده ایدی . بوندان علاوه، مسعودی موختلیف خرستیان کیلسه لریندن دانیشارکن "بایلاقانی" (البیالیقه) ده اولدوغونو قئید ائدیر وگؤستریرکی، بونلارین حتی آبریک قالاسی آدلی اؤز پایتاختلاری وار ایدی. باشقا بیر اثرده یئنه ده مسعودی بئله معلومات وئریر: بایلاکانی (ببالیقه) طریقتی و اونون تعلیمیندن دانیشاق. بو طریقت خرستیانلارلا آتش پرستلر آراسیندا اورتا بیر یئر توتور. حاضیردا اونلار کؤچموشلر و یونان میلیتی ایچریسینده یاشاییرلار".

بیزانسا یئرلی حاکمیت اورقانلاری طرفیندن سیخیش دیریلان پاولیکیانلار عرب قوشونلارینین ایشغال ائدیگی اراضی یه کئچدیلر و یالنیز پاولیکیان قالالاری توتولدوقدان و مثلثتئنانین عرب امیری عمر بن عبدالله اوزرینده غلبه چالیندیقدان سونرا پاولیکیانلارین بیر حیصه سی بیزانسلی لار طرفیندن فراکیا و کونستانینوپولا کؤچورولدولر.

بئله لیکله، آلبانیادا گیردیمان و بئیلقانلی (بالاساکان، پایتاکاران) پاولیکیانلارین وطنی حساب ائتمک لازیمدیر. یقین، بو ویلایتلر اوزون زامان، هم یئرلی فئوداللار، هم ده یاد ائلللی باسقینلارا قارشى قودرتلی خالق حرکاتینین مرکزی اولموشدور.

۲. "خورم" تئرمینی حاقیندا

آذربایجاندا و قونشو اؤلکه لرده عباسی لر خیلافتی نین آغالیغینا قارشى خالقین گئیش آزادلیق حرکتی اولان خورمی لر حرکتینین میدانا گلمه سی نین دقیق تاریخی ایندی یه دک معین اندیلمه میش دیر. طبری آذربایجاندا خورمی لر حرکتینین ب.ا.ئ. ۷۷۸/۹- جو ایلینده باشلادیغینی گؤستریر . بو حرکتی دوروست خاراكتيريزه ائتمک اوچون "خورم" و یا "خورمدین" تئرمینی تصدیق ائتمک لازیم دیر.

"خورم" آدینین منشایی حاقیندا منبع لرده اوچ روایت واردیر. بونلاردان ان قدیمی IX-X عصرلر مؤلف لری نین سؤیلدیگی روایت دیر؛ اونلارین دئدیگینه گؤره، بو سؤز اردبیلین یاخینلیغیندا اولان خرم یا شاییش منطقه سی نین آدینان گؤتورولموش دور. بو عنعنه نی مسعودی، یاقوت و صادق الاصفهانی داوام ائتدیرمیش لر. اونلارا ایستیناد ائدن آموللر "خورم" تئرمینی نین بئله ایضاحینی دوزگون حساب ائتمیش دیر ف.هیتتی. د.مارقولیوس س.نفیسی وان فلوتتن ده عینی فیکره طرفدار چیخیرلار.

دیگر منبع و تاریخی لری ن عنعنوی تصوورلری بونا قارشى چیخماسایدی، "خورم" تئرمینی منشایی نین بو جور تفسیرینده اغالابا تمایان هئچ بیر شئی اولمازدی. باشقا بیر روایت گؤره، کئف چکن و عیاشلیق ائدن آدم لارا "خورم" دئییلردی. بو حالدا "خورم" سؤزو "شن"، "شاد"، "شهوت پرست" و ی.آ. معناسیندا باشا دوشولوردو. بو عنعنه یه بیز سمعانی ده تصادف ائدیریک: "خرم-خ - اوستونده ضمه، ر - اوستونده فتحه و تشدید، آخیریا دا میم. اونلارین دینی بوندان عبارت دیر کی، اونلار ایسته دیکلری و یا آرزو ائتدیکلری هر ایشی گؤرورلر. اونلارا بو آدی اونا گؤره وئرمیشلر کی، اونلار قاداغان (حرام) نه اولدوغونو بیلیرلر و شرابی، قادین لارلا یاشاماغی و فایدالی اولوب نشئه وئرن هر شئی خئیرلی (حلال) حساب ائدیرلر".

اورتا عصرلرین مؤلف لری مزدکی لره و اونلارین خلف لری اولان خورمی لره ایسناد وئردیکلری "آروادلارین عومومیلیگی" فیکرینی ایفراطت عیاشلیغین ایفاده سی حساب ائدیردیلر. مطهر المقدسی دئیر کی، اونلارین (خورمی لری ن) ایچری سینده بیز

ائلهلرینی تاپدیق کی، اونلار قادینلارین عمومیلیگینه یالنیز اؤز راضیلیغی ایله یول وئیردیلر و اونلار روحا دؤوق وئرن هر شئیدن ایستیفاده ائدیردیلر، آنجاق بو شرطله کی، بوندان هئچ کسه زیان توخونماسین". ابو مظفر ایسفراینی یازیر: "اون بیرینجی قروپو خورمی لر تشکیل ائدیر، اونلار دا ایکی طریقته بؤلونورلر؛ بیری ایسلامین میدانا گلمه سیندن اول وار ایدی و مزدکی لر آدلانیردی. اونلار اؤز آرالاریندا یاخین قوهوملا ائولنمه یه یول وئیردیلر. دئییرلر کی، املاک و قادین مساله سینده اونلارین هامی سی شریکدیلر. انوشیروان اؤز شاهلیغی دؤورونده اونلاری محو ائتمیشدیر.

خورمی لرین ایکینجی طریقتی ایسه ایسلام دؤولتینده میدانا گلمیشدیر. بونلار "بابکی لر و مزیری لردیر. بو طریقتی موحمیره و بابکیه آدلاندریرلار، یعنی بابک خورمی آدلی بیر آدامین آردیجیل لاری، آذربایجاندا میدانا گلن بو آدامین (بابکین) آردیجیل لارینین سایى آرتیردی. اونلارین هامی سی یاخین قوهوملا ائولنمه یه یول وئیرلر". سونرا ایسفراینی دئییر: "هر ایکی جینسندن اولان بابکی لر ایلین بیر گئجه سینده او داغین باشیندا توپلانیرلار، موسیقی و شرابلا هر جور پیس عمل توتورلار. سونرا ایشیغی و اودو سؤندورورلر و اونلاردان هر بیری پوشک ایله اونا دوشن قادین لاردان بیری نین یانینا گئدیر".

ابوفرج ابن الجوزی خورمی لر حاقیندا بئله یازیر: "خورم خاریجی (عرب دیلی اوچون) بیر سؤزدور. بو سؤز اینسانین دیقینینی جلب ائدن خوش و ماراقلی شئی لری گؤسترتمک اوچون ایشلنیر. بو سؤزون معناسی: اینسانین هر هانسی دؤوق و شهوته اویماسی، هابئله جمعیتده هر جور رفتار نورمالارینا اعتیناسیزلیق گؤسترمه سی و دینی قانون لارین یوخ ائدیلمه سی دئمک دیر. مزدکی لری بو آدلا چاغیریردیلار. مزدکی لر ماق (آتش پرست) اولوب، قبادین دؤورونده میدانا گلمیشدیلر، قادینلا یاخینلیغا و قاداغان ائدیلمن هر ایشه یول وئریلدیگی عقیده سینده ایدیلر. خورمی لرین گوردوگو ایشلر ده عینله مزدکی لرده اولدوغو کیمی ایدی".

ابن الاثیر بئله یازیر: "اونلارین (خورمی لرین -) کیشی لری اؤز آنالاری، باجی لاری و قیزلاری ایله آرواد کیمی یاخینلیق ائدیرلر، بونا گؤره ده اونلارا خورم آدی وئرمیشلر".

"خورم" سۆزونه "عياش" و ي.آ. معناسى وئريلن ايضاحاتى عرب مؤلفلىرىدىن گۇتورن ايلك آوروپالى تديققاتچى آلمان عالمى ق.فلوگئلى ايدى؛ اونون واسطهسىله بو ايضاحات، بابك و خورمىلردن بحث ائدن، دئمك اولار، بوتون تديققاتلاردا كئچميش دير. ق.فلوگئلى يازير: "خورميه" - اولجهدن فارس سۆزولوب خرم "شن"، "آيدىن" دئمك دير (خورمى - شنلىك، آيدىنلىق؛ بورادا، البته، سىرتىق، سربست كيمي باشا دوشولور، بونلاردين معناسى همين آدلاردا داشييانلاردا عاييد ائدليلير). اونون عربلىشدىرىلمهسى داها موناسيب اولدو، چونكى سۆزون يازىلىشى عربلر اوچون اونون طرفدارلاردينين تعليمى نين يارامازلىقى دئمك ايدى كى، بو دا "فيهرىست" سۆزلىرىدە بئله ايفاده اولونور: "هم ده اونلاردا (خرمىلردە) آروادلار عمومى دير. اودور كى، آداملار اونلاردان (كىشىلردن). هئچ بيرينه باشقاسىنين آروادى ايله ياخين اولماغى قاداغان ائتمىرلر".

آموللئر سۆزون بئله باشا دوشولمهسى عليهنه چىخىب دئير كى، "فلوگئلىن هئچ بير ايضاحات وئرمهدن - فارس سۆزولوب جهوررام churram اوچون ("شن") دئمهسى اوزونو گۇسترمك ايستهين بير مکتبلى جاواييندان باشقا بير شئى دئيدليلير. يالنىز "شنلىك" ترمىنى "سىرتىق" و "حياسيز" سۆزلىرى نين عونصورو كيمي اساس تون اولاراق ان يئنى ژارقوندا "كئف اهلى كومپانياسى" معناسىندا دا قبول ائديله بيلر. لاكين آموللئر ق.فلوگئلىن فيكرىنى رد ائتمكله برابر، خرمىلردە آروادلاردين عمومىلىكى حاقىندا بعضى عرب مؤلفلىرىن وئردىكى معلوماتا اينانير و بو عمومىلىكى برابرچىلىك كومونىزمىنين باشلىجا تعليمى حساب ائدير.

خورمىلره بو جور باخىش طرفدارلارى عاليملر آراسىندا دا تاپىلير. اثرمنى تاريخچى سى لئو بئله دئير: "علمده قديم و يا ايتىدايى كومونىزم آدلانان مولكىت فورماسى بو ايجمالاردا (خورمى ايجمالارىندا) حياتا كئچيرىلميشدى و بونون باشلىجا علامتلىرىدىن بيرى قادينلاردين وعمومىلىشدىرىلمهسى ايدى". و.مىور خيلافت حاقىندا يازدىغى اساسلى اثرينده دئير كى، بابكىن غربيه بير دىنى وار ايدى؛ بو دىن ياخين قوهوملا ائولنمگى، روحون كؤچوب گئتدىكى فيكرىنى (تناسوخ) و شرق مىستىكاسىنين ديگر پرىنسىپلىرىنى تبليغ ائدردى. و.مىور دئير كى، "خورميه" و يا

"شهوت پرستلر" ترمینی ده بوراداندير . وئلهاوزئن ده بئله حساب اندير کی،
"خورمیزم - اخلاقسزلیق دیر".

آمریکا عالی می ائ:رایت، مطهر المقدسی یه ایستیناد اندهرک قئید اندير کی،
خورمی لر جینسی علاقه لرده پیسه-یاخشیا باخمیرلار، آنجاق قادین لارین ایجازه سی
ایله. "محض بو جهت، یعنی،" جینسی علاقه ده پیسه-یاخشیا باخماماق" خورمی لری
تنقید اندن لر آراسیندا ایستئهزا و نیفرت واسطه سی اولموش دور". وان فلوتئن دئیر
کی، "خرم" ترمینی نین "شهوت پرست" کیمی ترجمه ائدیلمه سی بونا سبب
اولموش دور کی، خورمی لردن غیر-معین یئنی بیر دین طرفدارلاری کیمی بحث
انديرلر و اونلاری ائله گؤستریرلر کی، گویا اونلار شهوت پرستلیک دینیندن باشقا هئچ
بیر دین بیلیمیشلر.

خورمی لرین قادین لاری عمومیلشدیردیگی فیکرینده اولان تدقیقاتچی لارین نؤقظه-
نظرینه ی.آمانانیدیان دا شریک دیر؛ او دئیرکی، "عصیانچی لار (خورمی لر) املاکین و
آروادلارین عمومی اولماسینی طلب اندير دیلر".

عرب خیلافتی نین ایجتماعی -ایقتصادی تاریخینه دایر بؤیوک بیر اثرین مؤلفی
اولان مصر تاریخچی سی حسن ابراهیم حسن خلیفه لرین و اونلارین
اطرافینداکی لارین معنوی صافلیغی و تمیزلیگینی گؤستریمک، اونلاری تاریخ
قارشیسیندا تمیزه چیخارماق آرزوسو ایله خیلافتین بوتون دوشمن لرینی، او جمله دن
بابک و خورمی لری لکه له یین تدقیقاتچی لاردان بیریدیر.

"خورم" ترمینی اخلاقسزلیقلا علاقه لندیرن عنعنه ده فئودال و بورژووا
مؤلف لری نین علمی و سیاسی محدودلوغو و صینفی غرضکارلیغی نظره چارپیر.
ایگیری می ایلدن آرتیق بیر مدت عرضینده خیلافته قارشى مردلیکله چوخ چتین آزادلیق
موباریزه سی اندن خورمی لری کئفجیل قارا جماعت، "کئف ایچینده پوزغون حیات
سورن" آدام لار حساب ائتمک اولماز. بو باره ده هله آ.مویلتر دئیمیشدی و تأسف کی،
اونون بو سؤزلرینه لازیمی دقت وئریلممیشدی. سرخوشلوغا، پوزغونلوغا و
اخلاقسزلیغا یول وئرن هر بیر آزادلیق حرکاتی اولجه دن تنزلیکله پوزولماغا محکوم
اولاردی.

بوندان علاوه، یوخاریدا قئید اندیلمیش دیر کی، ایسفراینین وئردیگی معلوماتا گۆره، خورمی لرده "آروادلارین عمومی لیگی" جمعی "ایلین بیر گنجه سینده" اولوردو.

حقیقتده بو مساله یه علمی نۇقطة-نظر دن باخیلماسی بو جهتی قئید ائتمگی طلب ائدیر کی، ایبتیدایی قروپ نیکاحینین دینی قالیقلاری رسمی دینی، ائتنیک و حقوق نورمالاری پرده سی آلتیندا و بو پرده یه باخمایاراق، بوتون اولکه لرین خالق لاریندا موشاهیده اولونموشدور.

آنتیک دؤور مؤلفی بیلدیردیگی کیمی، هله قدیمده قافقاز داغ لاریندا کؤهنه عاده تله گۆره ایلده بیر دفعه قروپ حالیندا جینسی علاقه لر اولوردو. اولای بیلر خالق آراسیندا بو عنعوی دینی حادثه مزدکی لر، سونرا ایسه خورمی لر حرکاتینین گنیشینده رسمی دین لرین (مزدکی و سونرا ایسلام) اؤرتوگو آلتیندا چیخمیش دیر و بونا گۆره ده XI عصر مؤلفینه "ایلین بیر گنجه سینده" باش وئرن بیر حادثه شکلینده گلیب چاتمیش دیر کی، بو دا اصلا "آروادلارین عمومی لیگی" اولای بیلمز.

مزدکی لر و خورمی لر حرکاتی حاکم صینیفلره، خورمی لر حرکاتی ایسه علاوه اولاراق خیلافته قارشی یؤنلندیلمیشدی، مزدکی لر و خورمی لر "املاکی شریک اولان لار" کیمی مشهور ایدیلر. بونا گۆره ده همین صینیفلرین منافعی ایفاده ائدن مؤلف لر (فئودال و بورژوا خصوصی مولکیتینی مدافعه ائدن لر) مزدکی لره و خورمی لره پوزغون حیات درسی و "آروادلارین عمومی لیگی" کیمی فیکیرلر ایسناد وئیردیلر. حال بوکی فاکت لار گؤستریر کی، نه مزدکی لرده، نه ده خورمی لرده بونلارین هئچ بیر اولمامیشدیر.

بیر حالدا کی، بو بئله دیر، "خورم" ترمینی نین منشاینی "پوزغونلوق" و ی.آ. آنالیشی ایله علاقلندیرمه یه هئچ بیر اساس یوخدور.

اینگیلیس عالیمی ج. سنل خورمی لرین ایدئولوگیاسی و دینی حاقیندا قطعی بیر فیکری ایره لی سورمه ییب دئییر: "هیجری ۲۰۱ (۸۱۶/۱۷) - جی ایلده بابک اؤزونو پیغمبر اعلان ائتدی: اونون "هورمی" و "خورم دینی" آدلانماسی اونا گۆره دیر کی، آذربایجاندا خورم آدلی یئردن چیخمیش دیر، یا دا اونا گۆره دیر کی، خورم سؤزو ایله

ایفاده ائدیلن شن ببردین تاسیس ائتمیشدیر. من اونون نه کیمی بیر احکام تبلیغ ائدیگینی تاپمامیشام، لاکین دئییرلر کی، او، سونرالار آسیادا معلوم اولان دین لرین هنج بیرینی بیلمیردی".

نهایت، "خورم" تئرمینی نین منشایی حاقیندا ایرلی سورولن اوچونجو عنعنوی روایت بو تئرمینی مزدکین آروادینین آدی ایله علاقه دار ائدیر. بو تصوور آنونیم "مجل-التواریخ والقصص" واردیر. نظام - الملک ده بو تصوورو بئله عکس ائدیرمیشدیر: "مزدکین آروادی و فاده نین قیزی خورمه ایکی آداملا مدایندن قاجیب رئی محلینه گلمیشدی و اورادا آدام لاری اؤز ارینین دینی تعلیمینه دعوت ائدیردی؛ موختلیف جماعت بو دینه داخل اولدو و آدام لار اونلاری خورم مدینلی آدلاندیردی لار". XII عصرین آنونیم مؤلفی قئید ائتمیشدیر کی، خورمی لرین اساسی بیرینجی قبادین (۴۴۸-۵۱۱) واختیندا دوغروسوایسه "مؤئئدان مؤئئد مزدک ابن بامدادین واختیندا" قویولموش دور. یئنه همین مؤلف بئله گومان ائدیر کی، بیرینجی خسرو انوشیروان مزدکی لری قیراندان سونرا مزدکین آروادی رئی-ین شیمال-غرب رایونوندا (آذربایجاندا) گیزلنرک جزادان خلاص اولوب خالقی مزدک دینینه دعوت ائدیردی. "بوندان سونرا اونلاری (مزدکین آردیجیل لارینی) خورم مدینلی لر و یا خورمی (یعنی خورمی دینی نین طرفدارلاری) آدلاندیرماغا باشلا دیلار".

"خورم" تئرمینی نین ایضاحیندا کی موختلیفلیک و ثبوتسوزلوق گؤستریر کی، بو مسئله نین حلی قطعی اولما بیلمزدی. مساله نی علمی صورتده حل ائتمک اوچون چیخیش نوقطه سی اولاراق آشاغیدا کی احتمالی ایرلی سورمک ایستردیک. X-XIII عصرلرین منبع لرینده دفعه لرله بیلدیریلیر کی، مزدکی لر و خورمی لر آتش پرست اولموش لار. مطهر المقدسی بونو بئله دئییر: "خورمی لر ماق لارین بیر گؤزودور". سمعانی نین دئدیگینه گؤره: "اونلار (خورمی لر) قبادین دؤورونده میدانا گلن مزدکی لره اوخشاییرلار. بونا گؤره قبادین اوغلو انوشیروان اونلاری قیرمیشدیر. اونلارا مزدکی آدی وئردیک لری معنادا بونلاری دا خورمی آدلاندیرمیشلار. ابو منصور بغدادی بیلدیریر کی، "خورمی لر مزدکی لرین یولو ایله گئدیردی لر". ابولفرج ابن الجوزی قئید ائدیر (یوخاریا باخ) کی، "مزدکی لر ماق (آتش پرست) ایدی لر". ابن

الائير بئله يازير: "اونلار (خورمی لر)، ماقلار (آتش پرست لر) دینی ایجماع قروپلارین دان بیرى دیر، یاخود نفیسی نین سؤزو ایله دئسک، اونلار یئنی مزدکی لر و یا ایسلامدان سونراکی مزدکی لر ایدی.

مزدکی لرله خورمی لرین ایدئولوگیاسی آتش پرست لیک (زردوشتی لیک، مزدئیزم) ایدئولوگیاسینین علاقه لری کیمی مورکب و مستقیل مساله یه بورادا توخونمادان "خورم" تئرمینی نین "اود" آنالیزی اساسیندا تحلیلینی تکلیف ائدیریک. فارس و ائرمینی دیل لرینده "خور" سؤزونون معناسی بئله دیر: فارسجا - "خور"، "خوار"، "خارئنا" - "گونش"، "اود"؛ ائرمینیچ گؤرونمه یین، مادی اولمایان اود. لاکین واردیر کی، بونو پروفئسسور پ.ف.مینورسکی مؤلفه دئیمیش دیر؛ او گومان ائدیر کی، "خورم" - قدیم فارس diün دیون دن گلن - هورام، یعنی "مرامی یاخشى (بئرینه یئتیریلن) بونا دقت وئرمه دیر، حال بوکی خورمی لرین قونشولاری و قیسمایا ایشتیراکچی لاری اولان ایرانلی لار و ائرمینی لر "خورم" - "خورمی لر" تئرمینی نین میدانا گلمه سی نین منبعی اولایا بیلر دیر، خصوصیله اونا گؤره کی، یوخاریدا دئییلدیگی کیمی، "خورم" سوزو عرب دیلی نین لوغت ترکیبینه داخیل اولمایان بیر سؤز حساب ائدی لیردی.

۳. جاويدان. بابک و خورمی لرین فعاللاشماسی. بذ قالاسی

معلوم اولدوغو کیمی، آذربایجاندا خورمی لرین عصیانی اؤز باشلانغیج مرحله سینده جاویدان ابن سهل و یا ابن سوهراک آدی ایله باغلی ایدی. ابن ندیمین قیسماسیتات گتیردیگی باقید ابن عمر تمیمی نین ایتیریلیمیش "بابکین تاریخی" اثرینده خورمی لر حرکاتینین میدانا گلمه سیندن بحث ائدیلمن چوخ ماراقلی و معتبر ساییلا بیله جک تفروعات واردیر، هرچند کی، بوتونلوکده "بابکین تاریخی" اثری-حادثه و شخص لری تحریف ائدن مؤقعدن یازیلیمیش دیر، خورمی لره و بابکه پیس مئیل و نیت لر ایسناد وئریر، خیلافت دوشمن لریندن بحث ائدیلمیکده تامامیله یانلیش معلومات وئریر.

بابکین تاریخی "نه گۆره، جاویدان اردبیل ماحالیندا یاشاییردی، اونون بؤیوک قویون سورولری وار ایدی و او، قویون لاری زنجان بازاریندا ساتیردی. یاغ گزدریب ساتان عبدالله آدلی بیر شخص مدایندن کؤچوب بو یئرله، داها دوغروسو، مئیماد [میمذ] روستاکینین بیلال آباد کندینه گلیمیشدی. او، یاغینی ساتارکن بیر کنددن دیگرینه گئدردی، نهایت، کندلردن بیرینده اؤزونه برومند آدلی بیر گؤزلو معشوقه تاپیر کی، او دا یئرلی حاکم ابن الروادین قوللوچوسو ایدی. بیر ایلدن سونرا عبدالله اؤلور، برومند ایسه اوغلو بابک ایله سرابا کؤچور. بورادا بابک اولجه چوبانلیق ائدیر، سونرا ایسه تبریزه گئدیب، شهر حاکمی محمد ابن الرواد الازدی نین یانیندا قوللوق ائتمه یه باشلاپیر. بوندان سونرا او، آناسینین یانینا قایدیر.

بیر دفعه جاویدان زنجاندا بیر قدر مال-قارا ساتیب اؤز یئرینه، بززه قایداندا هاوا پیس اولدوغونا گۆره تصادفا بابکین آناسینین ائوینده قالیر. گۆرور کی، اونون موختلیف تاپشیریغینی یئرینه یئتیرن بابک چوخ باجاریقلی و زیرک اوغلان دیر. او، جاویدانین خوشونا گلیر، بو دا گنج بابکین گله جک موقدراتینی حل ائدیر. جاویدان بابکین آناسینا تکلیف ائدیر کی، اوغلو نو اونا قوللوق ائتمه یه وئرسین، بونون موقایلیتده جاویدان اونون آناسینا هر آی معین مبلغ پول اؤده سین. برومند رازیلاشیر،

بابك ده بزه گنديب، جاويدانين ماليكانه سيني ايداره ائتمه يه باشلايير. آز سونرا جاويدان اؤز دايمي رقيبى ابو عمرانلا ووروشمادا اؤلومجول يارالانير و اوچ گوندن سونرا اؤلور. جاويدانين بابكه گؤزو دوشن جاوان آروادى، ارينين اؤلوموندن سونرا تنز بابكله دانيشير كى، جاويدانين طرفدارلارينا رهبرليگى اؤز عهدە سينه گؤتورسون. آرواد اونلارى اؤلن رهبرين يانينا توپلاييب دئير كى، اونلارين آغاسى جاويدان اؤلوم قاباغى اونا آشاغيداكى وصيتى ائتميش دير: "من بو گنجە اؤله جه گم. منيم روحوم بدنيمدن چيخير. بابكين بدنينه كنجە جك و اونون روحو ايله بيرلشه جك دير... من اونواؤز يثريمه اؤز آرديجيل لاريمه رهبر تعين ائديرم".

جاويدانين طرفدارلارى اونون دول آروادينين سؤزونه اينانيب، شرطلرينى دانيشيقسىز قبول ائتديلر، بوندان سونرا ايسه بابكين ايجماع رهبرليگيني قبول ائتمه سى مراسيمي باشلاندى. آرواد امر ائتدى بير اينك گتيرديلر، اونو كسديلر، دريسيني سويوب يثره سرديلر. سونرا درينين اورتاسيندا بير شراب قدحى قويلدو، آرواد دا اونون ايچرى سينه چؤرك دوغرادى. بو حاضيرليق گؤرولدو كدن سونرا، آرواد جاويدانين هر بير طرفدارينى آدى ايله چاغيرماغا باشلادى و اونا امر ائتدى كى، درينين اوستونه چيخسين، قدحدن بير تيكه چؤرك گؤتوروب يئسين و اونون آردينجا بو سؤزلرى تكرار ائتسين: "من جاويدانين روحونا اينانديغيم كيمي، سنه ده اينانيرام، ائى بابكين روحو!" بوندان سونرا هر بيرى بابكين اليندن توتوب اؤپور و اونا باش اييردى. سونرا كئف مجلسى قورولدو، بو ضيافتده دول آرواد بابكى اؤز يانيندا اوتورتدو و اونا بير بوداق رئيحان وئردى، بو ايسه كبين مراسيمي نين سيمبولو ايدى. منبع لرين معلوماتينا گؤره، بو احوالات هيچرى ۲۰۱ (ائرا دان برى ۸۱۶) - جى ايلده اولموشدور.

بابكين باشچيلىق ائتديگى واختدان، يعنى ۷/۸۱۶ - جى ايلدن اعتباراً خورمى لر حركاتيندان بحث ائتمزدن اول، بو جهتي قئيد ائتملى ييك كى، خورمى لر هله خليفه مهدي نين (۷۷۵-۷۸۵) حؤكمرانليغي دؤورونده خيلافتى جيدى صورتده ناراحات ائتمه يه باشلاميشديلار. نظام الملك - ون وئردىگى معلوماتا گؤره، "هيچرى ۱۶۲ [اى] . ب ۷۷۸] - جى ايلده مهدي نين خليفه ليگى زامانيندا سورخ علم" آدلانديريلان گرگان

باطینی لری خوررمدینلی لره بیرلشمیشدیلر. اونلار دئییردیلر: "ابو موسلیم ساغ دیر! پادشاهلیغی اله کئچیرک!" اونلار اؤز باشچی لاری ابو القرانین، اونون اوغلونون رهبرلیگی ایله رئی-یه حرکت ائتدیلر. مهدی موختلیف ویلایت لره و تبرستان حاکیمی امر ابن الاعلی یا بنله مکتوب گؤندردی: "بیرلشین، اونلارلا ووروشماغا چیخین". اونلار ووروشماغا چیخدیلار و او دسته داغیلیب قاچدی."

بیر نئچه ایلدن سونرا خلیفه هارون الرشیدین حؤکمرانلیغیندا خورمی لر یئیندن عصبیان قالدیردیلار. "۱۹۲ [۱۸/۸۰۷]-جی ایلده آذربایجاندا خورمی لرین حرکتی باشلاندى . هارون الرشید عبدالله ابن مالیکین باشچیلیغی ایله اونلارا قارشى ۱۰ مین آتلی گؤندردی. او، خورمی لردن چوخونو قیردی، کیشی و قادین لاری اسیر آلیب، کارماسینه، هارون الرشیده گؤندردی، او دا امر ائتدی، کیشی اسیرلری قیرسینلار، قالدانلارینی ایسه ساتسینلار."

بوندان سونرا خورمی لر خیلافته قارشى موباریزهده اؤز فعالیتلرینی بیر مدت ضعیفلتدیلر. اونلارین رهبرلری اولان جاویدان و ابو عمران اؤز شخصی مباحیثه لرینی حل ائتمکله مشغول اولدوقلاریندان آردیجیللارینی بو موباریزهده یابیندیردیلار. بابک بیرینجی سی، "قیرمیزی گئیمیش"، ایکینجی سی، "قیرمیزی بایراقلی" دئمک دیر. فیکریمیزجه، خورمی لر تاریخده ایلك دفعه اولاراق یاد ائلیلی زولمکارلارا قارشى موباریزهده بیر سیمول کیمی قیرمیزی رنگ و بایراقدان ایستیفاده ائتمیشلر. خورمی لره رهبرلیگی قبول ائتدیکن سونرا اونلارین موباریزه سی تامامیله خیلافته قارشى چئوریلدی.

بعضی منبعلرین وئردیگی معلوماتا گؤره، بابک گویا بیر واخت ایسلامی قبول ائدییمیش و اونون موسلمان آدی حسن ایمیش. بابکین ایسلاما معین موناسیبتینی گؤسترن بو یئگانه معلومات نظره آلینمازسا، بوتون دیگر منبعلر تصدیق ائدیر کی، بابک عربلره و اونلارین دینینه نیفرت بسله ییردی، بوتون عؤمرو بویو خیلافته قارشى موباریزه ائدیردی و آذربایجاندا ایسلامدان اول مؤوجود اولان قایدا قانونلاری برپا ائتمه یه چالیشیردی. بیرینجی سی، او اؤزونون موسلمان اولمایان بابک (پاپاک) آدینی برپا ائتدی، ایکینجی سی الله-ین اینسان صورتینده گؤرونجی (حلول)

نظریه‌سینی اعلان ائتندی؛ اوچونجوسو، روحون بیر جیسیمدن باشقا بیر جیسمه کؤچدوگونه (تناسخ الارواح) اینانیردی و دؤردونجوسو، بو عقیده‌ده ایدی کی، ایمامین غیب اولان روحو چوخ سونرالار قاییداجاقدیر (ریجعت).

خورمی لر ایجماسینی، یقین، حقوق قایدالاری مسئله‌لرینی حل ائدن بیر نؤوع ایماملار، ائلچی لر و یا ملک لر (فیرشته‌لر) ایداره ائدیردیله؛ بونلار بیر ایجماعدان دیگرینه گنده‌رک، ایلهام تبلیغ ائدیر و ایجماع عضولرینی اؤیردیردیله. خورمی‌لرین دینی - ایشیق و طولمتین سیمبولو اولان ایکی بؤیوک معنوی قووه‌یه، یعنی خئییر و شره ایناما اساسلانیردی. آذربایجانین کندلی کوتله‌لری، معین درجه‌ده زردوشتیلیک و مزدکیلیکله علاقه‌دار اولان ایسلامدان اولکی اعتقادلاریندا ایدی‌له. بو کندلی کوتله‌لریندن عرب‌لره و ایسلاما خوش موناسیبت گؤزلمک بیر ده اونا گؤره اولمازدی کی، ایسلام اهالی‌نین شعوروندا عرب‌لرین حؤکمرانلیغینین ایدئولوژی ایفاده‌سی ایدی، کند تصروفاتی محصول‌لارینین تقریباً یاری‌سینی آذربایجان کندلی‌لرینین الیندن آلماق اوچون عرب‌لرین قویدوغو وئرگی (خراج) سیستمی ایسه گوجلو مقاومته راست گلیر و عرب‌لره قارشى اونلاری داها آرتیق غضبلندیریدی.

خورمی‌لرین اکثریتی آذربایجانین و قونشو ویلایت‌لرین کندلی‌لریندن عبارت ایدی. جاویدانین رهبرلیک ائتدیگی خورمی‌لر ۸۱۶- جی ایله دک خیلافتی یالینز هردن بیر ناراحات ائدیردیله‌سه، جاویدانین اولوموندن سونرا خیلافت اوچون دهشتلی بیر قوه اولدولار. بابک خیلافته قارشى عصیان قالدیرماق واختینی یاخشی سئچدی. او، امین و مامون قارداشلارینین خیلافت تاختی اوستوندکی داخیلی مباریزه‌لریندن ایستیفاده ائتدی، چونکی بو زامان عرب‌لرین یوخاری طبقه‌لری‌نین دیقیتی بغداددان اوزاقدکی شمال ویلایت‌لریندن یایینمیشدی. دینوری‌نین وئردیگی معلوماتا گؤره، "بابک (خیلافته) آراسی کسيلمه‌ین قاریشیقلیق و چتینلیک‌لر دؤورونده پوخته شمشیدی". او، "آذربایجان ویلایتی‌نین بزئین داغیندا میدانا چیخدی. اورادا اونون طرفدارلارینین سایى آرتدی". دئمک اولار عینی معلوماتی واردان دا وئریر: "بو گون‌لرده [۸۱۷-جی ایله] بغداددان (یعنی بززدن) اصلی ایرانلی اولان باب[اک] آدلی بیر آدم گلدی؛ بو آدم اسماعیل اوولادینی [عرب‌لری] آغیر مغلوبیته اوغرادیر، چوخ‌لارینی اسیر

آپاریدی...". ابو دولف قئید ائدیر کی، بزده "ال-خورمیه آدی ایله مشهور اولان المحمیره بایراق لاری طنطنه لی صورتده تقدیس ائدیلدی. بابک بورادان چیخمیش دیر". "الخورمیه و البابکیه نین منشایی بابک الخورمی دیر؛ او، معتصیمین واختیندا میدانا گلمیش دیر، اونلاری اونا گۆره ال-محمیره آدلاندیردیلار کی، عباسی لر اؤز بایراق لارینی قارا رنگه بویادیق لاری کیمی اونلار دا قیرمیزی [رنگه] بویاییردیلار".

اورتا عصر منبع لرینده بیلدیریلدیگی کیمی، اولجه جاویدانین، سونرا ایسه ایگیرمی ایلدن آرتیق بابکین باشچیلیق ائتدیگی خورمی لرین آذربایجان داکی مرکزی و یا پایتاختی قالا شهری اولان بز ایدی. الطبری دئییر کی، بز "بابکین ویلایتی و شهری ایدی". المسعودی یازیر کی، بابک "آذربایجان اؤلکه سینده اولان بز زئین داغ لاریندا" عصیان قالدیرمیشدی. اونون اثرینده دئییلیر کی، "بابکین اؤلکه سی بزین [Bəzzeyn] عربجه بدّین : ایکی بدّ [آذربایجان، آران و بئلقاندا دیر"، بزینده آراندا، "بابکین اؤلکه سینده" اولان داغ دیر. یاقوتا گۆره "بز - آذربایجانلا آران آراسیندا بیر ویلایت دیر". بیرونی یازیر کی، "بز بابک الخورمی نین اؤلکه سی دیر" و ی.آ.

گۆردوگوموز کیمی، منبع لرده بز (بزین) حاقیندا موختلیف معلومات و ثریلیر - همین آد اؤلکه، ویلایت، شهر، کند و ایکی یاشاییش منطقه سینده، همچینین داغ، ایکی داغ، داغلیق یئر و سایره یه و ثریلیر. بیر مسئله آیدین دیر: همین آددا بیر یئر، داها دوغروسو، قالا شهری موجود اولموشدور و بیز اونون یئرینی معین ائتمه یه چالیشیریق، چونکی بزین بو یئرین هاراسیندا یئرلشدیگی حاقیندا چوخ موختلیف فیکیرلر واردیر.

دئمک اولار، بوتون تدقیقات چیلار بزین اردبیل رایونوندا [بؤلگه یا منطقه] بیر یئرده اولدوغونو سؤیلیرلر. ن.کاراولو و اؤز خریطه سینده ایکی بز اولدوغونو گؤستریر و بئله گومان ائدیر کی، "بو ایکی بز دن بیری، بوتون احتمالا گۆره، ایندیکی روس [آذربایجان جمهوریتی]-ایران سرحدینده، علی آباد کندی نین یئرینده اولموش دور، بیری ده، شوبهه سیز، آلوادی آدلانیر. و.میور دئییر کی، بز اردبیلین آرخاسیندا ایدی، بونون هارادا اولدوغو ایسه معلوم دئییل دیر. م.تومارا دا اونون کیمی فیکیر ایره لی سوررک، بز ی اردبیل ایله آران آراسیندا گؤستریر . اثرلرین بیرینده

بززین تالیش اۆلكه سینده یئرلشدیگی، دیگرینده ایسه بززین ساوالان داغینین شیمال یاماجیندا اولدوغو بیلدیریلیر، لاکین همین مجموعه یه علاوه ائدیلن خریطه ده بزز اردبیلین جنوبوندا یئرلشیر. "بۆیوک سووئت ائتسیکلویپئدیاسی" ینداکی خریطه ده بزز تقریباً اردبیلین ۱۰۰ کیلومتر جنوب-غربینده ، ت.ای.تئر- قریقوریانین خریطه سینده سالیانین جنوب-شرقینده یئرلشیر. س.نفسی اؤز خریطه سینده بزز بلهه [Bəlhəb] ین یاخینلیغیندا، موغانین شرقینده و خزرین غرب ساحلینده یئرلشیردی. زی. یامپولسکی ده عینی عینی فیکیرددیر.

فیکریمیزجه، تدقیقاتچی لارین گؤستردیگی یئرلردن هئچ بیر بززین حقیقتده اولدوغو یئر اویغون دئییلدیر. بو احتمالی تصدیق ائتمک اوچون اورتا عصرلرده برده- اردبیل یولونداکی اساس یاشاییش منطقه لری آراسینداکی مسافه نی بیرینجی نۆبه ده اؤیرنمک لازیمدیر. المقدسی و ابن حوقلین جدول لری همین تیجارت یولونداکی شهرلر آراسینداکی مسافه نین عینی اولدوغونو گؤستیریر. هر ایکی مؤلفده برزندن اردبیله دک مسافه ۲ منزیل و یا ۱۴-۱۵ فرسخ ایدی. یولون بو حیصه سی بیزی هر شئیدن چوخ ماراقلاندیریر، چونکی آفشینین کومانداسی آلتینداکی عرب واردولاری ایله بابک قوشون لاری آراسیندا اساس حربی عملیات محض بورادا، همین برده- اردبیل یولوندا اولوردو. ابن خردادبه اردبیل- بززند یولونداکی یاشاییش منطقه لری آراسیندا، هابئله بززین اوستونه هوجوم ائدرکن آفشینین دایاندیغی آرا منطقه لری مسافه سی حاقیندا بیزه چوخ موهوم جدول وئرمیشدیر. او دئیر: " اردبیل ایله بابکین آنادان بزز شهری آراسینداکی مسافه لر بئله دیر:

اردبیل دن خوششا [Xuşş] - ۸ فرسخ

خوشش دان برزنده [Bərzənd] - ۶ فرسخ

برزندن ساداراسپا [Sadarasp] - ۲ فرسخ

سadarasp دان زهرکشه [Zəhrkəş] - ۲ فرسخ

زهرکش دن داوالرود [Davalrud] - ۲ فرسخ

داوالرود دان بابکین بزز شهرینه - فرسخ "

دئمه‌لی، اردبیلدن بزره تقریباً ۲۱ فرسخ، یعنی، تخمیناً بورادان دا بزه ۷ فرسخ - تقریباً ۵۰ کیلومتر دیر. لاکین عرب قوشونلاری برزندان هانسی ایستیقامتده هوجوم ائدیردی؟ بزی اردبیلین شمال-شرقینده، جنوبوندا و حتی جنوب-غربینده یئرلشدیرن تدقیقاتچی لارین دئمک اولار، هامی سینین نؤقده-نظری بیزه آیدین دیر. لاکین بونلار منبع لرده بزره حاقیندا وئرلن آشاغیداکی معلوماتا اصلاً او یغون گلمیر. منبع لرده دئییلیر کی، "آراز، آذربایجان ایله آران آراسیندا بیر ویلایت اولان بزین سرحدی بویو آخیر" ، "الراس چایی، آذربایجان، آران و بئیلقان آراسیندا یئرلشن بزین، بابک اولکه سینه طرف آخیر".

ابن حوقل دئییر کی، آران ویلایتی نین شرق سرحدی، وارسان شهرینین یئرلشدیگی الراس چایی نین آشاغی آخاریندان باشلانیر. معلوم اولدوغو کیمی، آرانین آذربایجان ایله سرحدی آراز بویو اوزانیردی. دئمه‌لی، بز وارسانین غربینده و البته، ایندیکی اوردوبادین شرقینده، بو ایکی نوقطه نین آراسینداکی اورتا بیر یئرده، شیمالدان آراز چایی، شرقدن قاراسی چایی، جنوبدان اهر و غربدن حاجی لارچای ایله احاطه اولموش بیر اراضیده، یعنی داغ ویلایتی قاراداغدا ایدی. بورادا، قیرخ سو- پئیوان چای حؤوضه سینده، هوندورلوگو ۲ کیلومتر و داها یوکسک اولان بویوک داغلیق سابه واردیر (دایرباشی، ساقرام، سوراجارتپه، قاباق تپه، سال و دیگر داغ لار). بو داغ لارین باشیندا بیر چوخ خارابالار، او جومله دن بیر نئچه داغلیمیش قالا واردیر. بیز بو فیکیرده بیک کی، بو خرابه لردن هانسی ایسه بیری واختیله بز ایمیش. بوندا هئچ بیر شوبهه اولما بیلمز، چونکی هشتاد سر داغی دا داخیل اولماقلا بوتون علاوه تفروعات بونو گؤستریر کی، ایستر بز، ایستر سه "بابک اولکه سی" اولان بزین محض اردبیلین شمال-غربینده ایدی. ائ.رایت بئله گومان ائدیر کی، بزر "اردبیلین ۹۰ میل [۱۴۵ کیلومتر] شمال-غربینده پول خودآفرین آدلانان یئنی کؤرپونون و کیچیک شهرین یاخینلیغیندا اولمالی دیر".

بئله لیکله، بیز، قالا شهرین بزین بو یئرده هارادا اولدوغو باره سیندکی موحاکیمه میزده تک دئییلیر. همین واریانت ایله راضی اولان مینورسکی یازیر کی، بز داغلیق یئر اولان قاراداغدا ایدی.

المسعودی بزین اولدوغو یثری داها دوروست معین ائتمیشدیر: "آراز، آذربایجاندا بابک الخورمی نین وطنی بزین اۆلکەسی ایله آران اۆلکەسی نین بیر حیصهسی اولان ابو موسی داغی آراسیندا ن آخیر". ن.کاراولوو همین ابو موسی داغیندا بحث ائدرکن یازیر کی، "مؤلفین هانسی داغی بئله آدلاندیردیغینی دئمک چتین دیر"، لاکین ابو موسی محض بئلقان (آران ویلایتی) حؤکمداری دیر کی، اثرمنی مؤلفلری اونو کنیاز یئسای [knyaz Yesai] ابو موسی، عرب منبعلری ایسه ابو موسی ابن یوسف ابن اوخت ایستیفانوس آدلاندیریرلار.

ابو موسی داغی آدلانا ن یئر، یقین کی، ایندیکی فضولی رابونونون خلفلی کندی یاخینلیغیندا آرازین موغان دوزونه چیخان یئرده، اونون سول ساحلیندکی دیری داغ دیر. بو یئر - آرازین موغانا چیخدیغی یئر دیر.

اورتا عصر مولیفلری بیلدیریرلر کی، آفشین له بابک آراسینداکی بوتون موچاربه لر هشتادسر داغی، دارواز، رود الرود طرفلرینده و بزین اؤزونده گئدیردی. سالانناین باشلانغیجی اولان هشتادسر داغی یاخینلیغیندا، ۸۳۵/۶-جی ایلده بابک ایله بؤیوک بوغا (بوغا الکبیر) آراسیندا بؤیوک ووروشما اولموش دور. همین داغین اتگینده عینی آدلی کنده بوغا الکبیر موخاصره اولونوب دارماداغین ائدیلدی.

بابکین سرکرده لریندن بیری اولان ترخان اوندان خواهیش ائتدی کی، ۸۳۶-جی ایلین قیشینی اؤز کندینده کئچیرمه یه اونا ایجازه وئرسین. بابک تارخان یوراخدی، او دا هشتادسر یاخینلیغینداکی اؤز کندینه گئتدی.

طبری بیلدیریر کی، عرب سرکرده لری اوچ طرفدن: آفشین برزنددن، ابو سید خوششدان و بؤیوک بوغا هشتادسردن حرکت ائدیپ داروازا بیرلشدیلر. بابک ایله دؤیوشه گیردیلر.

۸۳۷-جی ایلین یازیندا آفشین برزنددن حرکت ائدیپ، قوشونو بزین یانیندا آخان کلانرود چایینا طرف یئرتدی و اونون ساحلینده سنگره گیرمه یه امر ائتدی. بورادا آفشین ائشیتدی کی، بابکین باشقا بیر سرکرده سی آدین اؤز عائله سینا رود الرود کندی اوزرینده یوکسه لن داغا کؤچورموش دور؛ معلوم اولدوغو کیمی بو یئردن برزنده ۶ فرسخ و بزه بیر فرسخ یول دور. آفشین یین عسگرلری سنگرلردن عینی آدلی چایین

ساحيلين يالنيز بير گنجهده چاتديلار. چاياچاتان كيمي آفشين امر ائندی كي، بورادا
يئني و دوردونجو سنگر خطيني قازيلسين.

۵. خورمی لرین عصیانی و اونون اینکیشافی

بابک بزده خورمی لر ایجماعینین رهبرلیگینی قبول ائدن زامان، اونون طرفدارلارینین سایبی نیسبتا چوخ دئییلدی. بیر منبعده بیلدیریلیر کی، بابک اونلارا قیلینج و خنجر پایلادی و امر ائندی کی، اؤز کندلرینه گئدیپ چیخیش اوچون اونون خبردارلیق ایشاره سینی گؤزله سینلر. خبردارلیق ایشاره سی وئریلنده، بابکین آردیجیل لاری کندلرده عربلرین و اونلارین اطرافینداکی آدم لارین اوستونه آتیلدیلار و هامی سینی قیردیلار. بوندان سونرا بابک اؤز آدم لارینی بزدن اوزاق ماحال لارا گؤندردی، اورادا دا بوتون عربلر و اونلارین یئرلی اهلیدن اولان طرفدارلاری محو ائدیلدی. ابن الندیم یازیر کی، بابکدن اول "خورمی لرین دینی اعتقادیندا قتل، عذاب و موحاربه یوخ ایدی، خورمی لر بوتون بونلارین نه اولدوغونو بیلمیردیلر". بابک خورمی لره باشچیلیق ائده رک، اونون طرفدارلارینین سایبی آرتان کیمی، عصیانچی لارین قارشسیندا دوران مقصدلره اویغون اولاراق، ایجماعین قورولوشوندا بؤیوک دیشیک لیک عمله گلدی. آذربایجان و آرانین هر طرفیندن عرب لردن ناراضی اولان کندلی لر کوتله حالیندا بابکین یانینا گلمه یه باشلادیلار، "اونون قوشون دسته لرینین سایبی او قدر آرتمیشدی کی، پیادا حسابا آلینمادان تکجه آتلی لار ۲۰ مین نفر ایدی". بابک اؤز قوشونوندا مؤحکم اینتظام یاراتمالی اولدو و اونو باشلیجا مقصده - آذربایجاندا، سونرا دا دیگر ویلایت لرده عرب حاکمیتینی محو ائتمه یه تابع ائندی.

ابو حنیفه دینوری بابکین رهبرلیگی ایله خورمی لر عصیانینین باشلانماسی حاقیندا بئله معلومات وئریر: "بابک [خیلافتده] باش وئرن فاصیله سیز قاریشقیق و چتینلیک لر دؤورونده میدانا چیخدی. او اؤز ایشینه بزده اونو احاطه ائدن آدم لاری اؤلدورمکله باشلادی، اؤز دؤوره سینده کی یئر و کندلری داغیتدی کی، اؤلکه نی اله کئچیرسین، [عربلر طرفیندن] هم اؤزونون، هم ده اونا یاخینلاشما یول لارینین تعقیب اولونماسینی چتینلشدیرسین. اونون قودرتی دوغرودان دا آرتدی و حرکتی بؤیوک ووسعت آلدی".

بابک خورمی لر قارشی سیندا عرب لری قوماق، ایسلام دینی محو ائتمک وظیفه سینی قویدوقدان سونرا اؤز آردیجیل لارینا اعلان ائتدی کی، بو وظیفه نی یثربنه یثیرمه یی جاویدان اونا وصیت ائتمیشدیر؛ گویا جاویدان دئمشدیر: "بابک سیزین اوچون ائله یوکسک لیگه چاتا جاقدیر کی، اونا قدر هئچ کس بونا چاتمامیش، اوندان سونرا دا چاتما یا جاقدیر. او، [بابک] تورپاق لاری اله کئچیره جک و ظالیمی محو ائده جک دیر. حقارت چکن لر اونا حورمت ائده جک و اصیل زاده اولمایان لار اونو یوکسلده جک لر".

آذربایجان عرب لردن آزاد ائدیلدیکن سونرا عصیان دیگر ویلایت لره سیرایت ائتدی. بو ویلایت لرین اهالی سی عصیان ائتمیش خورمی لرین نه کیمی غلبه لر قازان دیغینی گؤروردو. بابکین تبلیغاتچی لاری و آگنت [نماینده] لری ایسه اؤز ایش لرینی چوخ یاخشی بیلیردی لر و خصوصیله داغلیق ویلایت لره بؤیوک موفقیت قازانیردی لر. مسعودی بیلدیریر کی، "بابک الخورمی نین ایشی اران اؤلکه سینده کی بیلقاندا یاییلمیشدیر و همین اؤلکه ده اونون قوشونو چوخالمیشدیر. او اؤز قوشون لارینی او شهر لره طرف گؤنریش و اونلاری هر طرفه یولا سالمیشدیر". عصیان هابئله ائرمینستان، خوراسان و س. ویلایت لره سیرایت ائتدی. آز سونرا جبال، همدان، اصفهان، ماسابزان و دیگر شهر لرین اهالی سی عصیانچی لارین طرفینه کئچدی. اونلارین اهالی سی "همدان ویلایتینده توپلانیر و سیلا حلا نیردی". مسعودی نین معلوماتینا گؤره، بابک "اونون ایشی آدم لارین اورینده چوخ یئر توتان واخت" طائف ابن علی نی خوراسان شهر لرین باشچی سی تعیین ائتدی. سونرا عصیان تبرستان و جورجانی [بوگونگو گورگان] بورودو، بورادا، "موحمیره دینینی قبول ائتمیش" مزیر [Məzyər] این آردیجیل لاری اولان مزیریه طریقتی ایش گؤروردو. دئلم ایالتی اهالی سی نین چوخ حیصه سی خورمی لره قوشولدو. بغدادی نین معلوماتینا گؤره، تکجه آذربایجاندا و دئلمده بابک طرفدار لارینین عمومی سایى ۳۰۰ مین نفر ایدی.

همچنین "داغلیق ویلایت لرین کوردلری" و بیر سیرا مالیک لر بابکین موتفیقی اولدولار، بونلاردان بیرى اولان محمد ابن البعیت تبریزده کی و شاهی آداسیندا کی

(اورميا گۆلو) قالالاريني حربى سفر و ووروشمالار زامانى بابكىن ايختيارينا وئردى. خيلافتين بعضى گۆركملى خادىملىرى (حاكىملىرى) و اميرلىرى ده اۆزلىرىنى تايىق اولانلارلا بىرلىككە عربلەر قارشى عصيانلاردا ايشتىراك ائدىلر. بونلارنى آراسىندا تېرىستان حاكىمى مزىر [Məzyər] ده وار ايدى؛ بابك اونونلا يازيشير و هر واسطه ايله اونو شىرنىكلندىرىدى [رغبتلىندىرىدى]. همچىنين مىنگىجاور الفرغانى ده بابك طرفدارلارنىن كۆمكىدىن فايدالانىدى. آفشىنى بابككە كۆمك ائتمككە تقصيرلىندىرىدىلر، عربلر اونو بابككە ال-بىر حساب ائدىدىلر. مرنىد مىلكى عصمت الكوردى و بونونلا بىرلىككە بعضى كورد اميرلىرى سياسى مولاھىظەلەر گۆرە بابككە قوشولدىلار. خيلافتدىن آيرىلمىش ائرمىستان حاكىمى خاتىم ابن خارساما [حاتم بن هرثمه] بابككە يازيشىردى. بىر منبعين وئردىكى معلوماتا گۆرە، او، "بابك و خورمىلرلە يازيشماغا گىرىشىدى، اونلارنى ايناندىرىدى كى، بورادا [آراندا] موسلمانلارنى عۆھدەسىدىن آسانلىقلا گلەك اولار. بو، بابك و خورمىلرلىن حرىكاتىنا سبب اولدو. بابك دە آذربايجان وىلايىتىندە غلبەلەر قازاندى".

خورمىلر عصيانىنىن بورودوگو بوتون وىلايەتلەردە بابك اۆز آردىچىلارنى امر ائدىردى كى، "عربلرلىن] مولك و مالىكانەلرلىنە ھوجوم ائسىنلر و اونلارنى املاكىنى الە كىچىرسىنلر".

عصيانچىلارنى بۆيوك موفقىتلىرى و خيلافتىن گىنىش اراضىسىنى توتمالارى خلىفە مامونو مجبور ائتىدى كى، قارشىدا دوران تهلوكەيە جدى فىكىر وئرسىن. ۸۱۹-جو ايله دك خلىفە قوشونلارنىن خورمىلرلە بۆيوك ووروشمالارى اولمايىب، ايش يالنىز يئرلى توقوشمالارلا محدود اولوردوسا، ۸۱۹-جو ايلدە خلىفە يحيى بن معاذ بن مسلمىن باشچىلىغى ايله بابككە قارشى ايلك نىظامى اوردو گۆندردى. باش وئرن ووروشمادا طرفلردن ھىچ بىرى مغلوب ائدىلمەدى. سونراكى ووروشمالاردا دا گاه بو، گاه دا موقابىل طرف موفقىت قازاندى.

۸۲۰-جى ايلدە مامون يحيى بن معاذ اوردو باشچىسى وظيفەسىدىن گۆتوردو و عيسى بن محمد بن ابو خالدى ائرمىستان و آذربايجانا حاكم و اوردو باشچىسى تىعين ائدەرك، اونا امر ائتىدى كى، قوشونلارنى اۆز حسابىنا سىلاھلاندىرسىن و

ارزاقلا تجهيز ائتسين. او، بابكله موحاربه اوچون [اوردو] توپلاياراق ۸۲۲/۸۲۱-جى ايلده [بیر] دره ايله حرکت ائتدی؛ بورادا بابك اونون قاباغينا چيخدی و اونو قاچماغا وادار ائتدی. عيسى دا دالينا باخمادان هئی قاچیردی، نهایت، ظارافاتچی بیر عسگر اونو سسله ییب دئدی: "ائی ابو موسی، هارا بئله؟" او، جاوابیندا دئدی: "اونلارلا [خورمی لرله] موحاربه ده بیزیم ایشیمیز گتیرمیر، بیز [آنجا] موسلمان لاری قورخودا بیلریک".

خورمی لرین غلبه سی مامونو مجبور ائتدی کی، یئنی اوردو باشچی سینی تعیین ائتسين. ۸۲۳/۴-جو ایلده زوریق [Züreyq] بن علی ابن صدقه الازدی اوردو باشچی سی اولدو. اونا کؤمک اولاراق احمد ابن جنید الاسکافی نین باشچیلیغی ايله قوشون دسته لری گؤندریلدی، لاکین بابك الاسکافینی اسیر آلدی. زوریق ایسه خورمی لرله هئچ بیر شئی ائده بیلمه دی.

مامون زوریقی قوشون کوماندانلیغیندان کنار ائتدی و اونون یئرینه محمد ابن حمید [Hümeyd] الطوسینی تعیین ائتدی. او ایسه خورمی لرله موحاربه یه گیریشمزدن اول، زوریقی ازملی اولدو، چونکی او، خلیفه نین قراریندان ناراضی اولوب عصیان ائتمیشدی. محمد ابن حمید زوریقی و "تهلوکله اولا بیله جک" آدام لارین هامی سینی ساکتلاشدیردی کدن سونرا، بابكله موحاربه یه جیدی صورته حاضیرلاشماغا باشلادی. محمد ۸۲۷-جی ایلده اونونلا موحاربه یه گیریشدی و ایکی ایل عرضینده داوام ائدن ووروشمالاردا موفقیت همیشه اونون طرفینده ایدی. نهایت، ۸۲۹-جو ایل ایونون ۳-ده [بوگونکو گونش تقویم ايله خرداد/جوزانین ۱۳] هشتادسر داغیندا عرب لرله خورمی لر آراسیندا اساس ووروشما اولموشدور.

عرب لرین وظیفه سی خورمی لرین قالاسی بزی اله کئچیرمک ایدی. طوسی اؤز اوردوسونون مرکزینه محمد ابن یوسف ابن عبد الرحمان التاینی باشچی تعیین ائتدی، اوردونون ساغ جیناچیندا ایسه عباس ابن عبدالجبار التکتینی نی قویدو. لاکین بابك طوسی نین قوشون لاری اوچون پوستو دوزلتدی، قانلی ووروشمادان سونرا عرب لر مغلوب ائدیلیب قاچماغا باشلادیلار. محمد طوسی نین اؤزو اؤلدورولدو. واردان محض محمد طوسی ايله بابك آراسینداکی ووروشمانی نظرده توتاراق دئیر

كى، "بىر ووروشمادا او [بابك] ۳۰ مېنە قدر ايسماعيل اۋولادىنى [عربلرى] قىردى".

آغوان تارىخى "ئىن روسجا ترجمەسىندە دىيىلىرى: "ايكى ايلدن سونرا [۸۲۹-جو ايلده] بابان [بابك] تاووسىنى داغىتىدى و ۱۵۰ مېن [آدامى] قوودو". چ. دووستت "آغوان تارىخى" ئىن بىر سىرا اليازماسىندا تاپمىشدىر كى، تاووسىن (توسىن) طوسى شكىلىندە اوخونمايدىر، يعنى بورادا تاووسىن آدلى بىر ياشايش منطەقىسى ئىن بابك طرفىندە داغىدىلماسىندان دىيىل، محمد الطوسى و اونون ۱۵۰ مېنلىك اوردوسونون خورمى لر طرفىندە دارماداغىن ائدىلمەسىندەن بحث ائدىلىرى.

خليفە مامون محمد الطوسى ئىن ھلاك اولماسىندان چوخ غمگىن اولموشدو، چونكى او، چوخ باجارىقلى سركرده ايدى. آز سونرا عرب قوشونلار ئىن كوماندانى ابراهيم ابن اللىث ابن الفضل اولدو، اونو دا بابك سونراكى [۸۲۹/۳۰] ايلده مغلوب ائتىدى".

عرب قوشونلارى بىر دە دارماداغىن ائدىلندن سونرا، خليفە مامون قىطعتلى عبدالله ابن طاهرى اوردو باشچىسى تەيىن ائتىدى، لاكىن او، بابكە ووروشمالى اولمادى، چونكى قارداشى اۋلندن سونرا ارثى اولاراق خوراسان حاكىمى وظيفەسىنى توتمالى ايدى.

ھىمىن ۸۲۹/۳۰-جو ايلده مامون آذربايجان، جبال و اصفھانا على ابن ھشامى حاكم تەيىن ائدەرك، اونو خورمى لره قارشى ووروشماغا گۈندردى. لاكىن ابن ھشام ايلت لردە اۋزباشىنالىق ائتمەيە و خالقى سىخىشدىرماغا باشلايدىغىنا گۈرە خليفە اونو ساكىتلىشدىرمك اوچون يىمىن حاكىمى عىجىف ابن عىبسە [Uceyf ibn Ənbas] گۈندردى. بونو خبر آلان على ابن ھشام عىجىفە ھوجوم ائدىب اونو اۋلدورمك و بابكىن طرفىنە قاچماق ايستەدى، لاكىن توتولدى و ۸۳۰/۱-جى اوده بغداددا اعدام ائدىلدى.

دىنورى بىلدىرىر كى، بو زامان "بابكىن ايشى بۇيوك ووسعت آلدى و آدمالار (عربلر) اوندان قورخماغا باشلايدىلار. اونونلا ووروشوردولار، لاكىن اونا غالب گلە بىلمەدىلر. بابك اونلارى داغىدىر و اونلار ئىن سركرده لرىنى اۋلدوروردو". خورمى لر ئىن

خیلافت قوشونلارینی غیبطه اندیلەجک بیر آردیجیلیق لا دارماداغین ائتمەسی عباسی لر دۆولتی نین حاکم دایرەلرینی چاشقینلیغا سالدی.

خریستیان دینی نین مشهور مودافعهچی سی یعقوب ابن اسحاق الکندی [al-Kindi] او زامان خلیفه مامونون ساراییندا ایدی، موسلمان ایلاهیاتچی لاری اونو بغداددا دعوت ائتمیشدی لر کی، ایسلام دینی نین خریستیالیقدان اوستون اولدوغونو اونا ایثبات ائتسینلر. ایلاهیاتچی لار الکندی یه دئییردی لر کی، عربلرین بوتون غلبه و ایستیلا لاری بونو گۆستری ر کی، الله کافرلرله موحاربه مسئله لرینده ایسلام احکاملارینی بئیر. لاکین بابکین خلیفه اوردولارینی بیر چوخ مغلوبیته دوچار ائتمەسی، خریستیانلیغی مودافعه ائتمک ایشینده ال کندی نین الینده بیر نۆع اساس اولدو. الکندی عربلرین ایلك موحاربه لرینده کی غارت و تالان لاری خورمی لرین خیلافت اوردولارینا قارشی موحاربه سی ایله موقاییسە ائدەرک دئدی: "بو موحاربه بیزیم آغامیز و حؤکمداریمیز امیر المؤمنین اوچون چوخ تهلوکە و ناراحتالیق لار دوغورموشدور".

الکندی بغداد ایلاهیاتچی لارینا دئدی کی، اگر اللهین غلبه لری بئیندیگی ثبوتو دوغور دورسا، اوندا ان ایناندریجی بودور کی، الله بابکه کۆمک ائدیر، چونکی بابک عباسی خلیفه لری نین اونا قارشی گۆندریدیگی بوتون اوردولار اوزرینده غلبه چالیر. الکندی دئییردی: "ایندی اۆزون موحاکیمه ائت، [محمد] پیغمبرین غارت و غنیمت لره نه ماراغی وار ایدی؟ نه سببه او، یول لارداکی قولدورلوغا بنزر باسقین و هوجوم لاری دایاندرمادی؟ منه دئ گوروم، سنین آغانلا [محمدینله]، عصیان بیزیم آغامیز امیر المؤمنینی بو قدر کدرلندیرن و بشریته بؤیوک فلاکت گتیرن بابک الخورمی آراسیندا نه فرق واردیر؟ من یاخشی بیلیرم کی، سن بونا جاواب وئره بیلمزسن".

معلوم اولدوغو کیمی، آراندا اهالی سی خریستیان اولان سونیک،شکی، بئیلقان، آرساخ و دیگر ویلایت لر اراضی سینده خورمی لرین حرکت لری بیر قدر فرقلی ایدی. گۆرونور، بو ویلایت لره خورمی قوشونو تقریباً ۸۲۰-جی ایلدە، یعنی عرب جانیشین لری و وئرگی ییغان لارین سیخیشدیردیغی یئرلی مالیک لر کۆمک اوچون بابکه مراجعت ائتمەیه مجبور اولاندان سونرا گل میشدی. بو زامان، آرانا کۆچوب

بورادامۇحكىم مسكن سالان بىر چوخ عرب فئوداللارى خىلافت تاختى اوستونده گئىن داخىلى موحاربه دن و خىلافتىن پايتاختىندان اوجقارلارا گئىن يوللارى گئىش عمليات نتيجه سىنده كىمىش اولان خورمى عصيانىن اولدوقجا بۇيوك موفقىت لىرىن دن اىستىفاده ائىده رك، آىرىلما مئىل لرى گۇسترمه يه باشلامىش دىلار. خىلافتدن آىرىلپ مركزى حاكىمىتىن سرانجام لار [بويروق لار، فرمان لار] -ىنا اعتىنا ائتمه ين بو فئوداللار آران وىلايت لىرىنده اۇزباشىنالىق ائتمه يه و اۇزلىرىنه تابع اولان طايفه دسته لرى واسطه سى ايله قونشو خرىستىان كنىزلىقلارا باسقىن لار ائىدىر دىلر. بئله مونغوللار سىراسىندا سواده ابن عبد الحمىد الجحافى ده وار اىدى . تارىخچى نىن وئردىگى معلوماتا گۇره، "همىن [۸۲۱/۲] اىلده داغىدىجى تاجىك [عرب] سواده، ائرمىستاندا آوارانسان [Avaranşan "غارتچى"] آدى ايله مشهور اولان بو آدم باسقىن لار ائىده رك بوتون اۆلكه نى غارت ائىدى، قايدىب سونىكه [Sünik] گئىدى و سقوك [Squk] وىلايتىنده كى شالاتو كندى-قالاسىندا مۇحكىم لىدى. سونىك نىسلىنىن بۇيوكو حۇكىمدار واساك بابانى يانىما چاغىردى، "او دا گلىب [سواده نى] ازدى، قاققىن سالىدى". واساك همىن اىل اۇلدى. بابك اونون قىزى ايله ائولدى و همىن اىلدىن سونىك خورمى لىرىن حاكىمىتى آلتىنا كئىلدى. بابكىن قوشونو سونىكدن سونرا بئىلقان، آرساخ و اوتى وىلايت لىرىنى توتدى.

قئىد ائىدىگىمىز كىمى، بئىلقانلى لار و يا پاولىكىان لار بابكىن حۇكىمدارلىغىنا تابع اولمادىلار، يا دا اول بىلر، اۇز اوزرلىرىنه قويلان باجىن آغىرلىغىنا تاب گتىرمه يىب، ۸۲۶-جى اىلده بابكىن علىهينه عصيان قالدىر دىلار. آلبانىا كنىزى اىستىپانوس آبلاساد بابكى آذربايجاندا چاغىردى، او دا بئىلقان وىلايتىنه گىرىب عصيانى ياتىردى . بابكىن قوشونو ۸۲۷-جى اىلده گئقاركونى (Geqarkuni) غربى سونىك) وىلايتىنى توتدى. هم ده ۱۵ مىن آدم قىردى. لاكىن بئىلقانلى لار هوجوم ائىدىلر. اورئاس [Ureas]، كارناكاش، خاكارى و تاپات كندلىرىنى توتدولار. هم ده ۱۵ مىن آدم قىردى. لاكىن بئىلقانلى لار ۸۳۰-جو اىلدىن بىر آز اول، يئىندىن عصيان قالدىرىب، بئرجور [Bercor] وىلايتىنه هوجوم ائىدىلر. اورئاس، كارناكاش، خاكارى و تاپات كندلىرىنى توتدولار. اىستىپانوس آبلاساد تكرر بابكه مراجعت ائىدىب كۇمك اىستىدى،

خورمی لر ده گلیب عصیانچی لاری دارماداغین ائتدیلر.. ۸۳۰/۱-جی ایلده بئلقانلی لارین رهبرلی اولان داوون و شاپوخ بابکین موتفیقی کنیز آبلاسادی اؤلدوردولر. بئلقانلی لار اوچونجو دفعه عصیان قالدیردیلار و بیر منبعده گؤستریلدیگینه گؤره، قوروز [Qoroz] قالاسیندا مؤحکملمندی لر. عصیانچی لار آرانین آشاغیداکی ویلایت لارینی بیر ایل عرضینده اؤز ال لرینده ساخلادیلار: یوخاری وایکونیک، بئرجور، سیساکان (و کوتاک)، (میوس Mivs) خاباند، آماراس، پازکانک، آرساخدا مخانک [Mxank] و اوتیده تری [Utide Tri] ویلایت.

اؤلدورولن آبلاسادین یئرینه اونون باجی سی اوغلو یسایى ابو موسی بئلقان ویلایتی نین حؤکمداری اولدو. او، بابکین قوشون لارینی کومگه چاغیردی و اونلارین یاردیمی ایله "همین ویلایت لری اله کئچیردی و هامی یا حؤکمرانلیق ائتدی". یسایى ابو موسی نین آدم لاری کنیز آبلاسادین قاتیل لری داوون و شاپوخو یاخالایب عذابلا اؤلدوردولر.

منبعدن گؤروندوگونه گؤره، قوروز قالاسی عصیان ائتمیش بئلقانلی لارین الینده قالمیشدی. بابکین اوردوسو بو قالانی آماق اوچون آرازدان کئچیب آماراس ویلایتینده دوشرگه سالدی. قالانین آلینماز اولدوغونو و عصیانچی لارین قطعیتینی گؤرن بابک، عصیان یاتیرتماق اوچون اولجه ایشلتدیگی فرصتدن فرقلی اولاراق، عصیانچی لاری تسلیم اولماق اوچون دیله توتماغا باشلادی. "او، صلحدن دانیشماغا باشلایب چالیشیردی کی، اونلاری اؤز حاکمیتینه تابع ائتسین. بیر چوخ لاری بیر مدت اوچون توبه ائدیپ اونا تابع اولدولار، لاکین سونرادان آلدادیلیمیش اولدوغونو گؤره رک یئیندن قیام قالدیردیلار".

بابک شهرین تسلیم اولماسینا مووفق اولمادیغیندان اؤز پایتاختینا قایتدی، قالانین یانیندا ایسه اؤز سرکرده لریندن روستوم [Rostom] او قویوب "اونا امر ائتدی کی، قالاداکی لارلا ووروشماسین، اونلاری خوشلوقلا اطاعته جلب ائتسین. لاکین روستوم بابکین تاپشیریغینا فیکیر وئرمه ییب، قالادا مؤحکم یئر توتان لارلا محاربه ائتمه یه باشلادی. او زامان قالانین کیشی لری عیسانین گوجونه پناه گتیره رک، خاچ و

مقدس لرین قوروموش سوموکلرینی قاباقلاریندا توتاراق بابکین اوردوسونو مغلوبیته اوغراتدیلار".

گورونور، بابک آران ویلایتلرینده قان تۆکولمه سینی داوام ائتدیرمک ایستیمیدی، چونکی او اۆز آرخاسینی تامین ائتمک فیکرینده ایدی. محض بونا گۆره او "صولحدن دانیشماغا باشلامیشدی". یقین محض بو زامان سهل ابن سمبات و یسایبی ابو موسی ایله بابک آراسیندا علاقه پوزولدو. نتیجه ده بابک آران ویلایتلرینده اۆز کئچمیش موتفیقلری ایچری سینده کی دایاغینی و آتلی قوشونونون ایستیفاده ائتدیگی گۆزل قیشلاقلاری ایتیردی. س.ت. یئرئیمان اۆز مقاله لریندن بیرینده یازیر کی، زادگانلارین بابکه قارشى موناسیبتی نین دییشیلمه سینده باشلیجا رولو "سونیک و آرساخ کندلیلری نین ناراضیلیغی اوینامیشدیر، چونکی اونلار بابکی ارزاقلا و بیرینجی نۆبه ده تاخیل ایله تجهیز ائتمه لی ایدیلر. کندلیلرین احتیاطی قورتاراندا، بابک تاخیلی فتودالاردان زورلا آلدی. اثرمنی لردن و اثرمنی لشمیش آلبانلاردان عبارت ایری زادگانلار بابکین حرکتلریندن غضبلنرک اونا قارشى عصیان قالدیردیلار... بابکین آرخاسیندا گئدن بو موباریزه لر نتیجه سینده اونون قوه سی ضعیفله دی کی، بو دا ۸۳۷-جی ایلده عربلرین اونو قطعی مغلوب ائتمه سینه ایمکان وئردی".

سونیک و آرساخین بابکی تاخیل لا تجهیز ائدن بازا اولدوغو حاقیندا س.ت. یئرئیمانین وئردیگی معلوماتین منبع لرده تصدیق اولونمادیغی مسئله سینه توخونولمامیشدیر. قئید ائتملی بیک کی، اثرمنی کنیازلاری آراسیندا بابکین موتفیقی یوخ ایدی. اونون موتفیقلری آنجاق سونیک، آرساخ، شکی، بیلقان و دیگر ویلایتلرین حاکم لری اولان آلبان کنیازلاری ایدی. آ.م. اوتمازیان دوغرو اولاراق گؤستیر کی، بو کنیازلار "بابکین حرکاتیندا اۆز صینفی منافع لری اوچون اجتماعی تهلوکه گؤروب بابکه علاقه نی کسیر، "گوناھکار بابکه" داها تابع اولمور، اونون "قانونلارینی و امرلرینی" یئرینه یئتیرمیرلر".

بیر طرفدن خورمی لر عصیانینین موتفیقلری، دیگر طرفدن خیلافتین اوزونده مامونون قارشیلانمادیغی دایمی داخیلی چکیشمه لر اونونلا نتیجه لشمیشدی کی، عباسی لر خیلافتی اۆز وارلیغی اوچون تهلوکه لی زامان کئچیریردی. جزیره ده نصر ابن

شېسین، سوریادا عرب طایفه لارینین، مصرده عبدالله السوری نین (۸۲۰-۸۲۶)، مصرده ۸۲۹-جو ایله یمنی لر و قیسی لرین عصیان لاری، هابئله بیزانس ایله دایمی موحاربه لر خلیفه ماموندان آغیر خرج و بؤیوک اوردو طلب ائدیردی. مامون بوتون ایگیرمی ایلیک حؤکمرانلیغی عرضینده خیلافتده یالنیز چوخلو عصیان لاری یاتیرمالی اولموشدو. او، عصیان لارین عؤهده سیندن گله بیلمه میش اولسا دا، اؤز حؤکمرانلیغینین آخیرلاریندا چوخ بؤیوک بیر اراضی توتان خورمی لره قارشى هئچ بیر ایش گؤره بیلمه دی. مامون اولن ایله خورمی لرین عصیانى داها بؤیوک بیر قوه ایله قیزیشدی. نظام الملکون وئردیگی معلوماتا گؤره، عصیان اصفهان، فارس ویلايت لرینی و بوتون کوهیستانى بورودو. مامونون بیزانس ایله موحاربه یه باشى قاریشما سیندان ایستیفاده ائدن عصیان چى لار "بیر گنجه واخت تعیین ائدی لر. حاضیرلا شیب بوتون ماحال و ویلايت لرده عصیان قالدیردی لار. شهرلى تالادی لار. فارسدا چوخلو موسلمان قیردی لار، آرواد و اوشاق لاری اسیر آپاردی لار. اصفهاندا اونلارین باشچی سی علی بن مزدکان آدلى بیرى ایدی. او شهر داروازا سیندا ایگیرمی مین نفرلیک ساحلی قوه نی گؤزدن کئچیرتدی و قارداشى ایله بیرلیکده کوه ا گئتدی. علی کوهو توتدو، غارت ائدی، الینه کئچن موسلمانى اولدوردو... قایتدیقدان سونرا او، بابکله بیرلشمک اوچون آذربایجانا گئتدی. هر طرفدن خورمی دینلی لر بابکین یانینا گئدی ردی لر".

خلیفه مامون ۸۳۳-جو ایل آوقوستون ۷-ده اولدو، اؤز قارداشى معتصمى (ابو اسحاق محمد بن هارون الرشیدى) تاختا ولیعهد تعیین ائده رک، اونا وصیتنامه قویدو. بو وصیتنامه نین باشلیجا ماده سی خورمی لره قارشى موحاربه یه باشلیجا دقت وئرمک سرانجامى ایدی: "خورمی لره گلینجه، اونلارا قارشى موحاربه یه قطعیتلى و رحمسیز بیر آدام گؤندر، اونا صبرله پول، سلاح، آتلى و پادا قوشونلا کؤمک ائت. اگر اونلارین واختى (خورمی لرله موحاربه) اوزون چکسه، سن اوزون اؤز طرفدارلارین و یاخین آدام لارین ایله اونلارین اوستونه گئت". ۸۳۳-جو ایل آوقوستون ۱۰-دا معتصم خلیفه اعلان ائدی لدی.

۵. عصیان سون دۇورو . بزین سوقوطو

یئنی خلیفه تاختا چیخان کیمی بیرینجی نؤوبهده اؤز سلفینین وصیتینه عمل ائتمه یی قارار آلدی. او، خورمی لره قارشى موحاربه یه جیدی حاضیرلیق گؤرمه یه باشلادی، زیرا، گؤروردو کی، آذربایجانین و دیگر ایالتلرین خالق کوتله لرینین بو تهلوکهلر حرکاتی قارشیسیندا داها دا ضعیفلیک گؤسترلیسه، خیلافتین اؤز وارلیغی اوچون جیدی نتیجه لر دوغورا بیلر. او، بو ایش اوچون هئچ بیر شئی اسیرگمه دی. بونا گوره خورمی لره قارشى اونون قوشونلارینین ایلك هوجومو موفقیتله نتیجه لندی.

طبری نین وئردیگی معلوماتا گوره، ۸۳۳-جو ایلدە "جبالدا، همدان، اصفهان، ماسابزان و مئهریجان قازاق شهرلرینده اولان چوخلو اهالی خورمی لرین دینینی قبول ائتدی. اونلار توپلاندىلار و همدان طرفده دوشرگه قوردولار. معتصم اونلار قارشى قوشون گؤندردی؛ اونون گؤندردیگی آخیرینجی اوردو اسحاق ابن ابراهیم بن مصعب بن کومانداسی آلتیندا ایدی کی، اونو دا (معتصم)، همین ایلین شووالیندا [اوتکابرین ۲۰-سى - نوبابرین ۱۷-سى] جبالا حاکم تعیین ائتمیشدی. او، ذیقعه [آیندا] [نوبابرین ۱۸-سى - دنکابرین ۱۷-سى] اونلار گئتدی. اونون [خورمی لر] اوزرینده چالیدیغی غلبه حاقینداکی معلومات [بغداددا] ترویه گونونده [زوارلارین مکه دن منایا گئتدیکلری گون ۸۳۳-جو ایل دنکابرین ۲۵-سى] اوخوندو. او، همدان رایونوندا [اونلاردان] ۶۰ مین آدام قیردی، قالانلاری روم اراضی سینه قاچدیلار.

م.سیریئیس، مغلوب ائدیلمن خورمی لرین قالان حیصه سی نین بیزانس اراضی سینه قاچیدیغی حاقیندا بئله دئیر: "همین [۸۳۳] ایلدە بابک طرفدارلارینین بؤیوک بیر حیصه سی ایرانلی لارین (عربلرین) موحاربه سیندن جانا گله رک باش کوماندان نصر ایله بیرلیکده روم پادشاهی فتوفیل [Feofil] ی اختارماغا گئتدی و خریستیانلیغی قبول ائتدی". ابن العبری همین واریانتی داها قیسا شکیلده وئیر؛ "اونون [بابکین] سرکرده سی نصر اؤز هم قبیله لریندن بیر چوخو ایله فتوفیلین یانینا قاچدیلار و خریستیان اولدولار.

همدان و وروشماسیندان سونرا بیزانسا گئدن خورمی لرین طالعی حاقیندا موختلیف معلومات واردیر. بیزانس تاریخی لری نین ایستیناد ائتدیک لری اورتا عصر یونان مؤلف لری بیلدیریرلر کی، قاجیب بیزانسا سیغینان خورمی لر قروپو ۱۴ مین نفر دن عبارت ایدی و اونلارا اصلی ایرانلی اولان فئوفوب [Feofob] آدلی بیرسی باشچیلیق ائدیردی. ایمپراتور فئوفیل اولاری فئولئرده یئرلشدیریب تورما آدلانان آیری-آیری دسته لره بؤلدو؛ همین دسته لر عرب خیلافتی نین قوشون لارینا قارشی حربی عملیاتدا فعال ایشتیراک ائدیردیلر.

بئله روایت واردیر کی، گویا بابک اؤزو بیزانسا کئچمیشدی، بیر احتمالا گؤره ایکی بابک اولموشدور: اولاردان بیری ۷ مین نفر طرفداری ایله بیزانسا (سینوپا) گتتمیش، دیگر ایسه خیلافتله موباریزه نی داوام ائدیرمیشدیر. بونو م. سیریئتس و بیر سیرا تدقیقاتچی لار (ش. لئبو، ق. وایل، ن. ائمین، ق. فینلئی و دیگر لری) دئییرلر. لاکین بوتون بو روایت لر اساس سیزدیر، چونکی ایره لیده گؤرجییک کی، بابک عؤمرونون آخیرینادک بیزانس اراضی سینه گنده بیلمه دی.

فئوفوبون کئچمیش آدی، یعنی خریستیانلیغی قبول ائتمزدن اولوکی آدی حاقیندا دا بیر نئچه فیکیر واردیر. طبری دئییر کی، اونو باریس دئییه چاغیریردی لار. م. سیریئتس و ابن العبری یازیرلار کی، اونون آدی نصر (ناصر) ایمیش. اثرمنی تاریخی سی م. آیرانوانسی نصرین خریستیانلیغی قبول ائتمه سی فاکتینی قئید ائدرکن تاریخی دولاشیق سالی و بابکی بو احوالاتا داخیل ائدیر: "اثرمنی تاریخی نین ۲۹۰ [ب. ا.]. [۸۴۱]- جی ایله نصر و بابک خریستیان اولدولار."

بیز خورمی لرله بیزانس ایمپراتورو فئوفیل آراسینداکی علاقه لری نظردن کئچیرمیشیک. قئید ائدیگیمیز کیمی، بو علاقه لرین مؤحکم زمینی وار ایدی و ایلردن بری داوام ائدیردی، یوخسا خیلافت ۸۳۷- جی ایله خورمی لرین عصیانینی دارماداغین ائتدیکدن سونرا بابکین بیزانسا قاجماسینی باشقا جور ایضاح ائتمک اولماز.

خلیفه معتصم همدان یاخینلیغینداکی ایلك موفقیتدن سونرا باشا دوشدو کی، قوه لری پارچالاماق و خورمی لرله هردن بیر وروشماق موحاربه نین گئدیشینه تأثیر

گۆسترمە يە جەك دیر. معتصم گۆروردو کی، اونون قارداشی و سلفلری نین خورمی لرله ائتدیگی موحاربه تاکتیکاسی کۆکوندن یانلیش ایدی و خیلافتین بیر نئچه اوردوسو اوچون فلاکتلی اولموشدو. بابک کیمی تهلوکەلی دوشمنه قارشى خیلافتین بوتون قووه لرینی توپلاماق اوچون کیچیک آسیادا بیزانسلا دایمی موحاربه مئیدانیندا حربی عملیاتی دایاندرماق لازیم ایدی.

بیزانس-عرب سرحدینده دۆرد ایلیک (۸۳۳-۸۳۷) ساکیتلیک معتصمه ایمکان وئردی کی، اولر بیزانسلا موحاربه ده اولان قوشونلاری دا بابکه قارشى گۆندرسین. معتصم اۆز سلفیندن فرقلی اولاراق بابکه موحاربه نین ایستراتژی جهتینه جیدی دقت یئتیردی. او، دوشمنین قووه سی و گوجونو بیلدیگیندن اوزون سورن موحاربه یه حاضیرلاشدی و هر شئی: قوشونون ترکیبینی و گۆرکملی سرکرده لری سئچمکدن، کۆمکچی حیصه لرله تامین اتمکدن توموش خیلافتین بوتون مالیه، اوزاق و یئم احتیاطلارینی سفربر ائدینجه [تجهیز ائدینجه] یه دک هر شئی موحاربه احتیاجلارینا تابع ائندی.

معتصم خورمی لرین اوزرینه عمومی هوجوما باشلامازدان اول امیرلردن ابو سعید محمدی گله جک ووروشما رایونونا گۆندریب اونا امر ائندی کی، "زنجانلا اردبیل آراسیندا بابکین داغیتدیغی ایستحکام منطقه لرینی برپا ائتسین و [زنجان-اردبیل] یولوندا قارنیزون [اینگیلیسجه Garrison، ساخلو پادگان] لار قویسون کی، هئچ کس اردبیلین تجهیزی اوچون تهلوکە تۆرتمه سین".

قوشون قرارگاهی ایله خیلافتین پایتاختی سامرا آراسینداکی رابطه سیستمینه بۆوک دقت وئریلمیشدی. یوللار پیس اولدوغونا گۆره قاصیدلر معلوماتی گنج گتیریردیلر، بونا گۆره ده خلیفه امر ائندی کی، اردبیلدن پایتاختا گئدن یولون هر فرسخینده معلومات گتیرمه یه حاضر اولان بیر اتلی قویسونلار. خلیفه بو مقصد اوچون امر ائندی کی، اونون اوزونون حولوان [بوگون کیرمانشاه بۆلگه سینده یئرله شن سرپل ذهاب] کئچیدی یاخینلیغینداکی مارچ ات ایلخی سیندا خصوصی چاپار اتلاریندان ایستیفاده ائتسینلر. تپه لرده قاروولخانلار دوزلدیلدی؛ بو قاراوولخانلار بیر-بیرینی یاخشی گۆروردو و معلومات گتیرن اتلی لارین حرکتی حاقیندا بیر-بیرینه سسله خبر

وئیریدیلر. بئله لیکله، اردبیلده کی (برزندکی) باش کوماندان [باشچی] قرارگاهیندان گؤندرینلن معلومات سامرایا دؤرد گونه گلیب چاتیردی کی، بو دا او زامان اوچون چوخ تنز حساب اولونوردو. بونا گؤره ده خلیفه خورمی لره قارشى حربى عملیات رايونوندا باش وئرن حادثه لردن همیشه خبردار ایدی. بو موحاربه ده، خیلافت تاریخینده ایلک دفعه اولاراق معلومات گؤندرمک اوچون پوچت [پوست] گؤیرچین لریندن ایستیفاده اولونموشدو.

خلیفه معتصم میصرده بیزانس قوشونلاری ایله ووروشمادا اؤز حربی مهارتینی گؤسترن ایستعدادلی سرکرده آفشین حیدر ابن کاووسو ۸۳۵-جی ایل ایونون ۳-ده خورمی لره قارشى موحاربه ائدن بوتون قوشونلارین باش کوماندانی تعیین ائتدی. خلیفه بو موحاربه اوچون وسایط اسیرگمیردی. آفشین آتا میننده یعنی خورمی لرله ووروشماغا گیرنده - گونده ۱۰ مین دیرهم، حربی عملیات اولمایاندا ایسه ۵ مین دیرهم پول آلیردی. الذهبی بیلدیریر کی، تکجه ۸۳۷-جی ایله معتصم بابک ایله موحاربه یه بیر میلیون دیرهم خرجلمیشدی. آفشینین اوردوسو آراسی کسيلمه دن ارزاق، سورات و سلاحلا تجهیز اولونوردو.

آفشین اردبیل قرارگاهینا گلن کیمی ابو سعید محمده امر ائتدی کی، خورمی لرین داغیتدیغی قالالاری برپا ائتمه یی سورعتلندیرسین. قالالار برپا ائدیلب مؤحکم لندیکدن سونرا آفشینین امریله بونلارین اطرافیندا خندک لر قازیلدی. او اؤز قرارگاهینی خورمی لرین ایستحکاملارینا یاخین اولان برزنده کؤچوردو. برزند ایله اردبیل آراسینداکی قالالار دا برپا ائدیلب مؤحکم لندیریلدی. پایتاختدان اردبیل یولو ایله برزنده گئدن ارزاق و سلاح کاروانلارینین یانینجا خصوصی موحافظه بؤلمه لری گئدیردی کی، بو دا خورمی لرین کاروانلارا غفلتتا هوجوم ائتمه سی تهلوکه سینی آرادان قالدیرمالی ایدی.

آفشین جاسوس معلوماتی توپلاماغا خصوصی دقت وئیریدی. آفشین اؤز جاسوسلاریندان باشقا بابکین جاسوسلارینی دا اؤز طرفینه چکمه یه جهد ائده رک، خورمی لرین یشی، ایستحکاملاری و مانئورلری حاقینداکی معلومات اوچون اونلارا داها آرتیق پول وئیریدی.

بابكىن اۋز دوغما يئرلىرىندە عمليات كىچىرىپ بو يئرلەر ياخشى بلد اولان قوشونلارنى، قاللارنى مۇحكىملىدىمىكە مشغول اولان عرب ايستىحكاملارنى تىز-تىز ھوجوم ائىدىرديلر. ابو سعيد محمدىن قوشونونا قارشى معاويەنىن باشچىلىغى آلتىندا بىر خورمى دستەسى گۇندرىلمىشىدى. او، عربلر بىر نىچە ايستىحكام منىطقەسىنە باسقىن ائىدىب اسىر توتاراق اۋز ايستىحكامىنا قايتىدى. ابو سعيد اۋز قوشونونو توپلادى و معاويەنىن دستەسىنى تعقيب ائدەرك، سىنداباى يئرلىرىدە اونا چاتىدى. وروشمادا عربلر معاويەنىن دستەسىنى مغلوب ائىدىلر. اسىر آلىنان خورمىلر باشلارنى كسىلىپ پايتاختا گۇندرىلدى.

تارىخچىلر دئىرلر كى، بو وروشما خىلافتىن نظامى قوشونلارنى ايله موحاربەدە خورمىلر اوغرايغى ايلك مغلوبىتى ايدى.

بو زامان بابكىن يئرلى حۇكىمدارلار سىراسىندان اولان موتفىقلىرى اوندان آيرىلماغا باشلادىلار. عصيان قالدىرمىش خالقىن زحملى قوۋەسىندىن دەشتە دوشوب، اۋز تورپاقلارنىن بو تۆۋ قالا بىلمە يىگىندىن قورخان و خىلافتىن گۇردوگو تدبىرلر نىتىجەسىندە بابكىن دارماداغىن ائىدىلجە بىنى دويان يئرلى حۇكىمدارلار اۋز موتفىقىنە قارشى خاين چىخدىلار. بابكە خىانت ائىدىلر آراسىندا تبرىز و شاهى قالاسى حۇكىمدارى محمد ابن البعىث دە وار ايدى، حال بوكى بو آدم بابكىن سركردهلرلىندىن عصمت الكوردىنىن قىزىنى آلىب اونونلا حتى قوھوم اولموشدو. ابن البعىث، خلىفە قارشىسىندا اۋزونە برائت قازاندىرماق اوچون "معتصمە [مكتوب] يازىب اونا اۋز صداقتىنى بىلدىرر و اونو امىن ائىدىردى كى، بابكە و اونون طرفدارلارنى قارشى لازىمى تدبىرلر گۇرەجكدىر".

بىر دفعە عصمتىن دستەسى عادتاً اولدوغو كىمى ابن البعىثىن مولكوندە گىنجە لمەيە قالمىشىدى. ابن البعىث ھم عصمتىن اۋزونو، ھم دە اونون دۇيوشچولرىنى اىچىرتدى و سرخوش اولوب اۋزلىرىنى بىلمدىكلرى حالدا ال-قولو باغلى شاهى آداسىنا آپاردى، اورادا ابن البعىث بوتون خورمىلرى قىردى، عصمتى ايسە سامرايا خلىفەنىن يانباگۇندردى. ايشگىنجەيە معروض قالان عصمت، خورمىلرلىن وطنى بىزىن اۋلكەسى حاقىندا، اونون يوللارنى، داغ كىچىدلرلى و ضعيف يئرلى بارەسىندە

بیلدیگینی خلیفه یه سؤیله دی، یعنی خلیفه عرب لرین خورمی لره قارشى موفقیتلی موچاربه سینه کؤمک ائده بیله جک چوخ موهوم معلوماتی عصمتدن آلا بیلدی. سونرالار خلیفه متوکیلین حؤکمرانلیغی دؤورونده ابن البعث خیلافتدن یئیندن آییلدی، لاکین آخیردا ۸۵۰-جی ایله اؤز عؤمرونو زینداندا باشا ووردو. بئله لیکله، بابک ایکنجی مغلوبیته اوغرادى. او، اؤز سرکرده لریندن بیریندن محروم اولدو. عصمه نین خورمی لر باره سینده خلیفه یه وئردیگی معلومات ایسه بابکین حرکت لرینی خئیلی چتینلشدیردی.

۸۳۵-جی ایل آفشین یاخینلیغیندا یئنی ایستحکاملار تیکدیردی. عرب لرله خورمی لر آراسیندا کشفیات کاراکترلی ووروشمالار گئیدیردی. بعضا بو، بعضا ده او بیرى طرف موفقیت قازانیردی. بو یئره یاخشی بلد اولان خورمی لر عرب قوشون لارینین تجهیزات یول لارینی توتور، ارزاق و سلاح کاروان لارینی اله کئچیرمکله عرب لری چتین وضعیتده قویوردولار، چونکی "کارواندا اولان لارین هامی سینی محو اندیردیلر". نتیجه ده آفشینین قوشون لاری دایم آجلیق و سوسوزلوقدان عذاب چکیردی، "جیسمما و روحا مغلوب اولوردو". همین ایله خورمی لر آرشاک یاشایش منطقه سی یاخینلیغیندا عرب لرله ووروشمادا یئنی بیر مغلوبیته اوغرا دیلار. بابکین کشفیاتچی لاری پایتاختدان اردبیله پول گتیرن بؤیوک بیر کاروانی گودموشدولر. لاکین بابکین آدام لاری آراسیندا بیر نفر خاین وارمیش؛ بو خاین آفشینه بیلدیریر کی، بابکین کاروان حاقیندا خبری وار. آفشین پوسقو قورور، غفلتا یاخالانان خورمی لر مغلوب اولورلار. عادتا اولدوغو کیمی، بو دفعه ده ووروشان خورمی لر آراسیندا اولان بابک بیرتهر اؤزونو خلاص اندیر. منبع لرین وئردیگی معلوماتا گؤره، بو ووروشمادا خورمی لر مین نفر دن آرتیق تلفات وئردیلر. لاکین بیر نئچه گوندن سونرا بابکین سرکرده لریندن تارخان (و یا آزین) یئیندن عرب لرین کاروانینا هوجوم اندیب موحافیظه لرینی قیریر و بوتون یوکو اله کئچیریب عرب لری چتین وضعیتده سالیر. آفشین مجبور اولور کی، ارزاق گؤندریلمه سینی محمد ابن البعثدن خواهیش ائتسین. خورمی لر یئنی کاروانی دا اله کئچیریرلر. اوندا آفشین کؤمک اوچون شیروان حاکیمینه مراجعت اندیر؛ او، ارزاق کاروانی گؤندرمکله "عرب] قوشون لارینین ایمدادینا چاتیر".

۸۳۶-جى ایلده هشتادسر داغى ياخينليغيندا خورمى لرله بوغا الكبيرين باشچیلیغى آلتینداكى عرب اوردوسو آراسیندا ووروشما اولموشدو. تکبورلو بوغا، آفشینین امرینه اعتینا ائتمه یه رک، شخصاً خورمى لرله ووروشماق قرارینا گلیمیش و بونون جزاسینی گؤرموشدو. اولجه بابک بوغانین مین نفرلیک ارزاق داشییان دسته سینی محو ائتدی، اسیر آلدیغی عربلردن ایکی سینی سئچدی و باش وئرمیش احوالاتی آفشینه سؤیلمه یه گؤندردي.

بونا باخمایارق، بوغا اؤز اوردوسونو خورمى لرله قارشى حرکت گتیردی؛ خورمى لر ایسه عربلری ایزله بیردیله؛ داغ جیغیرلاریندان کئچیب گوجدن دوشن عربلر تپلردن بیرینه قالخماغا باشلاياندا خورمى لر هوجوم ائدیپ اونلاری محاصره یه سالدیلار و عربلری اونلار اوچون ال وئریشلی اولمایان شرایطده ووروشماغا مجبور ائتدیله. بوغانین اوردوسو مغلوب ائدیلدی، بیر نئچه سرکرده اؤلدورولدو. بوغانین اؤزو ایسه قاچدی. خورمى لر بوتون عرب اوردوگاهینی، پول و سلاحلاری اله کئچیرتدیله. بو مغلوبیتدن سونرا آفشین اؤز قوشونلارینی برزنده چکدی.

۸۳۶-جى ایلین قیشیندا خورمى لر اؤز سرکرده لریندن تارخاننی دا ایتیردیله. بو ایگید تورک عربلری لاپ تنگه گتیریدی. آفشین تئز باشا دوشموشدو کی، تارخان خورمى لر اوردوسونون باشیندا قالارسا، عربلر اونلارا قارشى محاربه ده چوخ چتینلیک چکه جکلر. اودور کی، تارخانین حرکتینی دایم ایزله بیر و اونو سیرادان چیخارتماق اوچون فرصت آختارییدی. نهایت، بونا موفق اولدو. تارخان عادتاً قیش آیلارینی هشتادسر داغى ياخينليغيندا اؤز کندینده کئچیریدی. آفشین جاسوسلاردان اؤیرننده کی، تارخان بابکدن ایجازه آلیب کیچیک بیر دسته ایله اؤز مولکونه یولا دوشموشدور، تورک اولان بیر جاسوسونو اونون آردینجا گؤندردي. جاسوس گئجه واختی تارخانا هوجوم ائدیپ اونو اؤلدوردو و باشینی کسب آفشینه گؤندردي. تارخانین اؤلومو بابک و خورمى لر اوچون بؤیوک بیر ضربه اولدو. خورمى لرین بئله ایگید سرکرده سینی اؤلوموندن سونرا عربلر داها جسارتلی حرکت ائتمه یه، خورمى لر ایسه دال بادال مغلوبیته اوغراماغا باشلا دیلار.

عرب خيلافتينه قارشى ايل لر بويو داوام ائدن موباريزه ده خورمى لرین موفقیت قازاندىغى آخیرینجى ایل - ۸۳۷- جى ایل گلیب چاتدی.

همین ایله آفشین خلیفه دن بؤیوک بیر قووه آلدی؛ کؤمکچی قووه لره بؤیوک تورک سرکرده لرین دن جعفر بن دینار الخياط و ایتاخ باشچیلیق ائدیردیلر. خلیفه اونلارلا آفشینه قوشونون معاشی و تجهیزاتى اوچون ۳۰ میلیون دیرهم پول دا گؤندرمیشدی.

کؤمکچی قووه نین گلمیش اولماسینا باخمایارق، آفشین خورمى لرله محاربه تاکتیکاسینی بوتونلوقه دییشدیردی. محاربه نین موفقیتینه هله ده اینانمایان خلیفه معصم، آفشینه بیریرینه ضد موختلیف سرانجام لار وئیردی. آفشین ده بو سرانجام لاری ائله یئرینه یئتیریدی کی، آز سونرا عرب قوشون لاری آراسیندا سرکرده یه قارشى ناراضیلیق باشلاندى. دوغرودان دا، خورمى لرین قالاسی بوزدن عرب لری آیران سون دؤرد فرسخ (تخمینن ۳۰ کیلومتر) یولو عرب لر بیر ایله کئچمیشدیلر. آفشین عسگرلرین ناراضیلیغینا باخمایارق، وئردیگی سرانجام لاریندا دایم خلیفه یه ایستیناد ائدیردی و خورمى لرله ووروشا گیرمه یه ایجازه وئرمیردی. یالنیز خصوصی دسته لر ایستحکام لار تیکیر، و بززه طرف یول چکمکله مشغول ایدی، چونکی یولون اولماماسی عرب قوشون لارینین ارزاق، سو و س. ایله تجهیز ائدلمه سینی دایم تهلوکه قارشیسیندا قویوردو. چوخ واخت عرب لر بیرجه قورودولموش چؤرکله دولانیردیلار. بونو بیلن بابک بیر دفعه آفشینه بیر آداملا بیر یوک تروز گؤندردی. آفشین بابکین بو هدیه سینی ممنونیتله قبول ائتدی و اونون گؤندردیگی آداما ایجازه وئردی کی، عرب دوشرگه سیندکی ایستحکام لاری باخیب گؤرسون. خورم اطرافلی باخدیندان سونرا، آفشین اونو گئری یه بوراخدی و خواهیش ائتدی کی، "قارداشی" بابکه اونون سلامینی یئتیرسین.

آفشین بابکه بو جور مونسیتی قوشوندا و خصوصیه سرکرده لرده شوبهه دوغورمایا بیلمزدی. بونا گؤره ایسلامین دوشمه نینه قارشى و محاربه ده آفشینین حرکت لری چوخ تئز-تئز، خصوصیه جعفر الخياط طرفیندن کسکین صورتده تنقید اولونوردو.

سونرالار قئید ائدیله جگی کیمی، آفشین بابکله موچاربه‌نین آخیرینجی ایلینده تبرستان حاکمی مزیرله اولدوغو کیمی گیزلی دانیشیق‌لار آپاریردی و مقصدی خیلافت حاکمیتینی محو ائتمک ایدی. لاکین آفشین بابکله بیرلیکده قصد دوزلمکده ایشتیراکی یالینز مزیرین و آفشینین اؤزونون موحاکیمه‌سینده آشکارا چیخدی. بئله بیر قصدین مؤوجود اولدوغونو عرب منبع‌لری ده تصدیق ائدیر. ابو منصور البغدادی بیلدیریر کی، آفشین "بابک ایله گیزلی قصد دوزلمیشدی". معتصم آفشین بابکه قارشى موچاربه‌یه گؤندرندە "بئله دوشونوردو کی، او موسلمان‌لارا صمیمی مونسابت بسله ییر. گیزلینده ایسه او [آفشین] بابکله ال بیر ایدی و اونا قارشى موچاربه نی اوزادیردی و موسلمان قوشون‌لاریندا چاتیشمازلیق اولدوغونو اونا حیس ائدیریردی، او دا [بابک ده] دوشمن قوشونونون چوخونو محو ائدیردی". یالینز خورمی‌لرله موچاربه قورتاردیق‌دان سونرا "خلیفه، آفشین ساتقیلیغینی و بابکله موچاربه زامانی اونون موسلمان‌لارا خیانت ائدیگینی اؤیرندی".

لاکین خیلافته قارشى ال بیر عملیات کئچیرمک باره‌سینده آفشین، بابک و مزیر آراسیندا گئدن گیزلی دانیشیق و یازیشمالار بیر نتیجه وئرمه‌دی، اودور کی، آفشین ده اؤزونو تامامیله ایفشا ائتمه مک اوچون بزه هوجوم ائتمک امرینی وئرمه‌یه مجبور اولدو.

جعفر الخياط، ابو سعید و بوخارا خوداتین سرکرده‌لیگی آلتینداکی تورک قوشون‌لاری و کؤنولولر قالانی محاصره ائدیلر. شهر اوچون اوزون سورن ووروشما باشلاندى، بو زامان خورمی‌لر قالادان چیخیب عرب‌لری حیس ائدیله‌جک تلفات وئرمه‌یه مجبور ائدیردیلر. عرب‌لر مانجاناق‌لاری بزين حاصارلارینا یاخینلاشدیردی‌لار، ایشچی کورپوسو ایسه حاصارلاری سؤکه‌رک داش‌لاری چیخارماغا باشلادی.

خورمی‌لرین بوتون قهرمانلیغی و ایگیدلیگینه باخمایارق، عرب‌لرین اوستون قوه‌لری‌نین محاصیره‌سینه قالانین داوام گتیره بیلمه‌یه جگی بابکه آیدین اولاندا، او، آفشینله شخصی دانیشیغا گیردی. بو دانیشیق‌لار زامانی آفشین "بابکه آمان تکلیف ائدی، لاکین او بیر گون ده گؤزلمگی خواهیش ائندنه آفشین ائله دئدی: "سن

ايستتيرسن اۋز شۇھرىنى مۇحكملەدەسن. اگر آماندا قالماق ايستتيرسنسە، چايى كىچ " لاكىن او اوزاقلاشدى".

بابكىن آمانى قبول ائتمكدن بويون قاچيرماسينا باخمايلاق، آفشين بير مدتدن سونرا اونون يانينا آدام گۇندريب خواهيش ائتدى كى، باريشيق حاقيندا دانيشيقلار اوچون اونون يانينا اعتبارلى بير آدام گۇندرسين. بابكىن ائلچيسينه او دئدى: "بابكه (بونلارى) سۇيله: هر باشلانغىچين بير آخىرى وار. اينسانين باشى سوغان گۇودهسى دئيبيل كى، يئىندن جوجره بيلسين. منيم آداملاريمين چوخو قيريلميشدير، اون نپردن بيرى ده قالماميشدير. سنين وضعيتين ده يقين بئلهدير. گل صلح باغلاياق. سنين اينده اولان مولك سنده قالسين، سن بورادا قال، من قايدىب گئديم، خليفه دن سنين اوچون بير مولك داها آيب فرمان گۇندريم".

بابك آفشينين تكليفىنى ايكىنچى دفعه رد ائتدى، لاكىن بير نچه گوندن سونرا، تورك قوشونلارى شهره گيرن زامان، بابك اۋزو آفشينه دانيشيق اوچون گۇروشمگى خواهيش ائتدى. گۇروشنده آفشينه دئدى:

- من امير المؤمنيدن آمان ايستتيرم! آفشين جاواب وئردى:

- من سنه تكليف ائتميشديم و سن نه واخت ايستهسن، سنه آمان وئريلهچكدير. او جاواب وئردى:

- من ايندى ايستتيرم، بو شرطله كى، منه بير آز واخت وئرهسن، اۋز عائلمى ييغيم و سفر اوچون لازيم اولان شئىلرى حاضيرلاييم. آفشين اونا مراجعتله:

- اللها آند اولسون! من دفعه لرله سنه مصلحت گۇرموشم، لاكىن سن منيم مصلحت لريمى قبول ائتمه ميسن. من بير داها سنه مصلحت گۇرورم - سنين بو گون آمان ايستمك ساعتين صاباحكيندان داها موناسيبدير.

بابك دئدى:

- ائى امير، قبول ائديرم. منيم ائتمك ايستديگيم ائله بودور". لاكىن آفشين قابقجادان دانيشيلديغى كيمي بابكدن طلب ائتدى كى، اونون يانينا گيروو آداملار گۇندرسين، آنچاق بوندان بير شئى چيخمادى، چونكى گيروو اوچون معين ائديلميش شخص لر وروشمادا ايديلر و اونلارى چاغيريب گۇندرمك مومكون دئيبيلدى.

بابك يئنه قالاي گئتدى، اورادا ايسه، تاريخچى نين دئديگينه گوره، "ائله ووروشما گئيدى كى، بونون مېتلىنى هئچ كس گورمه ميشدى".

آفشين شهرة نئفت ساتانلار دسته سىنى گئيدى و بونلارين كۆمك ايله شهر ۸۳۷- جى ايل آوقوستون ۲۶-۱۵ عرب قوشونو طرفيندن آلىندى. آفشين امر اتتى كى، شهرين قالالارنى داغيتسىنلار و شهرى اوچ گون عرضينده يانديرسىنلار. "بيرجه ائو، بيرجه قالا سلامت قالمادى - او، هر بيرىنى يانديردى و يا داغيتدى". بابكين اوغوللارى و اونلارين عائله عضولرى شهرده توتولدولار. نظام الملكون وئردىگى معلوماتا گوره، بز آلباركن ۸۰ ميندن آرتىق خورمى اؤلدورولموشدو.

۶. بابکین سون گون لری

عربلر بزی آلدیقدان سونرا بابک تاجیر پالتاری گئیپ آراز چاییندان کئچه رک آران طرفه قاچدی. آفشین بابکین قاچدیغینی بیلن کیمی آذربایجان، آران، بیلقان و اثرمنیستان حؤکمدارلارینا خبر وئردی کی، "بابک بیر نئچه آداملا قاچمیش و درهیه چاتمیشدیر، اورادان ایسه اثرمنیستان طرفه یوللانمیشدیر و سیزین یانینیزدان اؤتوب کئچه جک دیر". اونلارا امر ائتدی کی، بوتون شوبهه لی آدام لاری توتوب ساخلا سین لار.

بابک بیزانس اراضی سینه گئدیپ چاتماغی دوشونوردو، چونکی بیزانس ایمپراتورو ایله چوخ یازیشیردی.

عرب منبع لرینده بابکین فتوفیل ایله نئجه علاقه ساخلا دیغی و بیزانسین خورمی لره نئجه تأثیرلی کؤمک گؤستر دیگی باره سینده معلومات وئریلیر. طبری ۸۳۷-۸۳۸-جی ایل لرین حادثه لرینی شرح ائدرکن بیلدیریر: "همین ایله بیزانسلی لارین حاکیمی فتوفیل میخاییل اوغلو زیباترا اهالی سینه هوجوم ائده رک اونلاری اسیر آلدی و اونلارین شهرینی تالان ائتدی. سونرا او، سرعتله موسلمان قالا لاریندان کئچدی، موسلمان قادی ن لارینی [بعضی لری دئییرلر کی، اونلارین سای می ن نفر دن چوخ ای دی] اسیر آلدی و الینه کئچن موسلمان لارا ایشگنجه وئردی؛ او، اسیرلرین گؤز لرینی قیزمار دمیرله یاندیریر، قولا ق و بورون لارینی کسیردی.

فتوفیلین خیلافت اراضی سینه هوجومو بزده محاصره اولونموش بابک تام چاره سیز وضعیتده اولدوغو باره سینده فتوفیله مکتوب یازاندان سونرا باشلامیشدی، چونکی بابکین مکتوبوندا سونرا عربلر بزی دارماداغین ائتمیشدیلر. طبری بیزانس قوشون لارینین غفلتا هوجومونون سببینی بئله ده ایضاح ائدیر: "او [بابک]، اولومه یاخین اولاندا، اؤز گوجسوزلوگونو، هابئله اؤز قوشونونون گوجسوزلوگونو یقین ائندنه، بیزانس پادشاهی گئورگی اوغلو، میخاییل اوغلو فتوفیله یازیب بیلدیردی کی، عربلرین پادشاهی بوتون اوردولارینی، حتی اؤز درزیسی و آشپازی داخیل اولماقلا بوتون دؤیوشچولرینی اونون علییه نه گؤندرمیشدیر، بئله کی، اونون قاپیسیندا (بیزانس

سرحدینده). داها هئچ کس قالمیشدیر. بونا گۆره "اگر سن [اونون اراضی سینه] سوخولماق ایسته سن، بیل کی، هئچ کس سنین یولونو توتما یاجاق و سنه مانع اولما یاجاق دیر". او [بابک]، فئوفیله مکتوب گۆنדרرکن بئله اومید ائدیردی کی، بو مکتوب بیزانس پادشاهیینی جیدی عملیاتا باشلاماغا وادار ائده جک و بونون نتیجه سینده او، [اؤزونون] بعضی فلاکت لریندن خلاص اولاجاق دیر، چونکی معتصم اونون موقابیلینده دوران قوشون لاردان بیر حیصه سینی گئری چاغیریب بیزانسلی لارین پادشاهیینا قارشی گۆنדרمه یه مجبور اولاجاق دیر، بئله لیکله ده اونون باشی اونونلا [بابکله] دئیل، بیزانسلی لارلا قاریشاجاق دیر".

دئیلن لردن گۆرون دوگو کیمی، طبری فئوفیلین بابکه کۆمک اوچون ائتدیگی هوجوم تاریخینی هیجری ۲۲۳ (ب.ا.ئ. ۸۳۸) - جو ایل گۆستریر. حال بوکی بابک هیجری ۲۲۲ (۸۳۶-۸۳۷) - جی ایله اعدام ائدلمیشدیر؛ بئله کی، تاریخ لرین دوز گلمدیگی گۆز قاباغیندا دیر.

بابک فئوفیلین خیلافته قارشی هوجوما کئچمه سینی سرعتلندیرمک اوچون حتی یالان وعده لر وئرمکدن چکینمه میشدی. او، ایمپراتورا بئله یازیردی: "من حقیقتده خریستیان اوغلو یام و گیزلیجه خریستیانلیغا سیتانییش ائدیرم. من بوتون طرفدارلاریمی مجبور ائدجگم کی، خریستیانلیغی قبول ائتسینلر. لاکین اونلار دئمک اولماز کی، "بو ساعت بو دینی قبول ائدین!"، چونکی من بیلیرم، اونلار رد ائدرلر. منیم ایندیکی دینیم اونلارین خوشونا گلیر، چونکی بو دین اونلاری ایسلام دینیندن آیریر. من اونلار [عربلره] غلبه چالاندان سونرا اونلارین هامی سی، حتی خلیفه ده منیم دینیمی قبول ائده جک و گۆستر جیم یول ایله گنده جک لر. محض او زامان من اونلاری خریستیانلیغا دعوت ائده جه یم، اونلار دا خریستیان اولاجاق لار".

نئجه اولسا دا، فئوفیل ۱۰۰ مین نفر لیک اوردو ایله عرب لرین اوستونه گئتدی. طبری بیلدیریر کی، او، زیباتر انین اوستونه همین محمره ایله بیر لیکده گئتمیشدی کی، اونلار جبالدا عصیان ائنده و اسحاق ابن ابراهیم بن مصعب اونلارلا ووروشاندا بونلارین بیر حیصه سی بیزانسلی لارین یانینا قاچمیشدی (اونلارین ریسی باریسی ایدی).

بیزانس پادشاهی اونلارا تقاعد تعیین ائدیپ اونلاری ائولندیردی، اؤزونه عسگر ائندی و اؤزونون ان موهوم ایش لری اوچون اونلاردان ایستیفاده ائندی."

زیاترا و دیگر عرب شهرلرینین باشینا نه لر گلدیگی باره سینده یوخاریدا دئیلمیشدیر. یالنیز بونو قئید ائتمه لیبیک کی، بابکله بیزانس ایمپراتورو فتوفیل آراسیندا یازیشما وار ایدی. فتوفیل، گئج ده اولسا، بابکه قوشونلا کؤمک ائندی و بو قوشونون ایچری سینده خورمی حیصه لری ده وار ایدی؛ اولاییلر، ایمپراتور عصیانین موقفیتله نتیجه لئجگی و خیلافت اوزرینده غلبه الده ائدیجگی حالدا، بابکین طرفدارلاری ایچری سینده دیشیکلیک عمله گلجگی اومیدینده ایدی. آفشین بابکی توتماق اوچون بوتون یوللارا دستلر گؤندردی، لاکین بابکین ایزینه دوشمه یین قیزغین چاغیندا، بیردن خیلافت پایتاختیندان خلیفه نین قیزیل مؤهورو ایله بیر مکتوب گلدی، معصم بابکه آمان بخش ائیدردی، آفشین بو احوالاتدان لاپ چاشیب قالدی. او، بابکین اسیر ائدیلن بؤیوک اوغلونو یانینا چاغیریب دئدی: "من بونو امیر المومنیندن هئج گؤزلمیردیم و اونون [بابکین] ایندیکی وضعیتینده آمان حاقیندا اونا شخصاً اؤزوم بیرشئی یازماق فیکرینده دئیلم". لاکین بابکین اوغلو آتاسینا خلیفه نین مکتوبونو آپاریب وئرمکدن ایمتیناع ائندی. اسیر دوشموش ایکی خورمی گؤندریلدی. اونلار خلیفه نین مکتوبوندان علاوه، بابکین اوغلونون مکتوبونو دا آپاردیلار؛ بو مکتوبدا او، آتاسیندان خواهیش ائیدردی کی، خلیفه نین وئردیگی آمانی قبول ائدیپ حیاتی نی ساخلا سین. اوغلونون مکتوبونو اوخویان کیمی، بابک برک غضبلندی، قاصیدلردن بیرینی اؤلدوردو و خلیفه نین مکتوبونو آچمادان ایکینجی قاصیده بئله دئدی: "گئت، او فاحیشه اوغلوندان سوروش، بونو نه مقصدله منه یازمیشدیر؟" بوندان سونرا بابک اؤز اوغلونا بئله جاواب یازدی: "اگر سن منیم آردیمجا گل سیدین، اؤز سولاله نین واریشی اولاردین و ورته لیک سنه کئچردی، بیر نئچه گون بوندان اووله دک سن منیم اوغلوم ساییلیردین. لاکین ایندی سنین فاحیشه آنانین اخلاق سیزلیغی منه آیدین اولدو! اولاییلر من بو گوندن سونرا آز یاشاییم، لاکین منیم اوستومده پادشاه [ملیک] آدی واردیر و هارادا اولسام، یا دا منیم باره مده هارادا نه دئسه لر، من پادشاه اولاراق قالیرام. سن ایسه ائله بیر جینسدن عمله گل می شسن کی، اوندان بیر نفر لیاقتلی [آدام]

چىخمامىشىدىر و من[اوجادان ھامى يا] دئىيرم كى، سن منىم اوغلوم دئىيلسن، چونكى قىرخ گون آلچاق كۆلە كىمى عۆمور سورمىكەن سە، بىر گون رھبەر كىمى ياشاماق ياخشى دىر".

بىلە بىر رد جاوابى آفشىنىن، البتە، خوشونا گەلدى، چونكى، بابكە دانىشىق لارىندان خليفەنىن خبرى اولدوغو حاقىندا شوبەلنمەيە باشلادى. او، بابكى و اونون يولداش لارىنى آختارماغى داوام ائتدىرەك حاقىندا سرانجام وئردى.

بابك، آذوقەسى قورتارانادك "آذربايجاندىن ائرمىستانا گەندن" درەدە گىزلىرىدى. بابكە بىرلىككە اونون ايكي قارداشى - معاويه و عبدالله، آناسى، بنت الكلدانیه آدلى سونونجو آروادى و بىر نئچە خىدمەتچى اونون يانىندا ايدى. يقين كى، بنت الكلدانیه سونىك كىيازى و اساكىن قىزى ايدى و بابك و اساكا عربلەر قارشى كۆمك ائندەن سونرا اونون قىزى ايله ائولنمىشىدى، بابك ۸۲۸-جى ايلدە عربلرى دارماداغىن ائتىدىكەن سونرا "اونون [واساكىن] قىزى ايله ائولندى و اوز حاكىمىتىنى بو ويلايتە [سونىكە] دە شامىل ائتدى. بابكىن محض بو آروادى اونو دىلە توتموشدو كى، بىزانسا قاچماق اوچون يولو اونون وطنىندن سالىسن.

بابك و اونونلا گەندنلر ھىچ شوبەلە لىمىردىلەر كى، اونلارى تعقيب ائدىب گودورلەر؛ يولدا دىنجلەك اوچون بىر يىردە دايداندىق لارى زامان آفشىنىن گۆندردىگى دستە گۆزەتچى لىرىن ايشارەسى ايله اونلارا ھوجوم ائتدى. بابك، عبدالله و خىدمەتچى لردن بىرى قاچىب آرادان چىخدىلار. معاويه، بابكىن آروادى، آناسى و قالان خىدمەتچى لىرى ايسە الە كئچدىلەر. بابك ايله قارداشى گىزلىجە چوخ يول گەتدىلەر، نھایت، آجلىق اونلارى وادار ائتدى كى، آچىق يولا چىخسىنلار. بىر اكىنچىنى گۆرنەدە ارزاق الدە ائتمەك اوچون خىدمەتچىنى اونون يانىغا گۆندردىلەر.

بو يىردن بىر آز آرالى سرحەد قاراووولخاناسى وار ايدى و ھمىن ويلايتىن (شكىنىن) حۆكەمدارى كىياز سەل ابن سەبەتەن محافظە دستەسى بورادا كئشىك چكىردى. بورايا گلەن سەل و اختەلە ھومى منافعى بىر اولان بابكى تانىدى. بابكىن بىزانسا گەتدىگىنى اۇيرىن سەل اونو اوز قالاسىنا دعوت ائدەرەك دئدى: "بو سىنن اوز ائويندىر و من سىنن نۆكرىن. بو قىشى بورادا قال، سونرا نە ائدجىگىنى قت ائدرسن"

آج و يورغون اولان بابك سھلين سۇزلىرىنە ايناندى و اونون تكليفى ايله راضىلاشيب دئدى: "منيم و قارداشيمين بير يثرده قالماغيميز ياخشى دئيلدير، چونكى بيريسى ايكيميزدن بيرينين ايزينه دوشرسه، او بيريسى ساغ قالار. من سنين يانيندا قالارام، قارداشيم عبدالله ابن ايستيفانوسون يانينا گنذر، چونكى نه لر اولاي بيلجگيني بيلميريك، بيزيم ايسه سولالميزى داوام ائتديره بيله جك خليفيميز يوخدور.

سھل آفشينه خبر وئردى كى، بابك اونون يانينداير؛ بير نئچه گوندن سونرا ايسه، سھلين دوزلتديكى اوودا بابك توتولدو؛ سھل اونا گۆره بئله ائتميشدى كى، بابكين توتولماسيندا اوندان شوبهه لمسينلر.

آز سونرا آفشينين طلبينه گۆره ابن ايستيفانوس بابكين قارداشى عبداللهي دا تسليم ائتدى. سھل ابن سمبات "اؤز سيينه گۆره سارايدان [خليفه ساراينيدان] بۇيوك موكافات آلدى: ائرمينستان، ايئريا و آلبانيا اوزرينده عالى حاكميت اونا وئريلدى، او دا بوتون بو يئرلره پادشاه كيمي حؤكمرانلىق ائتدى.

آفشين بابكين و اونون قارداشينين اسير آلينديغيني معتصمه خبر وئردى، خليفه اونلارين پايئاختا گتيريلمهسى اوچون امر وئردى. آفشين عيراقا قايتماغا حاضيرلاشاركن بابكه دئدى: "من سنينله [عيراقا] يولا دوشمك نيتيندهيم، بونا گۆره آذربايجان تورپاغيندا ايستديگين شئيه آخيريئجى دفعه باخا بيلرسن". بابك بئله جاواب وئردى: "من اؤز شھريمه باخماق ايسترديم".

۸۳۷-جى ايل سئنتيابرين ۱۵-ده [بوگونگو گونش تقويم ايله شھريورين ۱۵] بابك داغيديلميش و يانديريلميش بزه باخديقدان سونرا برزنده آفشينين يانينا گتيريلدى. بابك و اونون قارداشى ۸۳۸-جى ايل يانوارين ۴-ده [۱۴دى] سامرايا گتيريلدiler.

مسعودى نين دئديگينه گۆره، خليفه بابكين اسير آلينديغيني خبر آلان كيمي "اونو سئوينج بورودو و او اؤز سئوينجيني آچيق بيلدirdى. غلبه [بابك اوزرينده غلبه] حاقيندا اؤلكه نين هر يئرینه خبر گؤندريلدى".

بابك موختصر دينديريلندن سونرا شاققالاندى، اونون باشى، اھاليني قورخوتماق اوچون خوراسانا گؤندريلدى، بدنى ايسه سامرادا آسيلدى.

بیر چوخ اورتا عصر منبع‌لرینده بابکین اعدام زامانی گؤستریدیگی متانت و مردلیگیندن بحث اولونور. مثلا، طنوحی بیلدیریر: "متانت و معنوی قووه‌یه داییر غریبه حکایه‌لر آراسیندا آشاغیداکی دا واردیر: بابک الخورمینی معتصمین یانینا گتیرنده، اونون قارداشی [طرفداری] المزیر اونا دئدی: "ائی بابک! سن هئچ کسین گؤره بیلمدیگی بیر ایش گؤرموسن. ایندی ده هئچ کسین دؤزه بیلمدیگینه سن دؤزمه‌لیسن!" بابک اونا بئله دئدی: "سن منیم دؤزومومو گؤررسن". ائله کی، اونو معتصمین یانینا گتیردیلر. معتصم امر ائتدی بابکین ال لرینی و آیاق‌لارینی اونون گؤزونون قاباغیندا کسینلر. [جلاد] دا بابکله مشغول اولدو. اولجه اونون ساغ [الینی] کسدی، قان آخاندا، بابک بوتون اوزونو ائله قانا بویادی کی، اوزونده ذره قدر تمیز یئر قالمادی. معتصم دئدی: "اوندان سوروشون نه سببه بئله ائتدی؟" بابکدن سوروشدولار، او دا بئله جاواب وئردی: "خلیفه‌یه [بئله] دئیین: "سن امر ائتدین منی شاققالاسینلار، منیم اعدامیم اوچون سن ویجدانینلا جاواب وئره‌جکسن. لاکین بونا شوبه‌ه اولما بیلمز کی، مندن آخان قانی دایاندریماغا سنین حؤکمون چاتماز و نه قدر کی، باشیم کسيلمه میشدیر، بو قان آخاقدیر. من قورخورام کی، بوتون قانیم آخیب قورتارسین و اوزومون رنگی قاچیب سولغونلاشسین، آدم‌لار دا بئله دوشونسون کی، گویا من ائله اولدن اولومدن قورخموشام میش. محض بونا گؤره من بئله ائتدیم، یوخسا قانیمین آخدیغی اوچون ائتمدیم. من اوزومو قانا بویادیم کی، اوزومون رنگی قاچمیش کیمی گؤرونمه‌سین". اوندا معتصم دئدی: "اگر اونون گؤردوگو و باغیشلانماسینا ایمکان وئرمه‌ین ایش لر اولماسایدی، بو فایدالی آدمی ساخلاماق دوزگون اولاردی"، اودور کی، او، [جلادا] امر ائتدی اعدامی داوام ائتدیرسین. اونون ال-قولونو کسدیکن سونرا باشینی کسدیلر. سونرا بابکین ال لرینی، آیاق‌لارینی و باشینی اونون قارنینا سوخدولار و اوستونه نئفت تۆکوب یاندیردیلار. قارداشی ایله ده بئله ائتدیلر. لاکین اونلاردان هئچ بیرى نه قیشقیردی، نه ده ذره قدر آه-نالہ ائتدی".

ابن تغری بئردی دئیر کی، "بابک اؤز زمانه‌سی‌نین قهرمانی و خیلافتی دهشته گتیرن بیر ایگید ایدی".

مقدسی نین معلوماتینا گۆره، بابکین اوزرینده چالینان غلبه ایسلام [دؤولتینده] ان بؤیوک غلبه ایدی، اونون اسیر آلیندیغی گون ایسه موسلمانلارین بایرام گونو ایدی". بونو تصدیق ائتمک اوچون نظام الملکون دئدیگینی ده مثال گتیرمک اولار: "معتصمین اوچ غلبه سی اولموشدو، هامی سی دا ایسلامین شؤهرتی ایدی: بیرینجی سی، رورا اوزریندکی غلبه، ایکینجی سی، بابک اوزریندکی غلبه، اوچونجوسو، تبریستانلی مزیر[مازیار] گبر اوزریندکی غلبه. بو اوچ غلبه دن لاپ بیرى باش توتماسایدی، ایسلام محو اولاردی". بو، دوغرودان دا بئله دیر، چونکی ایگیرمی ایلدن آرتیق مودت عرضینده خورمی لر بابکین رهبرلیگی ایله چوخلو عباسی قوشونونو محو ائتدیلر. اورتا عصر منبع لری نین معلوماتینا گۆره، بو دؤور عرضینده خورمی لر ۲۲۵۵۰۰ نفر عسگر و چوخلو عرب سرکرده سینی محو ائتمیشلر.

گوردوگوموز کیمی، آذربایجان خورمی لری اوزریندکی غلبه خیلافت اوچون آسان بیر ایش اولمادی. بونون اوچون اساساً اؤز یوکسک دؤیوش کیفیت لرینه گۆره عرب لردن فرقلنن تورک حربی بیرلشمه لری سفربرلی یه آلینمیشدی. بوندان علاوه، بابکین عصیانینی یاتیرماقدا "خیلافت قوشونلاری ایله بیرلیکده اثرمنی ناخارارلاری دا اؤز قوشونلاری ایله ایشتیراک ائدیردیلر".

بابکین رهبرلیگی ایله خورمی لرین عصیانى آذربایجان تاریخینده ان پارلاق صحیفه لردن بیرى دیر. م. کاظم بی ین سؤزلرینه گۆره، عباسی لر خیلافتینده خالق عصیانلارینین موفقیت لری "قیسا مودتلی و کئچجی اولسا دا، حیرتلی ایدی" ؛ بابکین عصیانى موفقیت سیزلیگه اوغراماسینا باخمایاراق، خیلافتین شمال ویلایت لرینده یاشامیش خالقلارین شعوروندا درین ایز بوراخدی. بابکین آردیجیل لاری IX عصرین آخیرینا دک خیلافتده باش وئرن بوتون یئنی عصیانلارین اؤزبى اولدولار. خورمی لردن بیر چوخلاری X عصرده اسماعیلی لرین تبلیغاتینا اویدولار و تصادفی دئییل دیر کی، ایرانین شمال- شرق و شمال- غرب، خزر دنیزی ساحلی و کوهیستان رایونلاری سونرالار خورمی لرین آردیجیل لاری اولان باطنی لرین دایاغی اولدو.

۷. خیلافنده سونراکی سیاسی حادثه لره

خورمی لر عصیانی نین تأثیری

خورمی لر عصیانین دارماداغین ائدیلمه سی، بابکین و اونون طرفدارلاری نین دهشتلی صورتده اعدامی هنج ده او دئمک دئییلدی کی، آذربایجاندا و خیلافتین دیگر ویلایت لرینده خالق کوتله لری نین حرکاتی یاتیریلیمیشدی. بابک عصیانین آلولاری یئنیجه سؤندورولموشدو کی، ۸۳۸/۹-جو ایله تبرستاندا کارین لر سولاله سیندن اولان سون امیر مزیر[مازیار]ین، یا دا ماهیدیگه بن کارین بن واندا-هورموزون رهبرلیگی ایله عصیان باشلاندى. اونو شهریار سون شیروئیته تبرستاندان قوودو، او دا خلیفه مامونا پناه آپاردی؛ خلیفه اونو موسلمان ائدیپ محمد آدلاندیردی. ۲۱۰-جو ایله شهریار اؤلدو، مامون مزیری تبرستان، رویان و دونباوند حاکمی تعیین ائده رک، اونا ایسپاهباز[اسپهد] لقبی وئردی.

طبری یه گؤره ، مزیر خوراساندا حاکم سولاله اولان طاهری لرین (۸۰۹-۸۳۷) نماینده لرینه نیفرت ائدیردی و خلیفه نین امرینه گؤره اؤز تورپاقلاریندان آیینا خراجی اونلارا وئرمیردی. معتصم اونا امر ائندی کی، خراج مبلغینی عبدالله ابن طاهره وئرسین، مزیر ایسه بونا بئله جاواب وئردی: من خراجی عبدالله ابن طاهره وئرمم. من اونو امیر المؤمنینه وئرمم". مزیرین گؤندردیگی پول همدانا چاتاندا، معتصم پولو خوراسانا - عبداللها گؤندرمگی امر ائندی.

آفشین خلیفه ایله دانیشارکن بیر نچه دفعه ائشتمیشدی کی، او خوراسانداکی طاهیری لری ایشدن گؤتورمک ایستیر. آفشین بابک اوزرینده غلبه چالاندان سونرا، خیلافنده یوکسک روتبه یه چاتدی و خوراسان جانیسینی وظیفه سینی اله کئچیرمه یه جهد ائتمه یه باشلادی. مزیر ایله طاهری لر آراسینداکی موناسیبت لرین نورمال اولمادیغینی ائشیدن کیمی اونلارین قوولماسینی سرعتلندیرمک قرارینا گلدی. گیزلیجه مزیره مکتوبلار یازیب اونو خلیفه یه اطاعت سیزلیک گؤسترمه یه تحریک ائده رک، اونا یاردیم گؤسترگینی وعده ائندی. مزیر باج وئرمگی دایاندیردی. عبدالله

ابن طاهر مزیرین حرکت لری باره سینده خلیفه یه یازدی و بونولا معتصمه مزیره قارشی غضب اویاتدی.

مزیر عصیان قالدیریپ آفشین سئویندیردی. خلیفه عبدالله ابن طاهره امر ائندی کی، مزیرله موحاربه یه باشلا سین. آفشین ایسه اؤز طرفیندن مزیره یازدی کی، عبدالله قارشی موحاربه یه گیریش سین و خلیفه نین اونا کؤمک ائدجگینی وعده ائندی. مزیر آفشینله یازیشماغا باشلادی؛ آفشین مزیرین موفقیت قازاناجاغینا شوبهه ائتمیردی. مزیر کندلی لره امر ائندی کی، اؤز فئودال لارینا قارشی عصیان قالدیریپ اونلارین مالیکانه لرینی یاندیر سینلار. او، بابکله یازیشیر و خیلافته قارشی اونون حرکت لرینی بئیردی. مسعودی بیلدیریر کی. مزیر "آفشینه اعتراف ائندی کی، او، هر ایکی سینی بیرلشدیرن دینی اعتقاد خاطرینه، جانلاندرماق ایستدیک لری دو الیزم و آتش پرستلیک دینی خاطرینه اونو (بابکی) عصیانا تحریک ائدیردی".

منبع لرده بیلدیریلیر کی، مزیر عرب لری حاکمیتینه و اونلارا باغلی اولان ایجتتماعی قورولوشا قارشی عصیان قالدیران خورمی لردن ایدی و ایسلام دینی ظاهرده قبول ائتمیشدی، چونکی بلاذری نین دئدیگینه گؤره، او، "الله سیز و خاین" ایدی. ابن ایسفندیار بیلدیریر کی، مزیر مزدکی، بابکی و ایسلامی محو ائتمک ایسته ین دیگر آتش پرست لری تعریفله ییب گؤی لره قالدیریردی. بغدادی دئیر کی، مزیر موحمیره طریقتیندن اولان خورمی ایدی. حمدالله قزوینی یازیر کی، مزیرین آردیجیل لاری، "قیرمیزی پالتار گئیر و آچیقجا بابکین احکام لارینی قبول ائدیردیلر".

عصیان دان سونرا، مزیر امر ائدیردی کی، ایری مولکدارلارین تورپاغی توتولوب کندلی لره پایلان سین - بو ایسه خورمی لره خاص اولان املاک بؤلگوسو ایدی. مزیر ایری تورپاق صاحب لری نین تورپاغینی ال لریندن آلیب کندلی لره وئرمک له سیاسی مقصددن علاوه ایقتصادی مقصد ده گودوردو. او بیلیردی کی، تورپاق صاحب لرینین بؤیوک حیصه سی عرب لردن و مؤولیا دان عبارت ایدی؛ "اونلارین هامی سی عرب لر و عباسی لرین آردیجیل لاری [مسوده] ایله ال بیر ایدی". بویا گؤره ساری شهرینده مزیرین نماینده سی اولان ابو صالح سرخستان [Əbu Saleh Sərxəstan] کندلی لره

امر ائتمیشدى كى، گىروو ساخالانىلان تورپاق صاحبلىرىندىن ۲۶۰ نفرى قىرىسىنلار. كندلى لردە اونلارى خندەيە آتيب قىردىلار.

مىزىر كندلى لرى خىلافت مالىكانەلرىندە خلىفە مامورلارىنى محو ائتمەيە چاغىرىر و اونلارا دئىرىدى: "من اونون [خلىفەنىن] مالىكانەلرىندە خىلافت مامورلارىنىن ائولرىنى سىزە وئىرىم... بونا گۇرە حبس خانالارا گئدىن و بىرىنچىسى، بوتون مالىكانە صاحبلىرىنى اؤلدورون، سونرا مىزىل لردن سىزە وئردىكلىرىمى اؤزونوز اوچون گۇتورون".

مىزىرىن بو حرىكتلىرى گۇستىرىر كى، اونون عصبانى عرب حۇكمرانلىغىنى دئومەيە يۇنلدىلن سىياسى حرىكات اىدى. مىزىر دە خورمى بابكى لرىن اىرەلى سورودوكلىرى شىعارلارى اىرەلى سورودو و همىن شىعارلار آشاغى صىنىفلرە منسوب كلى مىقداردا آدمى اونون اطرافىندا بىرلىشىدىرىپ خىلافتە قارشى موبارىزەيە قالدىردى.

خلىفە معتمىم مىزىرىن قالدىردىغى عصبانىن بوتون تىلوكەسىنى يالنىز عبدالله بن طاهر آفشىنىن مىزىرە و مىزىرىن آفشىنە يازدىغى مکتوبلارى اله كئىچىرىدن سونرا باشا دوشدو.

مىزىر ۸۴۰-جى اىلىن اوقوستوندا اوز آدملارىنىن ساتقىنلىغى اوزوندن اوودا عبدالله ابن طاهر طرفىندىن توتولدو. سامرايا گتىرىلدى و بورادا خلىفە اونو اىستىنطاق ائتدى، لاکىن طبرىنىن دئدىگىنە گۇرە، خلىفە يازىشما مىسئەسىنى اوندان سوراشاندا، مىزىر هئىچ بىر شئى بونونا ائلمادى. ۸۴۰-جى اىل سئتىابرىن ۲۴-دە اونو آفشىن اىلە اوزلىشىدىرلىر، بو زامان مىزىر اعتراف ائتدى كى، آفشىن اونو خىلافتە قارشى عصبانا تحرىك ائدىردى. معتمىم امر ائتدى، مىزىرى دؤيە-دؤيە اؤلدورسونلر. اونا ۴۵۰ چوبوق ووردوقدان سونرا مىزىر اؤلدو و بابكىن مىئىتى يانىندا دارا چكىلدى.

آز سونرا، خىلافت اوردولارىنىن عالى باش سرکردهسى آفشىن حىدر بن كاوسون اوزو خىلافتىن وارلىغى اوچون عىنى درجەدە تىلوكە تشكىل ائتمەيە باشلادى. لاکىن اىزلىمك لازىم دىر كى، بو مشهور سرکرده تدرىجلە خلىفە معتمىمىن اعتمادىنى نئجە اىتتىرىدى.

معین اثدیگیمیز کیمی، خلیفه نین آفشینیه قارشی اعتمادینین قیریلما سینا سبب اولان ایلک حادثه اونون مزیرله یازیشماسی، کارین لر خاندانینین ایسلام دینینی ظاهرده قبول ائدن بو نماینده سی ایله ال بیر اولماسی ایدی.

سونرا آفشینین قوهومو مینگیجاور الفرغانی نین (یا دا الاسروشنه نین) قالدیردیغی عصیان اونون نفوذونون دوشمه سینه سبب اولدو. بابکین اعدامیدان سونرا خلیفه معتمم آفشینیه بؤیوک لطفکارلیق گؤسترمدن علاوه، اونو آذربایجانین حاکمی تعیین ائتمیشدی. آفشین بابکی سامرایا آپاراندا مینگیجآوری آذربایجاندا اؤز یئرینه قویدو، او ایسه 'همین ایلده (۸۳۸-۸۳۹) آذربایجاندا عصیان قالدیردی". طبری نین روایتینه گؤره، مینگیجاور بابکین کندلریندن بیرینده، اونون بیر ائوینده بؤیوک خزینه تاپیب منیمسه میش، بو باره ده نه آفشینیه، نه ده خلیفه یه خبر وئرمه میشدی. لاکین آذربایجان پوچت [پوست] ایداره سی ریسی عبدالله بن عبدالرحمان بو تاپیتیدان خبر توتوب خلیفه یه معلومات وئرمیشدی. مینگیجاور خلیفه دن آلدیغی سورغویا جاواب اولاراق پوچت ایداره سی ریسی نین یالان معلومات وئردیگینی بیلدیردی. مینگیجاور ایله پوچت ریسی آراسیندا دیدیشمه باشلاندى و مینگیجاور اؤز دوشمنینی اؤلدورمک قرارینا گلدی. عبدالله ایسه اردبیل اهالی سینه مراجعت ائدیپ کؤمک ایسته دی، اهالی ده اونو مودافعه ائتدی. بو احوالات مینگیجاورین اردبیله هوجوم ائتمه سی اوچون بیر بهانه اولدو. خلیفه آفشینیه امر ائتدی کی، مینگیجآوری آذربایجان حاکمی وظیفه سیندن کنار ائدیپ حبس ائتسین. آفشینین گؤندردیگی سرکرده مینگیجآوری تعقیب ائتمه یه باشلادی. مینگیجاور ایسه کئچمیشده بابکه مخصوص آلینماز قالالاردان بیرینی برپا ائدیپ مؤحکم ائتدی، لاکین بیر آیدان سونرا قوشون مینگیجاورین علییه نه عصیان قالدیریب اونو حبس ائتدی و عرب سرکرده سینه تحویل وئردی، او دا ۸۳۹/۴۰-جی ایلده مینگیجآوری سامرایا آپاردی. خلیفه مینگیجآوری زیندانا سالدی. طبری نین روایتی بئله دیر.

یعقوبی نین روایتی بیر آز باشقا شکیلده دیر. "ورتاندا (۸۳۸/۹- جو ایلده) محمد بن عبیداله الورثانی عصیان ائتمیشدی. آفشین اونا قارشی مینگیجآوری گؤندردی، او ایسه ۲۰ مینلیک قوشونون امیری اولوب آذربایجاندا آفشینیه اوز ائدیردی". لاکین خلیفه

الورثانی نین تقصیریندن کنجیب، اونو باغیشلادی، اونا آمان وئردی و قوشونلارین هوجومونو دایانديرماغی امر ائتدی. مینگیجاور ایسه خلیفه یه تابع اولماییب "اورادا [آذربایجاندا خلیفه دن] آیریلدی و بابکین طرفدارلارینی باشینا ییغیب ورثانین اوستونه گئتدی (اورادا) محمد بن عبدالله الورتانی و سولطانا [خلیفه یه] صداقتلی اولان بیر نئچه شخصی اؤلدوردو". خلیفه غضبلنرک آفشین امر ائتدی کی، مینگیجآوری اونون یانینا گتیرسین. آفشین اونا قارشى ابو الساجین باشچیلیغی ایله بؤیوک اوردو گؤندردی، لاکین خلیفه خبر آلدی کی، مینگیجاور آفشینین اؤز تاپشیریغی ایله خلیفه نین ایراده سی علییه نه چیخمیشدیر و آفشین ابو الساجی هئج ده اونا گوره گؤندرمیشدیر کی، مینگیجاورین اوردوسونو دارماداغین ائدیپ، اونون اؤزونو اسیر ائتسین، عکسینه، اونون خلیفه یه قارشى عصیان قالدیرمیش اوردوسونا کؤمک گؤستریپ اونو گوجلندیرسین. خلیفه آفشینین خیانتینی اؤیرنندن سونرا مینگیجاورین عصیانینی یاتیرتماق اوچون بوغا الکبیری گؤندردی. آغیر ووروشمالاردان سونرا ۸۴۰/۱-جی ایلده مینگیجاور تسلیم اولدو و سامرایا آپاریلدی.

سونرالار، مزیرین موحاکیمه سینده خلیفه معتمم اؤز شوبه لری نین دوغرو اولدوغونو یقین ائتدی، زیرا بیلدی کی، آفشین خیالفته خیانت ائتمگی چوخدان قطع ائتمیشدی. مینگیجآوری عصیانا تحریک ائدیر و بو باره ده اؤز هم فیکری مزیره یازیلی صورتده خبر وئیردی.

طبری بیلدیریر کی، "آفشین ده اونون [مینگیجاورین] ایشی اوستونده [خلیفه طرفیندن] شوبه آلتینا آلتی".

آفشینین تنزولو و موحاکیمه سینی تصویر ائتمزدن اول، اونون کؤکو خیلافتین حربی باشچی سی درجه سینه نئجه یوکسلدیگی باره سینده قیسا معلومات وئرمک لازیمدیر. و.و. بارتولدون دئدیگینه گوره، عربلرین (اورتا آسیادا) سون بؤیوک حربی عملیاتی، هیجری ۲۰۸ (میلادی ۸۲۲/۲۳)-جی ایلده اوسروشانا یا ائدیلن سفر ایدی". او زامان اوسروشانا حاکمی آفشین کاووس ایدی، اونون حیدر، فضل، خاش و رشید آدلی دؤرد اوغلو وار ایدی. عائله ایختیلافی اوزوندن حیدر بغداددا خلیفه مامونون یانینا قاچمالی اولدو، او دا کاووسون کومکی ایله اوسروشانانی ایستیلا ائتمه یه موفق اولدو

و ۸۲۲-جی ایلدن اونو خیلایفتین ترکیبینه داخیل ائتدی. حیدر بن کاووسون اؤزو همین ایله خلیفه نین قوللوغونا گوردی و ایسلام دینینی قبول ائتدی، لاکین آشاغیدا گورجگیمیز کیمی، آنجاق ظاهرده بئله ائتمیشدی. اونون حربی سرکرده اولراق بیرینجی جدی حرکاتی ۸۳۱-جی ایلدکی سفری دیر کی، بو زامان مصرده آدوس الفخری نین عصیانینی یاتیرتمیشدی.

۸۳۵-جی ایل یونون ۳-ده معتصم حیدر بن کاووسو جیبال ایالتینه حاکم تعیین ائتدی و خیلافت قوشونلارینین باش کوماندانلیغینی اونا تاپشیریپ بابکه قارشى موحاربه یه گؤندردي . بابکه غلبه چالاندان سونرا ۸۳۸-جی ایله، حیدر بن کاووس ۳۰ میللیک اوردونون باشیندا خلیفه قوشونلارینین قاباغیندا گندهرک، ایمپراتور فتوفیلین سرکرده لیگی آلتینداکی بیزانس اوردوسونون اساس قوه لرینه هوجوم ائتدی، اونلاری مغلوب ائدهرک قاچماغا وادار ائتدی. اونون ایشتیراکی ایله ۸۳۸-جی ایل یولون ۲۲-ده آموریوم شهری آیلندی. طبری فتوفیل ایله موحاربه ده آفشینین دؤیوش شجاعیتینی مدح ائدن شاعر حسین بن ضحاک البخیلی نین قصیده سینی وئریر:

اللهین حامی سی ایله ابو حسنین قودرتی ایرم سوتونلاریندان داها مؤحکم اولدو.

کاووس اوغلانلارینین، ایران حؤکمدارینا اونون یاراتدیغی شؤهرت هامیدان اوستون اولدو.

معتصمین الینده آفشین اللهین قودرتیله سییریلمیش قیلینج ایدی. بزده، او، ایرمکی هئیکلر بنزه یین لردن باشقا هئچ بیر شئینن قالماسینا ایمکان وئرمه دی.

گؤزلریندن پئشمانلیق دویولان بابکی او، گیروو بیر اسیر کیمی اورایا گتیردی. سونرا فتوفیله ووردوغو گؤزه نیزه. هر ایکی اوردوسونو ایکی یئره پارچالادی، فتوفیل اؤزو ده قاچماغا اوز قویدو. اونلارین چوخو قیریلدی، سلمت قالانلار ایسه، سانکی شیشه چکیلمیش ات اولدو.

خليفەدن سونرا بېرىنچى شىخىيەت اولان حىدر بن كاوس، طىبعى اولراق، دىگر سركردهلر دە، خصوصىلە، آفشىنە تابع اولان عرب عىجىف بن عىبسە دە حسد دوغوروردو؛ عىجىف ايسە خليفە معتمىن قارداشى اوغلو عباس بن مامونلا، سركردهلردن عمر ابن ابراه الفرغانى و محمد كوتاهلا، هابئله حارث السمرقندى ادلى بىرىسى ايله خليفە نى و آفشىنى اؤلدورمك مقصدىلە قصد دوزلتمىشىدلىر. لاكىن قىصدىن اوستو آچىلدى. خليفە عباسى آفشىنە وئردى، او دا عباسى آج ساخلايب اؤلدوردو. عمر الفرغانىنى دؤيه-دؤيه اؤلدوردولر. عىجىف ابن عىبسە زىنداندا اؤلدو. خليفە اؤز قارداشىنىن بوتون آرواد و اوشاقلارنى محو ائتىدى. آفشىنىن نفوذو داها دا آرتدى، لاكىن ايكى ايلدن سونرا اونون تنزولو باشلاندى.

۸۳۹/۴۰-جى ايلده آفشىن خليفەنىن شىخىيە اوردوسونون باشچىسى وظيفەسىندىن كئار ائدىلدى، ۸۴۰-جى ايل سئنتىابرىن ۷-دە ايسە خليفەنىن امرى ايله حبس ائدىلدى.

آفشىنىن حبس ائدىلمەسىنى سببى بو ايدى. آفشىن آذربايجان، آران و اثرمنىستاندا خليفەنىن جانىشىنى اولراق توپلادىغى ثروت و قىمتلى اشىيانى، هابئله بابكلە موحاربه زامانى اله كئچىردىگى هر شئىيە خىيلافت اراضىسىندە ساخلامايب، معتبر آدمالارى گىزلىجە اوسروشانايا گؤندىرىدى. ثروت دولو كاروانلار تبرىستان يولو ايله گؤندىرىلدى. آفشىنلە شىخىيە غرضى اولان عبدالله ابن طاهر ايسە بو بارەدە خليفەيە معلومات وئىرىدى. معتمىم، عبدالله ابن طاهره امر ائتىدى كى، اطرافلى كشفىياتلا مشغول اولوب آفشىنىن گىزلى ايش لرىنىن اوستونو آچسىن.

بىر گون آفشىن همىشە كى كىمى، بىر دستە اؤز آدمىنى مىن دىنار و يا داها آرتىق پوللا اوسروشانايا گؤندىردى. اونلار پولو اؤز قورشاقلارنى تىكمىشىدلىر. نىشابور ياخىنلىغىندا عبدالله بن طاهر اونلارى توتدو. او، آدمالارنى اوستونو آختارىب پولو تاپاندان سونرا ماراقلاندى كى، بو قدر بؤيوك مبلغ هارادان اونلارنى اىنە كئچمىشىدىر. اونلار جاواب وئىرىلر كى، پول آفشىنىن دىر. عبدالله آلدىغى پولو اؤز قوشونونا پايلادى و بو خصوصدا خليفەيە و آفشىنە خبر وئردى. آفشىنە يازدى كى، توتولان آدمالارنى سؤزونه اينانمىر. عبداللهين حركتىندن غضبلنن آفشىن اونا جاواب وئردى

كى، "اونون پولو ايله امير المؤمنين پولو عىنى شئى دىر و خواهىش ائتدى كى،
آداملارى بوراخسىن تا اونلار اوسروشانايا گنده بىلسىنلر. عبدالله بن طاهر اونلارى
آزاد ائتدى، اونلار دا چىخىپ گئتدىلر". بو حادثه آفشىن ايله عبدالله بن طاهر
آراسىنداكى عداوتى داها دا درىنلشدىردى؛ اودور كى، عبدالله گىزلىجه آفشىن
اىشلىرىنه داها دقتله گۆز قوماغا باشلادى.

خليفه نىن شوبهه سىنى دوغوران آفشىن خليفه نىن سويوق يانشىدىغىنى گۆروردو،
لاكىن اوزونون نه ائىدجىگىنى بىلمىردى. او، خىلافتدن قاچماغى قارار آلدى. اوز
سارايىندا، سال ايچىنده چاي و دىزىدن كئچمك اوچون درى تولوقلار حاضىرلادى.
آفشىن اىستىردى خليفه و اونون سركرده لرى نىن باشلارى قارىشىدىغى بىر گونده
موصولا قاچسىن، تولوقلا زاب چايىنى كئچىپ آذربايجانا چاتسىن، اورادان دا دىز
يولو ايله خىزىرلىن يانىنا گئتسىن. بو پلانى حياتا كئچىرمك چوخ چتىن اولدو. اونا
آفشىن بو قارار گلدى كى، خليفه نى و سركرده لرى كئف مجلسىنه دعوت ائدىب،
اونلارى زهرله سىن، سونرا دا قاچسىن. او، خىزىرلىن اۆلكه سىندن دايروى يوللا
تورك لرىن اۆلكه سىندن كئچىپ اوسروشانايا چاتماق فىكرىنده ايدى.

لاكىن آفشىن نىتى باش توتمادى، چونكى سركرده لردن بىرى واجىن الاوسروشانى
اونون پلانىنى بىنمه دى. آفشىن اونو توتوب يوخ ائتمك قارارىنا گلنده، واجىن آتىن
اوستونه سىچرايىب دوز خليفه نىن سارايىنا چاپدى. ايتاح اونو خليفه نىن يانىنا
بوراخمادى، چونكى خليفه ياتمىشدى. واجىن گۆروش اوچون تاكىد ائتمه يه
باشلادىسا، يالنىز سحر خليفه طرفىندن قبول اولوندو و آفشىن بوتون سىرلىرىنى
آچىب اونا دئدى. خليفه آفشىنى چاغىرتدىردى و امر ائتدى كى، اونو جؤوسك
ايقامتگاهىندا ايچرى لعل ("مىروارى") حبس خاناسىنا سالىسىنلار؛ سونرالار بو يئر
"آفشىن حبس خاناسى" آدلانماغا باشلادى.

آفشىن ايشىنى درىندن اويرنن خليفه گۆردو كى، آفشىن اوغلو حسنى بوتون
ايشدن خبرى وار و آتاسى ايله ال بىردىر، يعنى او دا خىلافت اوچون بؤيوك تهلوكة
تشكىل ائدىر. بونا گۆره، عبدالله ابن طاهره امر ائتدى كى، حسنى حيله ايله چاغىرىب

حبس اتسین. عبدالله خلیفہ نین تاپشیریغینی یثرینه یثیرمگی بوخارا حاکی نوح بن اسدہ [سامانی امیری] امر اتدی.

عبدالله حسنه یازدی کی، او نوحون یثرینه ویلاتین حاکی تعیین اولونور. حسن کیچیک بیر موحافظه دسته سی ایله سمرقنده گلن کیمی، نوح اونو حبس اتدیب زنجیرله دی و عبدالله بن طاهرین یانینا، عبدالله دا اونو خلیفہ معتصمین یانینا گؤندردی.

آفشین خیلافته و ایسلاما خیانتده اتهام اتدیلدی و محکمه قورولدو. طبری هارون بن عیسی بن منصورون دیلیندن بئله خبر وئیر کی، محکمه خلیفہ نین ساراییندا اولدو، حاکم لر بونلار ایدی: احمد بن ابو داود، اسحاق ابن ابراهیم بن مصعب و محمد بن عبدالمالک الزیات. محکمه یه یالینز یوکسک روتبہ لی حربی و مولکی آدم لار گلیمشدیلر. باش اتهامچی محمد الزیات ایدی. شاهیدلر آراسیندا مزیر، آتش پرستلرین باش روحانی سی موبد سوغد پادشاهلاریندان مرزبان بن تارکاش و ایکی سوغدلو وار ایدی.

اتهامچی بیرینجی اولاراق ایکی سوغدلونو دیندیردی: اونلارین اینینده جیریق پالتار وار ایدی؛ او سوروشدو کی، نه سببه گؤره اونلار بو صیفته دوشموشلر. سوغدلولار اؤز کورکلرینی گؤستردیلر؛ اونلارین کورکلرینده قامچی ایزلری وار ایدی. بوندان سونرا محمد آفشیندن سوروشدو: "سن بو ایکی نفری تانییرسان؟" او جاواب وئردی: "بلی! اونلاردان بیرى مؤذن، او بیرى ایسه ایمام دیر. اونلار اوسروشانا دا مسجد تیکدیرمیشدیلر. من امر اتدیم، اونلاردان هر بیرینه مین قامچی وورسونلار، چونکی منیمله سوغد پادشاهلاری آراسیندا باغلانان سازیشه گؤره، بوتون آدم لار اؤز دین لرینه سیتاییش اتمکده داوام اتمه لی دیرلر. بو ایکی نفر بیر معبد هوجوم اتدیب، اونلارین [اوسروشالی لارین] بوتلرینی توللادیلار و معبدی دؤندریب مسجد اتدیلر. بونا گؤره من امر اتدیم کی، اونلارین هر بیرینه مین قامچی وورسونلار، چونکی اونلار گوناھ ایش گؤرموشلر، آدم لارین اؤز عبادت یثرلرینه گئتمه سینه مانع اولموشلار".

سونرا اتهامچی سوروشدو: "اوزرینده قیزیل، بریلیانت و قیمتلی پارچا ایله ایشلیب ایچری سی الله - قارشى کوفرله دولو اولان بو کیتاب سنده هاراداندير؟" آفشین جاواب وئردی: "بو کیتاب آتامدان منه ارث قالمیشدیر. بو کیتابدا ایرانلی لارین ان حیکمتملی سؤزلری توپلانمیشدیر. کوفر حاقیندا سیزین قئیدینیزه گلدیکده، دئمهلیم کی، من کیتابداکی حیکمتملی سؤزلردن حظ آلیرام، فالان لارینی ایسه رد اندیرم. بو کیتاب بزکلی شکیلده منه گلیب چاتمیشدیر و من اونون ناخیش لارینی محو ائتمگی لوزوم گؤرمه ییب اونو اولدوغو کیمی، سنین ائوینده کی "کلپله و دیمنه" و "مزدکین کیتابی" کیمی ساخلادیم. من گومان ائتمیرم کی، بو ایسلاما قارشى گوناھ بیر ایش توماقدیر".

اوندان سونرا موبد دیندیریلدی. او، ایفاده سینده دئدی کی، آفشین بوغولان حیوانلارین اتینی یئیردی، اونو دا تحریک اندیردی کی، بو جورات یئسین و ادعا اندیر کی، بو جورات، بیچاقلا کسپیلن حیوانین اتیندن داها ظریف و دادلیدیر. او دئدی کی، آفشین هر چرشنه گونو بیر قویون اولدوروردو، قویونو قیلینجلا ایکی یتره بۇلور، سونرا اونون اتینی یئیردی. بیر دفعه آفشین موبده بئله دئدی: "دوغرودان دا من بو خالقین (عرب لیرین) اوزوندن مجبورام نیفرت ائدیگیم هر ایشی گوروم، حتی زئتون یاغی یئیم، دوهیه مینیم و صندل آیاق قابی گئیم. لاکین منیم بیر توکوم ده اسکیک اولمامیشدیر!" او، بونو نظرده توتوردو کی، هئچ اوز-باشینی قیرخدیرمیردی و سونت ائدیلمه میشدی.

آفشین اتهامچی یا اعتراضینی بیلدیردی: "بورادا همین سؤزلری دانیشان آدم باره سینده منه سؤیله گوروم - او اوز دینینه اعتقاد بسله بیرمی؟" منفی جاواب وئریلدی، چونکی موبد ایسلامی چوخ گنج؛ خلیفه موتوکیل دؤورونده قبول ائتمیشدی. اوندا آفشین موبده موراجعتله سوروشدو: "منیم ائویمله سنین ائوین آراسیندا بیر قاپی و یا سس ائشیدیله بیلن بیر پنجره وار ایدیمی کی، سن منیم باره مده ده معلومات آلسان؟" او، منفی جاواب وئردی. او زامان آفشین دئدی: "مگر من سنه ایجازه وئرمیردیم یانیم گلنه سن، سنه اوز سیرلریمی دئمیردیم می، ایران حاقیندا، اونا و اونون خالقینا رغبتیم حاقیندا سنه دانیشمیردیم می؟" موبد موثبت جاواب

وئردىكىدىن سونرا آفشىن سۇزونو داوام ائتىدىدى: "بئله اولدوقدا، سن ھم اۋز دىنېنە (زردوشتىلىگە) صادق دئىلسن، ھم دە ايچدىگىن آندا، چونكى سەن گىزلىچە سۇيلىدىگىم سىرلىرى آچمىسان".

اوپونجو اولاراق مرزبان بن تاركاش دىندىرىلدى. آفشىن بىلدىردى كى، بو آدمى تانىمىر. مرزبان اوجادان دئدى: "ائى يالانچى! نە واختادك سن بوپون قاقچىرىب اۋزونو بىلمە مزلىگە قوياجاقسان؟ سىنن اۋلكەنىن آداملارى سەن نئجە يازىرلار؟" آفشىن جاواب وئردى كى، اونلار اونون آتاسىنا و باباسىنا نئجە مراجعت ائىدىر دىلرسە، مەن ائله مراجعت ائىدىب يازىرلار؛ لاکىن نئجە يازدىق لارىنى اىضاح ائتمەدى. اوندا مرزبان دئدى: "اونلار سەن اوسروشاننا دىلىندە فىلان جور و فىلان سۇز يازمىردىلارمى؟" آفشىن بونو اينكار ائتمەدى. اوندا مرزبان سوروشدو: "عرب دىلىندە بو بئله دئمك دئىلىدىرمى - اللھلار اللھ-ىنا، اونون بىندەسى فىلان كس اوغلودان؟" آفشىن بونو دا اينكار ائتمەدى. بو زامان وزير محمد بن عبدالمالک سۇزە قارىشىدى و سوروشدو: "نئجە اولاي بىلر موسلمانلار اونلار بئله دانىشماغا ايجازە وئرسىنلر و سن (آفشىن) او فىرعون كىمى حرکت ائتمىسن كى، او اۋز خالقىنا دئمىشىدى: "من سىزىن ان بۇيوك اللھ-ىنىزام!" آفشىن بونا بئله جاواب وئردى كى، اۋزخالقى اونون باباسىنا و آتاسىنا، ايسلام دىنىنى قبول ائتمزدن اول اونون اۋزونە دە بئله مراجعت ائىدىر دىلر، او دا اۋزونو خالقان آلچاق توتماق اىستىمىردى كى، بىردن خالق اونون اطاعتىدن چىخماسىن. اسحاق بن ابراهيم آفشىنە دئدى: "نئجە سن بىزە اللھ-ىن آدىنا آند ايچە بىلردىن، بىز دە سىنن آندىنا اينانىردىق. حال بوكى سن فىرعونلوق (اللھلىق) ادعاسىنداسان؟" آفشىن اونا بئله جاواب وئردى: "على بن ھشام علىھىنە عىففىن دئدىكىلرىنى ايندى سن منىم علىھىمە دئىرسن، قورخ كى، صاباح عىنى سۇزلىرى باشقاسى سىنن علىھىنە دئىجك دىر".

آخىرىنچى اولاراق مزىر دىندىرىلدى. حاکم لىر آفشىن دن سوروشدولار: "سن اونونلا يازىشىردىن مى؟" او، منفى جاواب وئردى. مزىر ايسە بئله ايفادە وئردى: "بلى! اونون قارداشى خاش منىم قارداشىم كوهيارا يازىردى: "حقيقتە بو آغ دىن مند، سندن و بابكدن باشقا ھىچ كس كۆمك ائتمىر. بابكە گلدىكدە، او اۋز آخماقلىغى اوزوندن

اۋزونو ھلاک ائتدی. من اولومو اوندان اوزاقلاشدیرماق ایستیردیم، لاکین او اۋز آخماقلیغیندان اۋزوندن باشقا هر هانسی بیر رهبرلیگی قبول ائتمکدن امتناع ائتدی، بونا گۆره ده اۋز اولومونو قارشیلادی. لاکین اگر سن عصیان قالدیرسان [موسلمانلار] سنه قارشى آنجاق منی گۆندره جک لر. منیم آتلی لاریم و جسور ایگید آدم لاریم وار، اگر منی سنین اوستونه گۆندرسه لر، اونا عرب لردن، مغریلی لردن و تورک لردن، بونلارین اوچوندن باشقا هئچ کس تاپیلماز کی، بیزیمله موحاربه ائده بیلسین. عرب لر ایت کیمی حیات سورور لر، من بو ایته بیر پارچا سوموک آتارام، سونرا دا باشینی توپوزلا اوزم. اونلار، یعنی مغریلی لر میلچکدیر لر، اونلار دا باش یئیر لر (متنده بئله یازیلیمیش دیر) ایلیس بالالارینا (تورک لره) گلدی کده ایسه آز واخت لازیم دیر کی، اونلارین اوخلاری قورتارسین، سونرا آتلی لار اونلاری موحاصیره یه آلا ر و هامی سینی قیرار. بوندان سونرا [دارماداغیندان سونرا] دین ایرانلی لارین دؤورونده اولدوغو شکیله برپا اولونجاقدیر".

ابن اسفندیاردا بیز، مزیرین عبدالله بن طاهره وئردیگی ایفاده نین باشقا روایتینه راست گلیریک: "بیل کی، من، آفشین حیدر بن کاووس و بابک بیر- بیریمیزله اوزون مودت دانیشیق آپارمیش و بو نتیجه یه گلیمیشیک کی، ایمپریانی [ایمپراتورلوغو] عرب لردن آلاق و خسروون دؤورونده اولدوغو شکیله برپا ائدیب ساخلا یاق. دونن فیلان یئرده آفشینین قاصیدی یانما گلیب قولاغیما بیر سؤز دئدی". "بس نه دئدی؟" - دئییه عبدالله بن طاهر سوروشدو. "او، عملیات حاقیندا آفشینین مکتوبونو گتیردی کی، فیلان گون، فیلان ساعت، او، معصمی، اونون اوغول لاری هارون الوائق ایله جعفر المتوکل اولدورجکدیر". آفشین دئدی کی، بورادا مزیرین اۋز قارداشی و منیم قارداشیم حاقیندا دئدی ک لری نین اونا دخلی یوخدور، اگر او، بئله بیر شئی یازمیش اولسایدی، مزیری اۋز طرفینه چکمک، سونرا اونو حکومته تسلیم ائتمک، بئله لیکله ده، خلیفه نین داها چوخ اعتیمادینی قازانماق مقصدیله ائدردی.

سونرا ابن ابو دواد [ibn abu duad] آفشیندن سوروشدو کی، نه اوچون او، اۋزونه سونت ائدی رمه میشدیر، حال بوکی ایسلام بونو موطلق طلب ائدیر. آفشین اۋزونو تمیزه چیخارتماق اوچون دئدی کی، بورادا اونون فیکرینجه ایسلام دینی نین

خۇكەموندن كئارا چىخماق ھالى يوخدور. او، سادەجە بىر حىصەسى كىيلىرسە، اۋلجگىندن قورخدوغو اوچون سوننت ائىدىرەمە مېشىدىر.

اىستىنپاق قورتاردى و ابو دواد بوغا الكبىرە امر ائىدى كى، آفشىنى حبس ائىستىن. لاکىن خلیفە آفشىنى درحال اعدام ائىتمكده قورخوردو، چونكى ايسلاما و خيلافته خيانت ائىتمكده محكمهده اونا وئریلن اتهاملارین ثبوت اولوندوغونا باخماپاراق، آفشىنین اوردودا بۇيوك نفوذو وار ایدی، بوندان علاوه، اىستر پايئاختدا، اىسترسە خيلافتین اوجقار يئرلىرىندە اونون طرفدارلاری چوخ ایدی.

آفشین خلیفەدن خواهیش ائىدى كى، اۋزونون اعتمیاد ائىدیگی بىر شخصی اونون یانینا حبس خانایا گۇندرسین؛ او اومید ائىدیردى كى، بو شخصی كوميكده خلیفەنین غضبىنى آزالتىسن. بو شخص حمدون بن اسماعیل ایدی. آفشین اوندان بونلاری خواهیش ائىدى: "امیر المؤمنینە [منیم دیلمدن] بئله دئ: سن منە ياخشى باخیردین، سن منە شان-شؤوكت وئردین، لاکىن آدم لار منى آلچالدىردیلار. سونرا منیم بارمده دئیلن لرله سن راضیلاشدین، لاکىن سن بونلاری نه اۋز آغلینلا، نه ده اۋز دراکنله يوخلامادین، چونكى اۋزونه سوال وئرمدين كى، بو نئجه بئله اولاي بیلردى، بىر اۋیرنمه دین كى، منیم حاقیمدا سنه دئیلن لر دوغرو اولاي بیلریمى. سنه دئدى لر كى، من مینگیچاور ايله قصد دوزلتمیشم عصیان قالدیریم، سن ده بو سۆزلره ایناندىن، سنه دئدی لر كى، مینگیچاورا قارشى گۇندردیگیم سرکردهیه من گویا بئله دئیمش: "اونونلا موحاربه ائتمه، آنجاق اۋزونو ائله گۇستر كى، موحاربه اوچون اونون اوستونه گئدیرسن و اگر سن بیزلردن بیری ايله تماسدا اولسان، اوندان اوزاقلاش". سن آدماسان و بیلیرسن كى، موحاربه، دۇیوشچولر و تعلیم گۇرموش قوشون نه دئمکدیر. مگر اولاي بیلریمى كى، اوردو سرکردهسى عسگره دئسین اونلار همین [عصیان ائتمیش] آدم لاری گۇرنده، بونو بئله، اونو ائله ائتمه لی دیرلر؟ اوردو باشچی سی ووروشما یا مانع اولارسا، بونا هئچ بىر دۇیوشچو دۇزمز. لاکىن سن دوشمن لرین سۆزو ايله بونا ایناندىن. من سنین یانیندا هئچ نه یم - یالنیز سنین كۆله لرین آراسیندا بىر كۆله یم، سنین وظیفه یه قويدوغون آدمام، لاکىن، ائى امیر المؤمنین، من ائله آداما بنزه بیرم كى، بىر بوزووو بسله ییب كۆكلمیش و بۇیوتموشدور، اونون وضعیتی گۇزللشمیشدیر. بو

آدامین دا دوستلاری همین بوزوون اتینی یئمهیه حسرت چکیر و اونا تکلیف ائدیرلر کی، بوزووو بیزیم اوچون کس. لاکین بو آدم راضیلاشمیر. سونرا اونلار بیر گون بو آداما دئدیله: "وای سنین حالینا! سن نه سببه بو آسلانی بسلییرسن؟ بو ییرتیجی حیواندیر و بؤیویه جکدیر، آسلان بؤیوینده ایسه، اؤز تایلارینین یانینا قاییداجاقدیر". بو آدم اونلارا بئله جاواب وئردی: "وای سیزین حالینیزا! بو، آسلان دئیل، بوزوودور". لاکین اونلار جاواب وئردیلر: "بو آسلاندیر! بو بارهده کیمدن ایستیرسن سوروش"، اونلار ایسه بو آدمی تانیانلارین هامی سینی قباقدان اؤیرتمیشدیلر کی، اونا دئسینلر: بو - آسلاندیر. اودور کی، بو آدم جماعتدن سوروشماغا باشلایاندا، هر بیر دئیردی: "بو آسلاندیر! بو آسلاندیر!" بوندان سونرا همین آدم بوزووو کسدی. بودور، ایندی من محض همین بوزووام و نئجه اولاییلر کی، من دؤنوب آسلان اولوم؟ الله، ائی الله! اؤز بدبختلیگیمده من سنه مراجعت ائدیرم! سن (معتصم) منیم حاقیمدا مرحمتلی اولموسان، سن منه شان-شؤهرت وئرمیسن، سن منیم آغام، منیم صاحبیمسن. من الله یالواریرام، سنین اورگینی منه قارشى یومشالتسین.

لاکین بو مراجعت خلیفه نین اورینی یومشالتمادی. عکسینه، خلیفه امر ائتدی، آفشینین ارزاق پایینی آزالدیب اونا گونده تکجه چؤرک وئرسینلر، بونا گوره آفشین چوخ کئچمه دن آجیندان اؤلدو.

آفشین ۸۴۱-جی ایلین مای-یون آییندا اؤلدو کدن سونرا اونون جسدی ایتاحین ائوینه کؤچورولدو، سونرا چارمیخا چکیلدی. بوندان سونرا مئیتی یاندیریب، کولونو دجلهیه آتدیله.

آفشینین ساراییندا آختاریش ائدیله "اوزرینده آجاجدان یونولموش اینسان صورتی اولان دوغا دفترچه سی تاپدیله؛ اونون اوستونده چوخلو بزک و قیمتلی جواهرات وار ایدی، اونون قولاقلاریندان قیزیلدان ناخیشی و ایکى آغ داشی اولان سیرغا آسيلمیشدی، آدم لاردان بیرى داش لاردان بیرینی گؤتوردو؛ او گومان ائدیردی کی، بو چوخ باهالی بیر جواهردیر. بو احوالات گئجه واختی اولموشدو، سحر آچیلاندا بو آدم قیزیل بزى چيخارتدی و گؤردو کی، بو داش خابرون [ایلیبیز] آدلانان بالیق

قولاغينا اوخشاير، اونون ائويندن چوخ غريبه هئيكليجىكلر و ديگر شئى لر گؤتورولدو... اورادا، اونون اؤزونون حاضيرلادىغي آغاج سالار تاپيلدى... ائوينده باشقا بير بوت، كىتاب لارى آراسيندا "زاراوا" ادلى كاهين لر كىتابى و چوخلو دىنى كىتاب لار تاپديلار؛ او، همين كىتاب لار اساسيندا اؤز الله-ينا سيتايش و عبادت ائديردى".

عباسى لر خيلافتى نين گؤركملى شخصيت لر دن بىرى اولان آفشينين يوكسلىش يولو بئله باشا چاتدى. آ.ژ. ياكوبووسكى آفشينه وئردىگى خاصيت نامه ده بئله يازير: "او، ظاهرده خليفه يه اينام و صداقتله قوللوق ائدهرك، عرب خيلافتينه قارشى يۇنلدىلن چوخ بۇيوك خالق حركاتىنى ياتيريردى، خصوصيله آذربايجاندا بابك حركاتىنى دارماداغين ائتدى، گيزلنده ايسه اوسروشانادا عصيان حاضيرلايلاق، اؤز اجدادىنين تاختىنى اؤزونه قايتارماق نيتينده ايدى".

لاكين گوردوگوموز كىمى، آفشين هئچ ده بابكين تئز دارماداغين ائديلمه سىنى اىستميردى، بوتون موحاربه عرضينده بير نئچه دفعه اونونلا گوروشموشدو و بو گوروش لرده خيلافتى اؤزو ايله بابك و مزير آراسيندا بولوشدورمگى بابكله راضىلاشديرماغا جهد ائديردى، بو شرطله كى، خليفه اوردولارىنى دارماداغين ائتمك اونلارا مويسر اولسون. لاكين اونلار راضى لاشا بيلمديكده، آفشين ديگر سركرده لر دن تضييقى آلتيندا، بابكه قارشى اونسوز دا چوخ اوزانان موحاربه نى قورتارماغا مجبور اولدو.

آ.ژ. كريمسكى نين آفشينه وئردىگى خاصيتنامه مارقلى دير:

"مامونون معتزلى قارداشى معتصيمين دؤورونده (۸۳۳-۸۴۲) ايرانلى آفشين (۸۴۱- جى ايل ده هلاك اولموشدور) هامىنين قودرتلى اىستكلى سى ايدى؛ او، زردوشتى لره قارشى دىنى دوشمنچىليك تظاهرونده چوخ جانفشانلىق گؤسترن موسلمان لارى جزالانديرماق دان چكىنميردى، اؤزو موسلمانلىغى قبول ائتميش اولسا دا سونتسىز قالميشدى. سونتسىز نيوسلمان ايسه - خاچاچوران ائديلمه ميش خريستيانا بنزه بير؛ راسيونالىست - معتزلى اولان او زامانكى باش قاضى بو باره ده تام جيدتله دئميشدى: "بوتون ايسلام سونتدن عبارت دير!" دوغرو دور، بو دؤزولمز سؤزلرى قاضى آفشينه

آنجاق او زامان دئمیشدی کی، یوکسک روتبهیه چاتمیش بو قودرتلی آدام داها گؤزدن دوشموشدو و اونون علییهنه قورولان محکمه هر جور بهانه آختاریردی کی، اونا اعدام جزاسی اعلان (۸۴۱) اتتسین.

هر حالدا بیز بو فاکتی قئید انده بیلریک کی، آفشین اورکدن خورمی لره مئیل گؤستیردی، چونکی اونون ساراییندا تاپیلان موختلیف بوت لر آفشینین آتش پرست لیگه - زردوشتی لیگه، یعنی خورمی لرین سیتاییش اتئدیک لری دینه طرفدار اولدوغونو تصدیق اندیر.

خورمی لر و بابک تعلیمی نین گؤستر دیگی تأثیرین ایزی چوخ سونرالار- XV عصرده ده قالمیشدی.

آغ قویونلو دؤولتی نین وارلیغینین سون دؤورونده، صفوی لر سولاله سی بانلی لریندن بیری اولان شیخ حیدرین عصیانی اولموشدو. تاریخچی فضل الله بن روزبهان بو عصیان حاقیندا بنله معلومات وئیریر: "همین ۸۹۳ [۱۴۸۸]- جو ایلین حادثه لریندن میسکین شیطانین، یعنی اردبیللی شیخ حیدرین عصیانینی گؤستر مک اولار؛ او قالمق ایستیردی، لاکین مغلوب اتئیلدی... او، واختینین چوخ حیصه سینی اؤز عملیاتی اوچون قیلینچ و نیزه حاضیرلاماغا صرف اتئدی. روم، تالیش و قاراداغان (IX عصرده خورمی لر حرکاتینین وطنی) چوخلو آدام اونون یانینا توپلانندی و دئیر لر کی، اونلار شیخی اؤزلرینه الله [معبود] حساب اتئیر، دوعا و عمومی نامازا فیکیر وئرمه ییب، اونا قبیله کیمی باخیردی لار... شیخ اونلارین آراسیندا ایباحات اعتقادینی (یعنی قاداغان اتئیلیب حرام ساییلان عمله ایجازه وئریلمه سینی) و بابکین دینی قایدایا-قانون لارینی تبلیغ اتئیردی".

گوردوگوموز کیمی، عباسی لر خیلافتینده و سونرالار، دئمک اولار کی، بوتون خالق حرکات لاری دینی ایدئولوژی پرده آلتیندا کئچمیشدیر. ف.انگلس قئید اتتمیشدی کی، "فئودالیزمه قارشى دینی موخالیفت بوتون اورتا عصرلرده داوام اتتمیشدیر. زامانین شرایطیندن آسیلی اولاراق بو موخالیفت گاه میستیکا شکلینده، گاه آچیق بیدعت شکلینده، گاه دا ساحلی عصیان شکلینده اؤزونو گؤستریر". لاکین خالق عصیان لارینین دئمک اولار، دايم دیندن عبارت اولان بو پرده سی، صینفی موباریزه

فورماسی اولماق اعتباریله بو عصیانلارین کاراکثرینی دیشدیرمیردی. ف.اثننگلسین دئدیگی کیمی، خالق حرکاتلارینین دینی رنگ آلماسینا سبب "نه اینسان قلبینین خاصه لری دیر، نه ده اونون دینی طلباتی دیر، بونا سبب بوتون اورتا عصرلرین اولکی تاریخی دیر کی، اورادا ایدئولوگیانین یالنیز بیر فورماسی: دین و ایلاهیات مؤوجود ایدی".

بونا گؤره بیز، عباسی لر خیلافتیندکی چوخلو عصیانلارین تیمثالیندا گؤردوک کی، دین بو عصیانلار اوچون دایم بیر پرده اولموشدور، اونون آرخاسیندا ایسه همین عصیانلارین اصیل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مقصدلری گیزلنیردی. بابکین رهبرلیگی ایله خورمی لرین حرکاتینی، اوندان اولکی و سونراکی بیر چوخ عصیانلاری یالنیز دینی حساب ائتسک، بونلاری دوزگون باشا دوشمک اولماز، چونکی بونلار عباسی خیلافتیندکی صینفی ضدیتلرین اینکیشاف ائتمه سی نین تأثیری آلتیندا میدانا گلیمشیدیر، بو ضدیتلر ایسه یئرلی فئوداللارین ظلمونون گوجلنمه سی، هابئله "عباسی لر حاکمیت باشینا گلدیکدن سونرا وئرگی منگنه سی نین آرتان تضییقی" نتیجه سینده کسکینلشمیشدی.

سون

BABƏK
VƏ
XURRƏMİLƏRİN
AZADLIQ
HƏRƏKATI

Yazanı :
Professor Ziya Bünyadov

Köçürən :
Fərhad Cəfəroğlu

Güney Azərbaycan

Urmu ۲۰۱۳